Sivilsamfunnets rettsstatsmelding

2027

Innhold

1 **INNLEDNING** 6

2 **OM RETTSSTATSMELDINGEN** 8

3 **BEGRENSNINGER I MYNDIGHETENS MAKTUTØVELSE** 10
3.1 Saksbehandlingstid i forvaltningen 11
3.2 Forvaltningens veiledningsplikt 11
3.3 Nav: Saksbehandlingstid og forholdet til veiledningsplikt 12
3.4 Regulering i byggesaker og andre offentlige søknadsprosesser 13
3.5 Særlig om overprøving av vedtak i Utlendingsnemnda 13
3.6 Landsdekkende sosialombud og eldreombud 14
3.7 Tvangsflytting av personer med utviklingshemming 14
3.8 Bruken av sanksjon i stedet for veiledning 14
3.9 Tvangsbruk mot eldre 15
3.10 Gjennomføring av Århuskonvensjonens bestemmelser i Norge 15
3.11 Arealforvaltning og manglende lokaldemokrati 16
3.12 Domstolenes uavhengighet må styrkes 17
3.13 Naturforvaltning må skje innenfor lovverket 17
3.14 Rettssikkerhet i beredskap for krise og krig 18
3.15 Alvorlige menneskerettighetsbrudd og svekket rettssikkerhet ved Trandum utlendingsinternat 18
3.16 Påtalemyndighetens koding ved henleggelser og betydningen for voldserstatning 18
3.17 Digital uavhengighet 19
3.18 Speilkopiering av private databærere 20

4 **FRAVÆR AV KORRUPSJON** 22
4.1 Sterkt behov for en nasjonal strategi mot korrupsjon 23
4.2 Lobbyregister for storting, regjering og kommunesektoren 23

5 **ÅPEN MYNDIGHETSUTØVELSE** 24
5.1 Tilgang på tilpasset rettighetsinformasjon 25
5.2 Kommunale boliger 25
5.3 Digitalt utenforskap 26
5.4 Langvarig bruk av D-nummer og manglende tilgang til rettigheter 26
5.5 Innsynsnektelser i uttalelser fra Navs rådgivende leger 27
5.6 Underforbruk av tolk og bruk av KI-baserte oversettingsverktøy 27
5.7 Digital representasjon 28

6 MENNESKERETTIGHETER 30
6.1 Behovet for utvidelse av den offentlige rettshjelpsordningen 31
6.2 Manglende rettshjelp til innsatte 31
6.3 Advokatordning i fengsel 32
6.4 Soningskø for forvaringsdømte 33
6.5 Faktisk isolasjon 33
6.6 Hensynet til barnets beste i saker om utvisning 34
6.7 Vergemålsordningen ivaretar ikke utviklingshemmedes rett til selvbestemmelse og utøvelse av rettslig handleevne 34
6.8 Fremtidsfullmakt og vergemålsordningen 34
6.9 Eldres menneskerettigheter 35
6.10 Lovmessig forankring i barnevernet 35
6.11 Manglende implementering av Kvinnekonvensjonen og Istanbulkonvensjonen 36
6.12 Diskriminering av kvinner i fengsel 36
6.13 Rettssikkerhetsutfordringer i saker om diskriminering og seksuell trakassering 37
6.14 Økende bostedsløshet, særlig blant barnefamilier 37
6.15 Bedre ettervern for barnevernsbarn 38
6.16 Barns klagerett må styrkes 38
6.17 Romske barns rettssikkerhet i møte med tiltak fra barnevernet 39
6.18 Papirløse barn 40
6.19 Retten til medvirkning er under press 40
6.20 Behov for økt minoritetsvern 41
6.21 Rett til livssynsutøvelse i offentlige institusjoner 42
6.22 Likestilling av gravferdsritualet 42
6.23 Taushetsplikten til helsepersonell 44
6.24 Effektivt diskrimineringsvern 44

7 SIKKERHET FOR PERSONER OG EIENDOM 46
7.1 Rettssikkerhetsutfordringer ved ekspropriasjon 47
7.2 Retten til å bo trygt – utleiers adgang til leieboligen 47
7.3 Manglende tilgang på eID 48
7.4 Manglende tilgang på grunnleggende banktjenester 48
7.5 Bankekskludering og hvitvaskingsregelverket 49
7.6 Rettssikkerhet ved identitetsvurderinger i utlendingssaker 49
7.7 Rettssikkerhet i saker om ID-tyveri 50
7.8 Manipulasjonssvindel 50
7.9 Nav lønnsgaranti 51
7.10 Bestridelse av sykemelding 51
7.11 Rettssikkerhet i husleietvistutvalget 52
7.12 Rettssikkerhet i husleiesaker 52

7.13 Vold i nære relasjoner 53
7.14 Barns sosioøkonomiske rettigheter må styrkes 54
7.15 Funksjonshemmedes menneskerettigheter må oppfylles i praksis 55

8 EFFEKTIV OG RETTFERDIG IMPLEMENTERING OG HÅNDHEVING AV REGULERINGER 56
8.1 Bankene som motpart 57
8.2 Kunnskap om hvordan sektorlovene virker i praksis 58
8.3 Ulik rettssikkerhet fra kommune til kommune 58
8.4 Behov for lavterskeltilbud for tvisteløsning i stillingsvernsaker 58
8.5 UDI-retningslinjer 59
8.6 Oppsigelse 59
8.7 Navs begrunnelser 59
8.8 Leieforhold 59
8.9 Skatt og rettssikkerhet 60
8.10 Manglende etterlevelse av boligsosialloven 61
8.11 Helserett 61
8.12 Høy omgjøringsrate hos Nav 62
8.13 Utfordringer med håndhevingsapparatet på diskrimineringsfeltet 62
8.14 Rasistisk mobbing og trakassering i skolen 62
8.15 Administrative sanksjoner 63

9 BEHANDLINGEN AV SIVILRETTSLIGE KONFLIKTER 64
9.1 Sakskostnader 65
9.2 Lønnsinndrivelsesprosessen 66
9.3 Forliksrådet 66
9.4 Styrking av Husleietvistutvalget 66
9.5 Systemvold, fortsettelsesvold og barnets beste i ny barnelov 67
9.6 Manglende tilgang til rettigheter i sivile saker 67
9.7 Klageadgangen i forvaltningen 68
9.8 Rettsvern og KI i høyere utdanning 68
9.9 Rettshjelpsdekning i private forsikringer 68
9.10 Saksbehandling i pasientskadesaker 69

10 BEHANDLINGEN AV STRAFFERETTSLIGE KONFLIKTER 70
10.1 Soningsudyktighet 71
10.2 Tilrettelagte avhør av særlig sårbare mistenkte 71
10.3 Påtalemyndigheten 71
10.4 Hatkriminalitet 72
10.5 Etnisk diskriminering i politiet 72

1

Innledning

Et sterkt sivilsamfunn gjør demokratiet levende. Engasjerte, uavhengige organisasjoner gir mennesker en stemme i systemet, og muligheter til å påvirke beslutninger som angår dem.

Organisasjonene ser samfunnet fra borgerne og inn mot systemet – ikke fra systemet og ut. Dermed kan de synliggjøre hvordan politikk, institusjoner og forvaltning faktisk virker i menneskers liv, avdekke blindsoner og løfte frem erfaringer som beslutningstakerne ellers kunne ha oversett, eller ikke forstått viktigheten av.

Et sterkt sivilsamfunn gir flere en stemme, skaper fellesskap og omgjør personlig engasjement til politisk innflytelse. Helt siden 1800-tallet har Norge nytt godt av et sterkt sivilsamfunn, med engasjerte foreninger på nær sagt alle samfunnsområder.

Sivilsamfunnets rettsstatsmelding er organisasjonenes arena for å se på rettsstaten vår – fra medlemmene og inn. Hvor godt fungerer dens regler og institusjoner, og hva bør gjøres bedre?

God lesning.

2

Om rettstatsmeldingen

Varieties of Democracy (V-Dem) er et forskningsprosjekt som organiseres av Universitetet i Gøteborg. Dette er ett av verdens største, helhetlige datainnsamlingsprosjekter, der mer enn 30 millioner ulike data samles inn fra 202 land. Mer enn 3700 forskere bidrar i prosjektet, med mål om å gi en årlig evaluering av verdens ulike styreformer. Norges forskningsråd bidrar med data fra Norge. Årets rapport kom i vår, og er deprimerende lesning. 74 % av verdens innbyggere, 5,7 milliarder mennesker, lever nå under totalitært styre. Dette er en økning fra 48 % for bare ti år tilbake. 41 % av verdens befolkning bor i land som i dag utvikler seg i en stadig mer totalitær retning.

Slik Varieties of Democracy måler utviklingen av verdens styreformer, måler World Justice Project utviklingen i rettsstatene. Også her ser man den samme skremmende utviklingen. Mens flertallet av verdens land lenge styrket sine rettsstater år for år, blir de nå svakere. Verdens rettsstater har svekket seg hvert år siden 2016.

I dag presenteres Stortinget fragmentert og oppstykket informasjon om den norske rettsstaten og relevante rettssikkerhetsspørsmål. Det kan for eksempel være at de får informasjonen gjennom årsmeldingene fra Sivilombudet og Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM), eller ved at en konkret problemstilling utredes i forbindelse med lovarbeid. Uten å sette informasjonen i system blir det vanskelig å se det fulle bildet.

I rettsstatsmeldingen forsøker vi å trekke frem problemområder eller risikoområder der den norske rettsstaten bør trygges. Meldingen er basert på innspill fra Advokatforeningens lovutvalg og en rekke ulike organisasjoner og miljøer som har sine tyngdepunkt på andre felt enn Advokatforeningen. Organisasjonene som har levert innspill til meldingen er:

Advokatforeningen
Amnesty
Antirasistisk senter
Caritas
Dommerforeningen
Funksjonshemmedes fellesorganisasjon
Juristforbundet
JURK
Jussbuss
Jussformidlingen
Kirkens bymisjon
Kreftforeningen
Leieboerforeningen
Nasjonalforeningen for folkehelsen
Naturvernforbundet
Norges bondelag
Norsk Forbund for Utviklingshemmede
Norsk Friluftsliv
Norsk Studentorganisasjon
Norsk tolkeforening
Pensjonistforbundet
Personskadeforbundet
PION Sexarbeidernes Interesseorganisasjon
Rettspolitisk foreningen
Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn
Transparency International

Det vi skisserer her er et innspill. På sikt mener vi at staten bør gjennomføre jevnlige rettsstatsmeldinger, med prosesser der sivilsamfunnet blir hørt. Ved å samle alle relevante aktørers kunnskap i en fast rettsstatsmelding, kan kanskje hullene i rettsstaten kartlegges og tettes slik at vi i fremtiden vil fortsette å være blant verdens beste rettsstater og et godt land å bo i for alle innbyggere. Vi har etter beste evne forsøkt å kategorisere innspillene.

De kategoriene vi bruker er:
Lovendring, utredning av problemstilling, endring av offentlig praksis, økt kompetanse i forvaltningen

3

Begrensninger i myndighetens maktutøvelse

En forutsetning for at myndighetenes maktbruk utøves trygt og i tråd med rettsstatens prinsipper er at den er begrenset og regulert gjennom lover. For at begrensningene skal være reelle, må dessuten myndighetenes organer og ansatte holdes ansvarlige for at lovene overholdes. Til sist må pressen og sivilsamfunnet stå fritt til å overvåke og uttale seg offentlig om myndighetenes maktbruk.

World Justice Project måler dette kriteriet ved å se på i hvilken grad myndighetenes makt er begrenset av lovgivning, i hvilken grad disse lovene håndheves, i hvilken grad det eksisterer uavhengige organer som for eksempel ombudsmenn som kan begrense maktbruken, hvorvidt myndighetenes maktutøvere straffeforfølges ved misbruk, hvorvidt maktbruken vurderes og kritiseres av sivilsamfunn, presse, enkeltpersoner og politiske partier, og hvorvidt overføring av makt skjer etter lovreglene.

3.1 Saksbehandlingstid i forvaltningen

Forvaltningen skal forberede og avgjøre en sak uten ugrunnet opphold. Likevel er erfaringen at det i en del saker går uforholdsmessig lang tid før det fattes en avgjørelse. Det er mange eksempler på over ett års saksbehandlingstid, også i saker med stor økonomisk eller velferdsmessig betydning. Konsekvensen er at den som venter på et vedtak, ofte blir satt i en vanskelig situasjon.

I forvaltningsloven finnes det ikke effektive rettsmidler mot for lang saksbehandlingstid, og den nye forvaltningsloven tar ikke dette innover seg. Sivilombudet kan riktignok føre kontroll med forvaltningen, medregnet kravene til saksbehandlingstid, men slik at dette normalt ikke får rettslige konsekvenser i den enkelte sak.

Regelverket bør endres, slik at det gis absolutte frister i saker av særlig stor velferdsmessig eller økonomisk betydning for den enkelte. For at slike frister skal ha effekt, bør det innføres sanksjoner ved fristbrudd fra forvaltningen. Se for eksempel bestemmelsen i Forskrift om saksbehandling og kontroll i byggesaker § 23 bokstav d, der kommunen må tilbakebetale byggesaksgebyret prosentvis for hver påbegynt uke ut over fristen.

Andre bestemmelser regner tillatelse som innvilget, dersom søknad ikke er behandlet innen fristen.

Problemstillingen gjelder på flere områder, også i utlendingssaker. Et varig problem ved utlendingsmyndighetene er lang saksbehandlingstid for søknader og klager. Klienter venter på svar fra utlendingsmyndighetene svært lenge, og de opplever det som belastende, særlig i saker om familieinnvandring, permanent opphold og statsborgerskap. Ifølge UDIs nettsider er det vanlig å vente i 15 til 19 måneder før en søknad om familieinnvandring tas opp til behandling, og ofte går det enda lengre tid før saken faktisk avgjøres.

Lang saksbehandlingstid i forvaltningen rammer også arbeidsinnvandrere med kort botid og svakt sikkerhetsnett og tredjelandsborgere med uavklart oppholdsstatus.

For disse gruppene får lang saksbehandlingstid mer vidtrekkende konsekvenser enn for øvrige brukere. Manglende avklaring kan i praksis innebære at man over lengre tid står uten tilgang til grunnleggende tjenester som bankkonto, digitale løsninger og velferdsytelser. Dette kan igjen føre til avhengighet av arbeidsgiver eller tredjepersoner, og øker risikoen for utnyttelse og en uforutsigbar livssituasjon.

Også i kriminalomsorgen er problemet med lang saksbehandlingstid tydelig, og i mange tilfeller gjelder det saker med stor velferdsmessig betydning. Erfaring viser at det ofte tar flere måneder å få behandlet saker i kriminalomsorgen. Selv når behovet for rask avklaring er stort, overstiger saksbehandlingstiden alltid en måned. Kriminalomsorgen sender sjelden foreløpig svar etter forvaltningsloven § 11 a, til tross for at sakene blir liggende lenge.

Det er også meldt inn lang behandlingstid i søknader om helsehjelp og klager på vedtak, for eksempel hos Statsforvalteren, som også rammer eldre som ofte ikke har sterke talerør eller pårørende som kan hjelpe dem.

- - - - -

3.2 Forvaltningens veiledningsplikt

Forvaltningens veiledningsplikt er en sentral rettssikkerhetsgaranti, som skal sikre at den enkelte kan forstå og ivareta sine rettigheter. Veiledningsplikten fungerer i mange tilfeller ikke etter sin hensikt, særlig for personer i sårbare situasjoner.

Det er gjennomgående utfordringer knyttet til kvaliteten og konsistensen i veiledningen fra sentrale etater som Nav og UDI. Brukere opplever ofte å få varierende og til dels motstridende svar fra veiledningstjenestene. Dette skaper usikkerhet om gjeldende rett og hvordan man skal gå

frem i egen sak, og kan i enkelte tilfeller få alvorlige konsekvenser. For eksempel kan motstridende informasjon fra UDI føre til at søkere gir feil eller ufullstendige opplysninger, eller unnlater å handle innen gjeldende frister.

Tilgangen til veiledning er også begrenset i praksis. Manglende bruk av tolk, begrenset tilgang til muntlig veiledning og få muligheter for fysiske møter gjør det vanskelig for mange å forstå sin rettsstilling. Når det i tillegg mangler reelle ikke-digitale alternativer, står enkelte brukere i praksis uten mulighet til å ivareta sine rettigheter.

Mange brukere har også utfordringer med å forstå hvilke offentlige myndigheter som har ansvar for hva, for eksempel mellom UDI, politiet, Skatteetaten, Nav og kommunen. Når tjenestene samtidig er fragmenterte og i stor grad digitale, blir det vanskelig å vite hvor man skal henvende seg. Dette skaper usikkerhet, øker risikoen for feil og kan i praksis svekke rettssikkerheten.

Tilgjengeligheten til veiledningstjenester er i enkelte tilfeller også redusert. For eksempel har UDI nylig begrenset åpningstiden på sitt sentralbord betydelig. For advokater og rettshjelpere, som må kontakte sentralbordet for å få tilgang til prioritert telefonkø, begrenser dette muligheten for raske avklaringer i saker. Det er eksempler på at noen Nav-kontorer omtrent ikke holder åpent i sine lokaler, og belager seg på elektronisk eller telefonisk kontakt.[1]

Videre er det et utbredt problem at vedtak, herunder omgjøringsvedtak, er korte og generelle, og i liten grad synliggjør hvilke vurderinger som er gjort i saken. Dette gjør det vanskelig å forstå hva som er vektlagt, og svekker muligheten til å vurdere om det er grunnlag for klage eller videre oppfølging. Det er også ofte uklart i hvilken grad vedtak bygger på automatisert saksbehandling eller individuelle vurderinger.

Bruk av klarspråk har i enkelte tilfeller ført til at juridiske hjemler og rettslige vurderinger i mindre grad fremgår av vedtakene, særlig i vedtak fra Nav. Dette kan gjøre det vanskelig både for den enkelte og for juridiske rådgivere å identifisere det rettslige grunnlaget for avgjørelsen. I praksis medfører dette at det må brukes betydelig tid på å gjennomgå rundskriv og annet veiledningsmateriale for å forstå begrunnelsen for et avslag.

En forutsetning for å kunne veilede store deler av vår klientgruppe er at etatene er tilgjengelige per telefon. Når eksempelvis Trygderetten er åpen kun to timer i uken, gir det seg selv at denne etaten ikke er tilstrekkelig tilgjengelig for veiledning. Mange i vår klientgruppe, og tilsvarende i etatenes brukergruppe, sliter med å formulere seg skriftlig og er avhengige av å snakke med et menneske.

Justiskomiteens flertall ba i vår regjeringen følge opp overfor forvaltningen gjennom forskrift, veiledninger etc. og understreke at veiledningsplikten først kan anses som oppfylt når informasjonen er mottatt og forstått av den enkelte.[2]

- - - - -

3.3 Nav: Saksbehandlingstid og forholdet til veiledningsplikt

Det er lang saksbehandlingstid for søknad og klagebehandling for flere ytelser hos Nav. Flere av disse ytelsene er ment å dekke livsoppholdet og løpende utgifter mens man er syk. Det skaper stor økonomisk usikkerhet å måtte vente lenge på svar fra Nav om man får disse ytelsene. Det kan også være en psykisk påkjenning og gir lite forutsigbarhet, noe som forsterkes av at søkerne i slike saker ofte er særlig sårbare på grunn av sykdom.

Saksbehandlingstiden for statlige ytelser fra Nav legger også press på Nav kommunalt, som må bistå med sosialhjelp i påvente av trygdeytelser. Dersom saksbehandlingstiden for statlige ytelser blir lavere, vil også færre ha behov for å søke økonomisk sosialhjelp, og kommunen vil få bedre kapasitet.

Selv om det alltid er viktig at Nav opprettholder veiledningsplikten, er det et særlig behov for forsvarlig veiledning i saker hvor saksbehandlingstiden er forventet å være lang. Det er mange klienter som har opplevd at en saksbehandler i Nav har veiledet om at de oppfyller vilkårene for en

1 Eksempelvis har Nav Ås kun åpent for drop-in annenhver dag, mens Nav Eidsvoll Hurdal har kun åpent for drop-in to timer i uken, fra kl. 10-12 på torsdager. Dette kan igjen gjøre det vanskelig å gi forsvarlig og effektiv bistand til brukerne.

2 https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2024-2025/inns-202425-478l/

ytelse. Med utgangspunkt i veiledningen, søker klienten om denne ytelsen og innretter seg som om de skal få den innvilget. Når avslaget kommer flere måneder senere, står de plutselig på bar bakke med manglende økonomisk trygghet og en usikker fremtid.

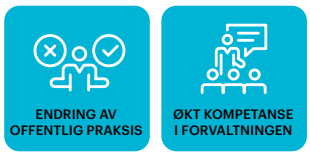

- - - - -

3.4 Regulering i byggesaker og andre offentlige søknadsprosesser

Det har i mange år vært en utvikling der det stadig kommer nye regler som stiller omfattende, dyre og unødvendige krav i byggesaker og andre offentlige søknadsprosesser. Dette har også en side til både saksbehandlingstid og kostnader.

Et aktuelt eksempel på dette er endringene i reglene om søknad og dokumentasjon i byggesaker etter byggesaksforskriften som ble sendt på høring i 2025.

Det er en gjennomgående problemstilling at kommunens saksbehandlere i byggesaker stiller krav om dokumentasjon som ikke har relevans for det omsøkte tiltaket. Der det er tids- og kostnadskrevende å fremskaffe den dokumentasjonen som kreves, gir det i beste fall unødvendige forsinkelser og utgifter. I verste fall fører det til at samfunnsnyttige tiltak ikke blir gjennomført.

Direktoratet for byggekvalitet (DIBK) foreslo en endring i byggesaksforskriften som i enda større grad ville kreve at saksbehandlerne ber om opplysninger som ikke er relevante for tiltaket, gjennom at det foreslås at kravene til en søknad deles opp i en liste over opplysninger som «alltid» skal følge en søknad om tiltak, og opplysninger som bare etter behov skal gis. Dette vil føre til krav om at en rekke opplysninger «alltid» skal gis, selv om de ikke er relevante for tiltaket.

Et eksempel blant svært mange kan illustrere hvor galt det kan gå etter dagens regelverk: Ved søknad om bruksendring av et stabbur fra 1700-tallet, ble det stilt krav om dokumentasjon av radonsikring. Ettersom bygget er av tre og står på 80 cm høye stolper, er ikke kravet relevant. Søknaden ble likevel avslått, siden det ikke ble fremlagt en ingeniørrapport om dette.

Høringen førte til at DIBK sendte et nytt, forbedret forslag på høring i 2026. Forslaget innebærer i større grad en presisering og tydeliggjøring av dagens regelverk, der det i langt mindre grad enn først foreslått legges opp til å innføre nye, absolutte dokumentasjonskrav. Forslaget kan bidra til en mer forutsigbar prosess i kommunene. Forslaget adresserer imidlertid i liten grad det foreliggende overreguleringsproblemet i dagens regelverk, idet det ikke legges opp til større materielle endringer som å fjerne krav eller forenkle dagens prosesser.

- - - - -

3.5 Særlig om overprøving av vedtak i Utlendingsnemnda

Ved behandling av saker i Utlendingsnemnda er det utfordringer knyttet til mangel på muntlighet og kontradiksjon. Slik lovverket er i dag er det mange saker som byr på vesentlig tvil, som blir avgjort av nemndleder alene, og ikke i nemndmøte med personlig fremmøte slik loven legger opp til. UNEs statistikk viser at kun 259 av de 6508 sakene behandlet i 2025 ble avgjort i nemndmøte.[3] Av disse 6508 sakene endte bare 52 med rettskraftig dom hos domstolene, hvorav 11 ble omgjort.[4] Siden kun et lite antall saker ender hos domstolene er det viktig at UNEs avgjørelser har høy kvalitet. Bruk av nemndmøte legger til rette for grundigere vurderinger og øker legitimiteten til vedtakene, da flere beslutningstakere er involvert i avgjørelsen.

Det er en utfordring at det ikke er gjort endringer i regelverket eller praksis for å styrke UNEs rolle som et domstollignende organ. Dette kan oppnås ved å innføre en topartsprosess. En annen utfordring for vedtakenes legitimitet er at det ikke stilles kompetansekrav til nemndmedlemmene i UNE. Å innføre kompetansekrav vil styrke både legitimiteten til organet og tilliten til beslutningene som fattes. Videre er det en rettssikkerhetsutfordring at

3 https://www.une.no/aktuelt/arkiv/2026/une-behandlet-over-6500-saker-i-2025/ https://www.une.no/globalassets/om-une/arsrapporter-etc/arsrapport-une-2025.pdf

4 https://www.une.no/aktuelt/arkiv/2026/medhold-i-fire-av-fem-saker/

nemndmedlemmer kan sitte i inntil 8 år, som kan føre til selvforsterkende praksis og nemndledere som holder på egne presedenser.

- - - - -

3.6 Landsdekkende sosialombud og eldreombud

Sosialhjelpsmottakere er en særlig sårbar gruppe, hvor behovet for juridisk bistand er stort. Manglende ressurser hos sosialhjelpsmottakere medfører også at sosialsaker svært sjelden prøves i domstolene. Det er derfor viktig for rettssikkerheten til sosialhjelpsmottakerne at de har en reell adgang til å klage på avslagene de får.

I Oslo får sosialhjelpsmottakere gratis juridisk og praktisk hjelp fra Sosial- og eldreombudet. Sosialombudet gir både råd og veiledning om sosialhjelp og kan også bistå i klageprosessen. Jussbuss mener derfor at det må etableres et landsdekkende sosialombud, som kan sikre at også sosialhjelpsmottakere utenfor Oslo kan få ivaretatt sine rettigheter, og for å sikre at det i tilstrekkelig grad føres kontroll med forvaltningen.

Ordningen med et nasjonalt eldreombud bør også gjeninnføres, med samme brede mandat. Ombudet bør suppleres med fylkesvise ombud, etter modell av Eldreombudet i Agder.

- - - - -

3.7 Tvangsflytting av personer med utviklingshemming

FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD) ble inkorporert i menneskerettsloven ved årsskiftet. Konvensjonens artikkel 19 slår fast at mennesker med utviklingshemming har rett til å selv velge hvor, med hvem og hvordan de ønsker å bo. Mennesker med utviklingshemming har også rett til nødvendige og forsvarlige helse- og omsorgstjenester, også i sitt hjem. Til tross for dette har NFU det siste året igjen hatt en kraftig økning av saker som omhandler kommuners tvangsflytting av personer med utviklingshemming.

Mange mennesker som nå tvangsflyttes, har bodd i sine hjem over lang tid, og mange har bodd i sine hjem siden ansvarsreformen på 1990-tallet. Majoriteten av de som er berørt, er bosatt i kommunale boliger. Denne gruppen har fått muligheten til å ha mer stabile liv med tilpassede tjenester i hjemmene i flere tiår. Det er en økende praksis at kommuner ønsker å samlokalisere tjenestemottakere i institusjonslignende boformer, ofte begrunnet i økonomisk press og rekrutteringsutfordringer.

I noen tilfeller sier kommuner opp husleieavtalene til innbyggerne sine, og tilbyr samtidig ny leieavtale ved institusjonslignende boformer. I andre tilfeller, særlig hvor personen med utviklingshemming eier egen bolig, oppstiller kommuner vilkår om at personens nødvendige tjenester bare kan tilbys ved et bestemt sted – da ved en samlokalisert boform. Det sikres i liten eller ingen grad medbestemmelse i avgjørelsesprosessene frem til flytting blir bestemt. I praksis innebærer dette flytting av mennesker med utviklingshemming – uten reell valgfrihet og uten individuell vurdering.

Grunnlaget for oppsigelsene er ofte juridisk tvilsomt. Oppsigelse av husleiekontrakter i det kommunale blir gitt på bakgrunn av «særlige grunner». Økonomiske hensyn alene kan ikke gi mulighet til å innskrenke de grunnleggende menneskerettighetene til mennesker med utviklingshemming. Praksisen utfordrer sentrale prinsipper som forutberegnelighet og rettssikkerhet og gir dårlig vern mot vilkårlig myndighetsutøvelse. Retten til selvbestemmelse blir innskrenket, og reell deltakelse i samfunnet for personer med utviklingshemming blir hindret.

- - - - -

3.8 Bruken av sanksjon i stedet for veiledning

På mange områder besitter forvaltningen myndighet til å gi regler gjennom forskrifter og rundskriv, føre tilsyn og ilegge straff. Når håndhevelse og normering av adferd i stor grad skjer gjennom sanksjoner og ikke gjennom veiledning, kan det utfordre den tilliten, åpenheten og dialogen som har kjennetegnet folkets forhold til forvalt-

ningen. For å sikre tillit, åpenhet og dialog er det sentralt at forvaltningen endrer sin praksis.

For de kommunale helse- og omsorgstjenestene mangler statsforvalterne både nødvendige ressurser til tilsyn, veiledning og sanksjonsmuligheter når rettighetene brytes. Det gjør sårbare grupper mer utsatt for brudd på rettigheter, for eksempel beboere i sykehjem og pasienter i hjemmetjenestene.

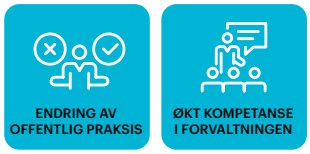

- - - - -

3.9 Tvangsbruk mot eldre

Tvangsbruk i institusjon øker, og grensene mellom lovlig og ulovlig bruk av tvang blir visket ut i rutinemessige praksiser på enkelte sykehjem. Både media og forskning har avdekket flere tilfeller av tvangsbruk. At det er gråsoner rundt tvangsbruk og plikter som er så essensielle for trygghet, liv og sikkerhet, er kritisk for eldres rettssikkerhet og bør få mer oppmerksomhet. Det er viktig at kompetansen i tjenestene styrkes, men det burde likevel ikke være rom for utydeligheter eller mistolkninger i lovverket. Det er rom for styrking, forenkling og forbedring av lovverket.

Det er svært alvorlig at bruk av tvang og makt i helse- og omsorgsinstitusjoner fortsatt er utbredt. Det er behov for løsninger som handler om mer enn tilsyn. Finnes det andre måter å etterleve lovverket på? Er lovverket utformet på en måte som ivaretar beboere og mottakere av helsetilbudets ve og vel? Og enkelt nok å forstå for dem som skal håndheve det? Det er behov for økt kunnskap om lovverket, vurdering av samtykkekompetanse og hvordan tvang skal kartlegges og dokumenteres. Disse manglene utgjør en stor risiko for brudd på rettighetene til eldre.

- - - - -

3.10 Gjennomføring av Århuskonvensjonens bestemmelser i Norge

Konvensjonen, som gir rett til miljøinformasjon, deltakelse i miljøbeslutninger og adgang til klage og domstolsprøving, er sentral for å sikre demokratisk kontroll med miljøforvaltningen. Til tross for at Norge ratifiserte konvensjonen i 2003, viser det seg at flere av rettighetene ikke er tilstrekkelig ivaretatt i praksis.

Tilgangen til miljøinformasjon og offentlige beslutningsprosesser er fortsatt fragmentert og krevende. Informasjon om relevante møter, høringer og klageinstanser er spredt på ulike nettsider uten helhetlig oversikt, noe som vanskeliggjør deltakelse for både sivilsamfunn og enkeltpersoner. Det bør derfor lages en samlet digital plattform som gir oversikt over miljørelaterte høringer, møter og klageadgang.

Et særlig sårbart punkt er hvordan kommunene håndterer miljørettigheter i praksis. Kommunene forvalter mange av de viktigste beslutningene knyttet til arealbruk, naturinngrep og lokal forurensning, men mangler ofte ressurser og kompetanse til å ta disse beslutningene og ivareta miljørettigheter. Ofte har kommunene ikke oversikt over egne forpliktelser etter Århuskonvensjonen, og systemene for informasjon, varsling og klageadgang varierer mellom kommuner. Dette skaper forskjellsbehandling, rettsusikkerhet og svekker den nasjonale oppfyllelsen av miljørettigheter.

Statsforvalteren har en viktig rolle som tilsynsmyndighet og klageinstans, men praktiseringen varierer, og det finnes i dag ingen systematisk kontroll med kommunenes etterlevelse av miljørettighetene. Det er derfor behov for tydeligere statlige føringer, bedre tilsyn og støttesystemer som sikrer lik tilgang til miljøinformasjon og medvirkning på tvers av kommunegrensene.

Når det gjelder klage og domstolsprøving, er det særlig økonomiske barrierer som reiser spørsmål ved om konvensjonens krav om reell og rimelig tilgang til rettssystemet er oppfylt. Kostnadene ved å føre miljøsaker for retten har økt markant de siste årene, og risikoen for å bli idømt motpartens sakskostnader kan virke klart avskrekkende. Dette gjelder selv i saker som reiser viktige prinsippspørsmål og hvor vi handler i allmennhetens interesse. Det vises til saker som Førdefjorden og lisensfelling av ulv, hvor selv delvis medhold ikke førte til full kompensasjon for miljøorganisasjonens saksomkostninger.

Rettspraksis viser manglende forutsigbarhet og inkonsistent anvendelse, særlig i tingrettene, når det gjelder sakskostnadsansvar i miljøsaker. Det pekes også på at domstolene i liten grad viser til Århuskonvensjonen, noe som tyder på lav bevissthet om forpliktelsene etter denne internasjonale avtalen. Det er behov for lovendringer som presiserer at miljøsaker som hovedregel skal være unntatt fra ordinært sakskostnadsansvar, samt eksplisitte henvisninger til Århuskonvensjonen i tvisteloven, blant annet § 20-2 (3).

Et annet forslag som kan styrke rettssikkerheten og redusere økonomiske og kompetansemessige barrierer, er etableringen av en spesialisert miljødomstol eller en uavhengig klagenemnd for miljøsaker. Eventuelt at utvalgte domstoler får en utvidet rolle i kompliserte miljøsaker. Dette vil kunne sikre både bedre kompetanse og mer tilgjengelige prosesser for behandling av komplekse miljøsaker. En slik løsning er anbefalt av FNs spesialrapportør og støttet av flere sivilsamfunnsaktører.

Et forslag i forlengelsen av det ovennevnte kan være å opprette et miljøsøksmålsfond finansiert av miljøavgifter. Dette kan administreres av en uavhengig nemnd som vurderer om saken er egnet til å få denne type støtte.

Det uttrykkes også et tydelig behov for bedre offentlig statistikk og transparens i miljøsaker, inkludert domstolsavgjørelser. I dag finnes det ingen samlet oversikt over slike saker, og ikke alle relevante avgjørelser er tilgjengelige via Lovdata. Dette svekker muligheten for å overvåke rettsutviklingen og kvalitetssikre myndighetenes praksis på miljøområdet. For å bygge kunnskap om hvorvidt loven virker etter intensjonen, må det videre bevilges mer penger til juridisk forskning. Endring av eksisterende lovgivning må bygge på forskningsresultater og erfaring.

3.11 Arealforvaltning og manglende lokaldemokrati

Norge står midt i to sammenvevde, menneskeskapte kriser: tap av naturmangfold og klimaendringer. Ifølge FNs naturpanel (IPBES) er arealinngrep og nedbygging av natur den viktigste årsaken til tap av naturmangfold. Samtidig peker FNs klimapanel på arealbruk som en betydelig driver for klimaendringene.

Det er kommunene, som gjennom plan- og bygningsloven, har hovedansvaret for arealforvaltningen i Norge. Selv om loven skal fremme bærekraftig utvikling i et langsiktig perspektiv, har Riksrevisjonen og flere andre instanser, helt siden 2007/2008, slått fast at norsk arealforvaltning ikke er bærekraftig. Manglende kapasitet og fagkompetanse innen arealplanlegging, natur, friluftsliv og klima i mange kommuner er godt dokumentert som en sentral forklaring.

Samtidig er åpenhet og medvirkning grunnleggende forutsetninger for et levende lokaldemokrati. Plan- og bygningsloven stiller klare krav til medvirkning, men i praksis er omfanget av inngrep og plansaker nå så stort at reell deltakelse for befolkningen og sivilsamfunnet i de fleste tilfeller er umulig.

Sentrale tall og fakta

- 44 000 naturinngrep på fem år (NRK). (8800 pr år/ 25 inngrep pr kommune/år).
- Planer for nedbygging av ytterligere 2 166 km² natur i norske kommuner (NINA, 2023).
- De 100 største inngrepene er i stor grad gjennomført uten tilstrekkelig kunnskap om konsekvenser (NRK).
- Det er satt av mer enn 5 500 km2 til utbyggingsformål i viktige og svært viktige friluftslivsområder (NINA/DNT 2026)
- 90–95 % av reguleringsplanene initieres av private aktører (Holt & Winge)
- Høringsradaren fanget opp 1706 saker i 2024 (Forum for natur og friluftsliv (FNF)). FNF klarte å svare på 317 saker (FNF).
- Store utfordringer å fange opp alle sakene, ikke noe helhetlig system i kommunene for hvordan saker på høring skal synliggjøres (FNF Rogaland).
- Meget begrenset kapasitet i organisasjonene for å ivareta hensynet til natur- og friluftslivsverdier i arealsaker, (en ansatt FNF-koordinator i hvert fylke, som skal bistå organisasjonene i arealsaker i fylket).
- Meget begrenset med gjennomslag og der en lykkes kreves det mye innsats utover en høringsuttalelse.

Når statlige innsigelsesmuligheter samtidig svekkes, bidrar dette til en utvikling der næringsinteresser systematisk vinner fram, mens allmennhetens interesser for natur, friluftsliv og langsiktige samfunnshensyn i liten grad kommer til orde og tatt hensyn til.

Dette er ikke bare et natur-, friluftslivs- og klimaproblem, men et grunnleggende demokratisk problem som også går på rettssikkerheten løs. Hvordan kan lokaldemokratiet fungere etter intensjonen når beslutningstempo, saksmengde og maktbalanse i praksis utelukker reell medvirkning?

- - - - -

3.12 Domstolenes uavhengighet må styrkes

En forutsetning for at myndighetenes maktbruk utøves trygt og i tråd med rettsstatens prinsipper, er at den er regulert gjennom lover og er innenfor internasjonale menneskerettslige standarder. For at begrensningene skal være reelle, må myndighetene kontrolleres og holdes ansvarlige dersom de går utover rammene for sitt skjønn. Kontrollen skjer både gjennom rettsapparatet og i Stortinget. For å kunne sikre en reell overprøving i domstolene, må flere tiltak på plass.

- Forvaltningen av domstolene må organiseres slik at domstolene og dommerne sikres uavhengighet i de dømmende funksjoner.
- Det bør opprettes en uavhengig rettsstatskommisjon som kan se på rettsstatens motstandsdyktighet om den kommer under press.
- Domstolenes uavhengighet nødvendiggjør en ny prosedyre for lønnsfastsettelse for dommere. Arbeidsgruppen som vurderte spørsmålet avga sin rapport i 2024, og denne må følges opp av Stortinget og regjeringen.
- Ordningen med allmenndomstoler og generalistdommere bør videreføres. For at domstolene skal kunne møte brukernes behov for mer spesialisert kompetanse kan det innføres moderat dommerspesialisering på flere saksområder innenfor rammen av fullfaglige domstoler. Prøveordningen som startet i 2020 i Oslo tingrett gir verdifull erfaring om verdien av moderat spesialisering.
- Domstolene må sikres en forsvarlig bemanning av faste dommere. Regjeringens adgang til både å håndplukke styremedlemmer, samt avsette styret i Domstoladministrasjonen (DA) etter domstolloven må fjernes. Høyesterettsjustitiarius oppnevnes av regjeringen, uten at loven krever forutgående behandling i et uavhengig innstillingsråd. Dette er uheldig i et uavhengighetsperspektiv. Forslaget i NOU 2020: 11 punkt 11.10.2 om en lovfestet ordning må følges opp.

- - - - -

3.13 Naturforvaltning må skje innenfor lovverket

Forvaltningen av natur, strandsonen og arealer skal skje innenfor rammene av plan- og bygningsloven, naturmangfoldloven og demokratiske planprosesser. Når dispensasjoner fra byggeforbud og arealplaner blir brukt for vidt, svekkes både lovens gjennomslagskraft og tilliten til forvaltningen.

Erfaringen fra kommunene er fortsatt at det er krevende å ivareta nasjonale mål om naturvern, matjord, friluftsliv og strandsonevern i møte med lokale utbyggingsinteresser. Samtidig er regelverket komplekst, og 67 % av landets kommuner har ikke har ikke jurister til å håndtere dette lovverket. Dette øker risikoen for at handlingsrommet oppfattes som videre enn det lovgiver har ment. I mars 2026 avsa Høyesterett en prinsipiell dom om dispensasjon i strandsonen. Høyesterett slo fast at terskelen for dispensasjon er svært høy i pressområder, og tillatelser som klar hovedregel skal gis gjennom plan.

Miljødirektoratet har besluttet at statsforvalterne ikke skal utføre kommunetilsyn i 2026. Når statsforvalterens kontrollfunksjon svekkes, blir det enda viktigere at kommunene selv har tilstrekkelig juridisk og naturfaglig kompetanse til å fatte lovlige vedtak.

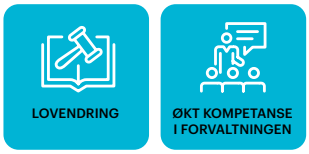

- - - - -

3.14 Rettssikkerhet i beredskap for krise og krig

Norge befinner seg i en langt mer uforutsigbar og alvorlig sikkerhetspolitisk situasjon enn for få år siden. Myndighetene legger nå opp til et historisk løft for totalberedskapen. Erfaringene fra pandemien, den nye totalberedskapsmeldingen og ny beredskapslovgivning viser at beredskapsarbeidet i økende grad handler om å balansere behovet for rask handlekraft med grunnleggende rettsstatsprinsipper.

De nye lovforslagene forankrer tydeligere fullmaktsbruk i konstitusjonelle og menneskerettslige rammer, skjerper krav til nødvendighet og forholdsmessighet, og løfter frem skriftlighet, begrunnelse og domstolskontroll. Samtidig viser lovarbeidet at norske myndigheter fortsatt åpner for svært vide fullmakter i krise og før-krise, at løpende demokratisk kontroll og mindretallsvern er krevende å sikre i praksis, og at reell og rask overprøving av inngripende tiltak fortsatt er en svakhet.

Kommunene og statsforvalterne fattet under pandemien noen av de mest inngripende vedtakene i fredstid. Det manglet juridisk kompetanse flere steder, og det oppsto kapasitetsproblemer. Nå øker kompleksiteten i fullmaktsregler, forholdsmessighetsvurderinger, menneskerettighetshensyn og personvern. Men den juridiske bæreevnen i førstelinjen er flere steder fortsatt svak.

- - - - -

3.15 Alvorlige menneskerettighetsbrudd og svekket rettssikkerhet ved Trandum utlendingsinternat

Trandum utlendingsinternat er Norges eneste lukkede interneringsenhet for utlendinger i påvente av uttransport. Internering etter utlendingsloven er administrativ frihetsberøvelse, ikke straff. Det innebærer at personer som i hovedsak ikke er frihetsberøvet på grunnlag av kriminalitet, likevel underlegges et regime som over tid har vært sterkt preget av kontroll, innlåsing, kroppsvisitasjoner, begrensninger i kommunikasjon og andre inngripende tiltak.

Forholdene ved Trandum har gjennom flere år vært gjenstand for alvorlig og gjentatt kritikk fra nasjonale og internasjonale tilsynsorganer. Kritikken har særlig knyttet seg til det sterkt fengselsliknende preget, manglende individuelle nødvendighets- og forholdsmessighetsvurderinger, rutinemessige inngrep i bevegelsesfrihet og privatliv, bruk av sikkerhetscelle og isolasjonsliknende tiltak, kroppsvisitasjoner, mangelfulle klagemuligheter og svake rettssikkerhetsgarantier for de internerte.

De siste årene har det vært oppmerksomhet rundt praksisen på Trandum om fremstilling av internerte for delegasjoner fra hjemlandets myndigheter. Formålet med delegasjonsbesøkene og fremstillingen av de internerte er identitetsavklaring/-verifisering i forbindelse med uttransport, og å skaffe reisedokumenter til dem som ikke har lovlig opphold i Norge. Flere instanser har vært svært kritiske til praksisen, og i høringsrunden våren 2025 om forslag til endringer i utlendingsloven § 107 og forslag til ny utlendingsinternatforskrift tok blant annet Tilsynsrådet for Trandum, Advokatforeningen, Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM) og NOAS opp om praksisen har hjemmel i lov og behovet for en nærmere regulering av delegasjonsbesøkene i lovverket.[5] Materielt sett retter kritikken seg blant annet mot at praksisen mangler hjemmel i lov og bryter med prinsippet om non-refoulement ved at man risikerer å sette flyktninger i direkte kontakt med myndighetene fra hjemlandet. For å sikre at norske myndigheter ikke utsetter internerte for brudd på både de prosessuelle og materielle rettighetene de har etter EMK artikkel 3 må praksisen opphøre, problemstillingen må utredes og praksisen må reguleres tydelig i lovverket.

- - - - -

3.16 Påtalemyndighetens koding ved henleggelser og betydningen for voldserstatning

Når fornærmede skal søke voldserstatning kan det ha avgjørende betydning hvilken kode saken har fått av påtalemyndigheten ved henleggelsen. Den som har vært utsatt for kroppskrenkelse har for eksempel ikke rett til erstatning, mens den som har vært utsatt for kroppsskade vil kunne få.

5 Tilsynsrådet for tvangsreturer og utlendingsinternatet (2025) side 15; Advokatforeningen (2025) punkt 4; NIM (2025) side 32; NOAS (2025) side 4.

Det er flere eksempler på at det som tilsynelatende er en uriktig koding av en henlagt straffesak, har fått avgjørende betydning for den voldsutsattes rett til voldserstatning. Det er tilsynelatende en lav bevissthet rundt betydningen av henleggelseskodingen i påtalemyndigheten og betydningen det har for retten til voldserstatning. Ofte virker det tilfeldig om en sak kodes som det ene eller andre forholdet. Dette til tross for at det følger klart av Riksadvokatens rundskriv nr 2/2025787 at det må påses at «saken kodes korrekt når den registreres og at sakskodingen endres dersom etterforskingen gir grunnlag for det, jf. påtaleinstruksen § 7-1, jf. § 2-1».

Når Statens sivilrettsforvaltning og Kontoret for voldsoffererstatning samtidig legger kodingen uprøvd til grunn i forbindelse med søknad og klage på voldserstatning, utgjør dette et rettssikkerhetsproblem for alle som utsettes for vold i Norge.

Sivilombudet har vært tydelig på at Statens sivilrettsforvaltning må vurdere på selvstendig grunnlag om den voldsutsatte er utsatt for en handling som omfattes av voldserstatningsloven. I sommer uttalte sivilrettsforvaltningen til NRK at de kommer til å endre praksis i straffesaker som er henlagt.[6] Også tingretten har i minst to saker lagt kodingen uprøvd til grunn. Det trengs derfor både en praksisendring fra forvaltningens og påtalemyndighetens side, i tillegg til en politisk opprydning i den praksisen som har vært. Trolig er det mange som bare har latt avslaget om voldserstatning ligge fordi de ikke har mulighet til å få vedtaket prøvd eller kjenner til muligheten med omgjøring av henleggelseskoding.

- - - - -

3.17 Digital uavhengighet

Store deler av norsk offentlig forvaltning er i dag avhengig av et fåtall amerikanske teknologiselskaper. Over 80 % av midlene det offentlige bruker på skytjenester går til amerikanske leverandører.[7] Offentlig sektors utgifter til skytjenester har doblet seg siden 2020 til anslagsvis 20 milliarder kroner årlig.

Problemet er ikke størrelsen på avhengigheten alene, men de rettslige konsekvensene. Den amerikanske CLOUD Act (2018) pålegger amerikanske selskaper å utlevere data til amerikanske myndigheter uavhengig av hvor dataene fysisk er lagret, uten at norsk rett kan overprøve dette.[8] Norske borgeres personopplysninger, saksbehandlingsdata og annen sensitiv informasjon befinner seg dermed reelt sett under fremmed jurisdiksjon. Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM) advarte i sin Risiko 2026-vurdering eksplisitt mot konsekvensene av å konsentrere avhengigheten til et fåtall utenlandske skytjenesteleverandører.[9] Den geopolitiske utviklingen skjerper bildet ytterligere: hendelser som utestengelsen av ICC-dommere fra amerikanske plattformer viser at tilgang til digital infrastruktur kan trekkes tilbake av politiske årsaker.

Dette er ikke bare et sikkerhets- eller beredskapsspørsmål, det er et rettssikkerhetsspørsmål. En rettsstat som setter bort kontrollen over sin digitale infrastruktur til selskaper underlagt fremmed lovgivning, kan ikke fullt ut garantere sine borgeres rettigheter i det digitale rom.

Bevisstheten om problemet vokser. SVs stortingsrepresentanter fremmet i 2026 et representantforslag om digital suverenitet (Dok. 8:119 S), der de foreslo at digital suverenitet fastsettes som overordnet mål i Norges digitaliseringsstrategi, og at det utvikles en nasjonal exit-strategi fra store internasjonale IT-plattformer.[10] Forslaget ble ikke vedtatt, men kommunal- og forvaltningskomiteens forslag om å be regjeringen ta initiativ til å «kontinuerlig kartlegge Norges digitale avhengigheter til andre land og jurisdiksjoner som tiltak for å sikre tilstrekkelig nasjonal kontroll med den digitale grunnmuren som understøtter kritiske samfunnsfunksjoner» bør tas på alvor.

6 https://www.nrk.no/stor-oslo/voldsoffererstatning_-praksis-endres-i-straffesaker-som-er-henlagt-1.17948772

7 https://www.fagforbundet.no/a/378102/nb/ska/ukebrev/artikler/staten-bruker-21-milliarder-arlig-pa-skytjenester/

8 https://cms.law/en/deu/legal-updates/white-paper-demystifying-the-debate-on-the-us-cloud-act-vs-european-uk-data-sovereignty-in-the-context-of-cloud-services

9 https://nsm.no/getfile.php/1314962-1770630853/NSM/Filer/Dokumenter/Rapporter/Risiko%202026.pdf

10 https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Representantforslag/2025-2026/dok8-202526-119s/

For å styrke digital uavhengighet kreves en helhetlig tilnærming: en nasjonal strategi der digital suverenitet er et overordnet mål, krav om åpne standarder og åpen kildekode i offentlige anskaffelser og nordisk og europeisk samarbeid om felles digitale løsninger.

- - - - -

3.18 Speilkopiering av private databærere

Skatteetatens praksis med å kopiere hele innholdet på private mobiltelefoner ved skattekontroller reiser prinsipielle rettssikkerhetsspørsmål. En mobiltelefon inneholder store mengder privat informasjon – meldinger, bilder, apper og kommunikasjon. Full kopiering innebærer derfor et langt mer omfattende inngrep enn innsyn i et ordinært virksomhetsarkiv. Likevel har Skatteetaten ved ordinære kontroller lagt til grunn at private telefoner kan omfattes av adgangen til å kopiere «virksomhetens arkiver» etter skatteforvaltningsloven § 10-4 andre ledd, uten krav om mistanke eller forhåndsgodkjenning fra domstolene. Omfanget har økt: I 2025 kopierte Skatteetaten data fra mobiltelefoner i 75 sakskomplekser, mot 51 året før.[11]

Rettspraksis viser samtidig at grensene for denne adgangen er omstridt. I HR-2026-853-U (Måsøvalsaken) aksepterte flertallet i Høyesteretts ankeutvalg, under dissens, at en privateid mobiltelefon etter en konkret vurdering kunne omfattes av «virksomhetens arkiv». Flertallet understreket samtidig at § 10-4 ikke gir en generell adgang til å kopiere private telefoner til personer med tilknytning til en virksomhet. I en senere dom i mai 2026 kom Oslo tingrett til at Skatteetatens vedtak om innsyn i fire mobiltelefoner manglet lovhjemmel (sak 26-053822TVI-TOSL/08). Retten la til grunn at det må foreligge konkrete holdepunkter for at telefonen er å anse som virksomhetens arkiv. Skattedirektoratets vedtak ble kjent ugyldige, og staten ble forbudt å foreta videre kopiering, sortering, gjennomgang, søk og utlevering av materialet.

Spørsmålet er særlig prinsipielt fordi loven allerede har regler om bevissikring i skatteforvaltningsloven § 10-15. Disse kan benyttes når det er rimelig grunn til å anta en overtredelse som kan gi grunnlag for tilleggsskatt, og stiller blant annet krav om nødvendighet, forholdsmessighet og som hovedregel beslutning fra tingretten. Når kopiering av en privat mobiltelefon samtidig utgjør et inngrep i retten til privatliv etter Grunnloven § 102 og EMK artikkel 8, er det problematisk dersom svært omfattende tilgang til privat informasjon også kan bygge på en tolkning av de ordinære kontrollreglene. Så inngripende kontrollmidler bør være klart og uttrykkelig regulert av lovgiver. Her bør Stortinget lovfeste særskilte vilkår for skattemyndighetenes adgang til å kopiere og gjennomgå private digitale enheter, med tydelige krav til nødvendighet, forholdsmessighet og uavhengig

- - - - -

11 https://www.dn.no/jus/skatt/skatteetaten/langer-ut-mot-skatteetatens-harreisende-kopiering-av-folks-telefoner-rene-fisketurer/2-1-1971155

4

Fravær av korrupsjon

World Justice Project definerer korrupsjon som bestikkelser, upassende innflytelse fra offentlige eller private interesser og uregelmessigheter ved offentlige tilskudd eller andre ressurser. World Justice Project undersøker hvorvidt disse typene korrupsjon eksisterer innenfor den utøvende makt, i rettssystemet, i politiet og militæret eller i den lovgivende makt.

4.1 Sterkt behov for en nasjonal strategi mot korrupsjon

Korrupsjon er et samfunnsproblem også i Norge. Korrupsjonsbekjempelse består i å forebygge at korrupte handlinger finner sted samt å avdekke og rettsforfølge straffbar korrupsjon. I et høytillitssamfunn der det oppleves relativt lite korrupsjon, har behovet for forebyggende aktiviteter i offentlig og privat sektor gjennom mange år fått for liten oppmerksomhet. Dermed øker risikoen for at korrupsjon kan finne sted.

De siste årene er det avdekket flere alvorlige korrupsjonssaker som har ledet til rettskraftige dommer. Videre er flere større saker under etterforskning eller ikke endelig behandlet i rettsapparatet. Et fellestrekk er at flere av sakene involverer ledende personer i norsk næringsliv, politikk og forvaltning, noe som illustrerer korrupsjonsrisiko på øverste nivå i samfunnet. De såkalte Epstein-dokumentene vinteren 2026 har utløst politietterforskning og granskning i regi av Stortinget. Avsløringene utløste en bred samfunnsdebatt om korrupsjonsproblemer i det norske samfunnet. Sakene kan svekke tilliten til styresett, forvaltning og næringsliv, noe som også gjenspeiles i befolkningsundersøkelser.

Det er nødvendig å styrke samfunnets samlede motstandskraft mot korrupsjon, og dét bør skje mens tillitsnivået i det norske samfunnet fremdeles er relativt høyt.

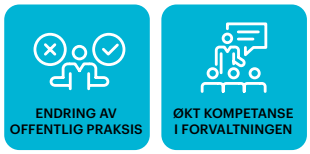

- - - - -

4.2 Lobbyregister for storting, regjering og kommunesektoren

Demokratiske beslutningsprosesser forutsetter åpenhet om premisser for beslutninger, hvilke interesser som har gjort gjeldende i beslutningsprosessene og hva som blir resultatet av den vedtatte politikken. Slik åpenhet er en forutsetning for at borgerne skal kunne ivareta sine demokratiske rettigheter gjennom tilgang til fri og etterprøvbar informasjon samt som grunnlag for en fri og åpen samfunnsdebatt.

Lobbyvirksomhet og påvirkningsarbeid er en demokratisk rettighet. Åpenhet om slik påvirkning er derfor en vesentlig forutsetning for tilliten til de demokratiske beslutningsprosessene, både på Stortinget, i regjeringsapparatet og i kommuner og fylkeskommuner.

Manglende åpenhet om lobbyvirksomhet kan representere et demokratisk problem ved å skjule hvilke interesser som har vært med på å forme beslutningene. Manglende åpenhet øker også risikoen for at særinteresser får gjennomslag på bekostning av fellesskapets interesser eller interesser med begrensede ressurser til å drive påvirkning. Manglende åpenhet kan også skape korrupsjonsrisiko, ved at utilbørlige fordelsoverføringer eller påvirkning tildekkes som lobbyvirksomhet. Konsekvensene kan dels være svekket tillit til selve beslutningssystemet (de demokratiske beslutningsprosessene), samt demokratisk problematiske forskjeller i makt og innflytelse eller korrumpering av demokratiske beslutningsprosesser.

Våren 2026 kom et representantforslag fra Venstre om å utrede og innføre et lobbyregister for Stortinget og regjeringen. Stortinget vedtok å be Stortingets presidentskap om å sørge for utredning av behovet for og mulig utforming av et register for lobbyisters kontakt med politikere og eventuelt andre i regjeringsapparatet og på Stortinget.[12]

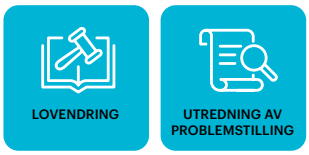

- - - - -

12 https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/?p=105664

5

Åpen myndighetsutøvelse

For å kunne holde myndighetene ansvarlige er det helt nødvendig at myndighetene deler informasjon, har ordninger som gjør det mulig for befolkningen å holde myndighetene ansvarlige og legger opp til at befolkningen deltar i politikkutformingen. En del av dette handler om at viktige lover og informasjon om juridiske rettigheter publiseres, og at informasjonen som publiseres er korrekt.

Når World Justice Project undersøker denne faktoren, ser de på hvorvidt lover og informasjon fra myndighetene publiseres, hvorvidt retten til informasjon overholdes (herunder om man innvilges innsyn innen rimelig tid, uten unødvendig kostnad etc.), om samfunnsdeltakelsen er god og om det eksisterer gode klagemekanismer mot offentlig myndighetsutøvelse.

5.1 Tilgang på tilpasset rettighetsinformasjon

Det er mange som verken kan kommunisere på norsk eller engelsk, og som sliter med å forstå rettighetene sine i møte med forvaltningen. Staten er tilbakeholden med å utvide offentlige rettshjelpsordninger knyttet til saker hos forvaltningen, under henvisning til at klientene kan oppsøke forvaltningens veiledningsplikt. For å sikre denne gruppens rettssikkerhet er det avgjørende at de har tilgang på rettighetsinformasjon på et språk de behersker, både på forvaltningens nettsider og i muntlige møter med forvaltningen.

Tolking i justissektoren blir honorert etter salærforskriften. Ordningen har fungert tilfredsstillende i mange år, og etater i sektoren kunne stort sett regne med å bruke de best kvalifiserte tolkene, noe som sikret god kvalitet på tolkingen. I 2026 reduserte regjeringen tolkenes godtgjørelse med rundt 17 prosent og nesten 30 prosent for reisefravær.

Tolking er ikke en tilleggstjeneste i rettsstaten, men en del av selve infrastrukturen for likebehandling og rettssikkerhet. Når vilkårene blir dårligere, risikerer man at erfarne kvalifiserte tolker forlater feltet, og at kvaliteten på tolking i rettssystemet faller. Dårlig tolkekvalitet er en trussel mot rettssikkerheten. Det kan føre til misforståelser, lengre saksbehandlingstid og i verste fall til feil avgjørelser. Verre tolkedekning har også konsekvenser for gjennomføring av saker i rettssystemet. I 2026 har man hatt behov for å omberamme rettsmøter og løslate personer på grunn av mangel på tolk.

Det er særlig bekymringsfullt at kuttet i godtgjørelsen ble gjennomført lenge før den endelige rapporten fra Salærutvalget, som skal ta en helhetlig gjennomgang av salærordningen, vil bli klar i desember 2026. Man risikerer dermed at de nye vilkårene blir stående i lang tid før de eventuelt blir endret.

- - - - -

5.2 Kommunale boliger

Det private leiemarkedet er preget av høye priser og stor etterspørsel. Dette gjør det særlig utfordrende for personer med begrensede økonomiske og praktiske forutsetninger å skaffe seg bolig på egen hånd. Kommunale boliger er derfor et nødvendig velferdstilbud. Formålet med kommunale boliger er å sikre personer med spesielle behov og vanskeligstilte et verdig botilbud.

Samtidig som flere i utgangspunktet har krav på kommunal bolig, klarer mange kommuner ikke å dekke behovet. Mange som faller utenfor det private leiemarkedet får ikke tildelt kommunal bolig, og flere av dem som får bolig opplever at boligen ikke er egnet eller at bomiljøet er utrygt. Dette underbygges av BOVELs undersøkelse fra 2023 blant ansatte i 170 kommuner og syv bydeler i Oslo.[13] Undersøkelsen viser at kommunale boliger er preget av streng behovsprøving og begrenset valgfrihet. Videre oppga flertallet av respondentene at det var utfordringer knyttet til beboere med voldelig atferd, bomiljøer preget av kriminalitet og rus, og at bomiljøene var lite egnet for barn. Hele 89 prosent svarte at det var behov for flere boliger til vanskeligstilte i deres kommune eller bydel.

Tilbudet om kommunale boliger må styrkes. Det er nødvendig å øke antallet boliger, samtidig som det må stilles tydelige krav til at både boligene og bomiljøene er egnet, stabile og trygge for beboerne.

Der kommunene tildeler kommunale boliger, oppstår problemstillinger i forhold til praktiseringen av slike forskrifter om tildeling av kommunal bolig. Slike

13 BOVEL 2023, «Kommunale utleieboliger til vanskeligstilte på boligmarkedet i Norge 2023»

problemstillinger oppstår der hvor kommunen praktiserer tildelingen uten at slik praksis er klargjort i forskriften. Et eksempel på dette er praktiseringen av inntektsgrenser som er satt i den kommunale forskriften. Det fremkommer ikke av forskriften, men det blir praktisert i enkelte kommuner, å foreta en beregning av fremtidig inntekt basert på de siste måneders innvunne inntekter. Slike beregninger av fremtidig inntekt kan da utgjøre grunnlag for at søkeren til en kommunal bolig får avslag, hvis søkeren har en ustabil inntektsinnvinning.

Kommunenes forskrifter om tildeling av kommunal bolig egner seg godt til standardisering, og den konkrete praktiseringen av forskriftens enkelte bestemmelser – særlig knyttet til vilkår – bør fremgå av forskriften selv, og ikke være en følge av kommunens interne saksbehandling eller hvilke redskaper som kommunen bruker til å utføre saksbehandlingen.

I lys av at mange kommuner har vedtatt slike tildelingsforskrifter og disse tildelingsforskriftenes innbyrdes ulikhet, så fremstår det å være behov for likeartede regler. Likeartede regler vil gjøre det lettere å ha en ensartet saksbehandling og et regelverk som er åpent tilgjengelig.

- - - - -

5.3 Digitalt utenforskap

Rundt 800 000 voksne har ikke tilstrekkelige ferdigheter til å utføre nødvendige oppgaver digitalt. Litt over halvparten av disse er eldre. Uføre er også overrepresentert. Stadig flere av samfunnets funksjoner blir overført fra analoge til digitale flater. For de fleste er dette et gode, men for de uten eller med begrensede digitale ferdigheter, kan det gå utover både rettssikkerheten og livskvaliteten.

Ny teknologi kan skape nye sårbarheter og ytterligere øke utenforskapet. Noe kan løses gjennom målrettet opplæring, men det er behov for å anerkjenne at det alltid vil være voksne som av ulike årsaker vil være digitalt utenforstående. Disse må være sikret tilgang til analoge alternativer, slik at tilgangen til nødvendige tjenester er lik for alle. Ulik tilgang kan være diskriminerende.

Den samme problemstillingen gjelder innsatte i fengsler. Digitale løsninger i fengsel bør så langt det er mulig følge den digitale utviklingen i samfunnet utenfor. Dette kan bidra til en straffegjennomføring med meningsfylt, forsvarlig og kriminalitetsforebyggende innhold.[14] Dette vil også gjøre overgangen til samfunnet lettere for den enkelte.

Det er også eksempler fra flere kommuner som hovedsakelig legger opp til innlogging med BankID for å søke om boligbistand, som f.eks. Holmestrand og Stavanger kommune. Her er søknadsskjemaene bak innlogging, men det går an å sende egen henvendelse. Dette er et klassisk eksempel på at forvaltningen hele veien legger opp til elektronisk løsning, og at den analoge tilleggsløsningen er adskillig mer tungvint for begge parter. Her kunne et søknadsskjema for boligbistand vært lagt ut på nettsiden eller som fysisk skjema hos Boligkontoret og/eller Nav. De manglende alternative kommunikasjonsmåtene, utover de digitale, utgjør et rettssikkerhetsproblem for de om lag 800 000 menneskene i Norge som regnes som ikke-digitale.

- - - - -

5.4 Langvarig bruk av D-nummer og manglende tilgang til rettigheter

D-nummer er et midlertidig identifikasjonsnummer som tildeles personer som ikke er registrert som bosatt i Norge, men som har behov for et norsk identitetsnummer, for eksempel i forbindelse med arbeid. Fødselsnummer forutsetter registrering som bosatt i folkeregisteret, og gir i praksis grunnlag for full tilgang til offentlige tjenester og rettigheter.

Etter folkeregisterloven §§ 4-1 og 4-2 skal en person registreres som bosatt dersom vedkommende enten har til hensikt å oppholde seg i Norge i minst seks måneder, eller faktisk har oppholdt seg her i minst seks måneder.

I praksis er det særlig arbeidsinnvandrere fra EØS-området som tildeles D-nummer. Folkeregisteret stiller strenge dokumentasjonskrav for registrering som bosatt, og at det

14 Justis- og beredskapsdepartementet, Meld. St. 31 (2024-2025) Straff som virker – straffegjennomføring for et tryggere Norge. https://www.regjeringen.no/contentassets/5cd55ac60af74e8997f9de66cb9ae243/no/pdfs/stm202420250031000dddpdfs.pdf punkt 1.2.3

også for personer som allerede har oppholdt seg i Norge over seks måneder, kreves dokumentasjon på fremtidig opphold. Dette medfører at mange blir gående med D-nummer langt utover det som er forutsatt.

Fafo har i en rapport fra 2025 dokumentert at opptil 30 000 personer med D-nummer har langvarig tilknytning til Norge, uten at de er registrert som bosatt.

Manglende fødselsnummer får store konsekvenser for dem det rammer. Personer med D-nummer har begrenset tilgang til velferdstjenester. Uten personnummer kan man som hovedregel ikke få fastlege i Norge, og kvalifiserer ikke for bostøtte. Mange opplever også betydelige utfordringer med å få BankID og annen elektronisk identifikasjon. Dette begrenser deres tilgang til digitale tjenester og kontakt med forvaltningen, som igjen kan føre til avhengighet av arbeidsgiver eller tredjepersoner.

Det er et gap mellom lovens ordlyd og folkeregisterets praksis, som fører til langvarig ekskludering fra sentrale rettigheter og tjenester for en stor gruppe som reelt sett bor og arbeider i Norge. Dette utfordrer grunnleggende prinsipper som likebehandling, forutsigbarhet og reell tilgang til forvaltningen. For arbeidsinnvandrere fra EØS-området reiser praksisen også spørsmål om retten til likebehandling etter EØS-avtalen.

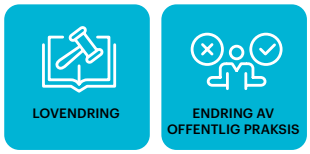

- - - - -

5.5 Innsynsnektelser i uttalelser fra Navs rådgivende leger

I NOU 2023:11 kapittel 20.2 – om kontradiksjon som virkemiddel for å sikre rett resultat i første vedtak fra Nav – fant Hopsnes-utvalget alvorlige svakheter ved Navs bruk av rådgivende leger. Tre år senere finnes de samme feilene fortsatt.

Uttalelser fra rådgivende lege er sentrale bevis i saker om AAP eller uføretrygd. I 2023 kritiserte Hopsnes-utvalget Nav for manglende bevissthet om plikten til å forelegge uttalelsene for brukerne. Utvalget skrev at synliggjøring av plikten «må antas å føre til en reduksjon i antallet klager», fordi «flere vil kunne forstå begrunnelsen […] og […] har fått uttale seg om alle forhold vedtaket bygger på». Betydelige ressurser er bundet opp i klagebehandlingen.

Så ble Navs rundskriv endret i tråd med utvalgets anbefaling. Dessverre forekommer alvorlig feilpraktisering stadig: Flere nektes innsyn i slike uttalelser etter reglene om organinterne dokumenter.

På den ene siden er det lite oppsiktsvekkende at problemet vedvarer. Mange saksbehandlere i Nav er ikke jurister. Rundskrivet som ble endret er på 148 sider, og føyer seg inn i en stor mengde fragmenterte regler. Problemets fortsatte aktualitet er likevel nedslående i lys av de grunnleggende krav som må stilles til kontradiksjon for sentrale bevis i saker av stor velferdsmessig betydning. Vondt blir verre når korrekt praktisering av regelverket kunne frigjort viktige ressurser i en presset etat.

Nå som folketrygdloven skal revideres, er tiden inne for å lovfeste Navs plikt til å forelegge uttalelser fra rådgivende lege for søker, i tråd med Hopsnes-utvalgets forslag.

- - - - -

5.6 Underforbruk av tolk og bruk av KI-baserte oversettingsverktøy

Underforbruket av tolk er et problem i alle deler av norsk offentlig sektor, men det er særlig uttalt i fengsler[15] og i utlendingsinternat.[16] Uten tolk øker risikoen for feil, misforståelser, bruk av tvang, selvskading og selvmord.

Det er ofte mangel på kunnskap og opplæring som er grunnen til underforbruk, men det er også vanlig at personenes norskferdigheter blir overvurdert. I slike situasjoner kan personen selv ønske å klare seg uten tolk.

Forståelse kan være påvirket av stress, bakgrunnsstøy, samtalepartnerens dialekt osv. Det er mulig å forstå mesteparten av en ytring, men gå glipp av mer nyanserte deler. Rettslingvistisk forskning viser at personer som ikke forstår en ytring likevel kan gi uttrykk for å forstå, på grunn av stress, respekt for myndighetsutøvelse eller

15 Sivilombudet, Bruk av tolk i norske fengsler

16 Se rapport fra Europarådets torturforebyggingskomité: https://www.sivilombudet.no/pressemeldinger/internasjonal-kritikk-av-norske-fengsler-helsetjenester-og-utlendingsinternat/

mangel på kjennskap til regler i forvaltningen (for eksempel kan de tro at det vil negativt påvirke deres sak om de uttrykker at de ikke har forstått).[17]

Det er viktig at personer som har kontakt med minoritetsspråklige er bevisste på hvordan forståelse fungerer og ikke overvurderer denne, og benytter tolk der de ser at forståelsen ikke er fullstendig.

Det er også grunn til å advare mot ukritisk bruk av KI i justisfeltet. KI-drevne verktøy kan være et supplement i enkelte lavrisikosituasjoner, men må aldri brukes som erstatning for mennesker der rettssikkerheten står på spill.

- - - - -

5.7 Digital representasjon

Norge som nasjon trenger et gjennomgående digitalt system for representasjon som ivaretar den enkeltes rettssikkerhet og individuelle frihet. Dette er en viktig forutsetning for å oppfylle ambisjonen om å bygge et best mulig digitalisert samfunn. Det må bli enkelt og sikkert å kunne gi fullmakt til et familiemedlem, verge og profesjonelle representanter slik som advokater. En slik løsning bør kunne bygges i og rundt eksisterende løsninger som ID-porten og/eller Altinn.

En slik løsning vil spare inn tid hos enkeltindivider, det offentlige, det private og hos profesjonelle parter som bistår enkeltindividene. Prisen for tjenestene fra de profesjonelle vil med det og reduseres. I dag brukes det svært mye tid på å kunne representere, det være seg å innhente informasjon og/eller sende/motta på andres vegne. Unødig tid og fokus blir brukt på å kunne være i stand til å representere heller enn å utføre tjenesten med kvalitet. Ofte velges også ikke sikre mellomløsninger for utveksling av også sensitiv informasjon. Det vises til Sivilombudets uttalelse vedrørende foreldres mulighet for digital representasjon for egne barn.[18] Sikkerhetshensyn tilsier som utgangspunkt en robust løsning som fungerer gjennomgående i samfunnet og ikke enkeltstående løsninger på hvert samfunnsområde. Det gjør seg gjeldende særskilte behov innen bank-finans med hensyn til hvilke løsninger som bør velges, men behovet er det samme om ikke sterkere.

Det skal nevnes at det finnes fullmaktsløsninger i forvaltningen som fungerer godt, eksempelvis: HTU, UDI, og NPE. Man kan også sende inn enkelte søknader og skjema til Skatteetaten og Statens sivilrettsforvaltning via innlogging på Altinn med bedriftsnummeret til organisasjonen.

- - - - -

17 Pavlenko, Hepford og Jarvis gjennomførte en studie der de undersøkte forståelsen av rettigheter og plikter blant morsmålbrukere og personer som hadde engelsk som andrespråk. Studien viste at de andrespråksbrukerne som grovt misforsto innholdet, likevel rangerte seg selv som veldig sikre på at de hadde forstått.

Pavlenko, A., Hepford, E., & S. Jarvis (2019) An illusion of understanding: How native and non-native speakers of English understand (and misunderstand) their Miranda rights. *The International Journal of Speech, Language and the Law, 26, 2.3*

18 https://www.sivilombudet.no/uttalelser/foreldres-manglende-tilgang-til-navs-digitale-tjenestetilbud-nar-de-representerer-sine-barn-manglende-digitale-fullmakts-og-representasjonslosninger-i-nav/

6

Menneskerettigheter

I World Justice Project defineres de grunnleggende rettighetene eller menneskerettighetene som: Likebehandling og fravær av diskriminering, retten til liv og sikkerhet (om politiet utøver unødvendig vold, om det forekommer arrestasjoner av politiske meningsmotstandere og journalister o.l.), straffeforfulgtes rettigheter, fri meningsog ytringsfrihet, fri tros- og religionsfrihet, frihet fra vilkårlig innblanding i privatlivet (som ransakinger eller kommunikasjonskontroll uten hjemmel), forsamlingsfrihet og ivaretakelse av grunnleggende arbeiderrettigheter.

6.1 Behovet for utvidelse av den offentlige rettshjelpsordningen

Det siste året har flere endringer i rettshjelpsloven trådt i kraft. Endringene innebærer en ny gradert beregningsmodell og utvidelse av prioriterte saksområder. Dette er et steg i riktig retning, men endringene er ikke tilstrekkelige i møte med det store rettshjelpsbehovet i samfunnet.

Andelen av folk som har krav på fri rettshjelp er fortsatt lav. Dette selv hos klienter med generelt lav inntekt, og saker av stor velferdsmessig betydning. Rettshjelpsordningen må treffe en større andel av befolkningen. Dette er nødvendig for å følge opp FNs kritikk av den norske rettshjelpsordningen.[19] Det er avgjørende at det tas inn flere prioriterte saksområder i den offentlige rettshjelpsordningen. Regjeringen må følge opp Vedtak 930 om å følge opp utredningen om førstelinjetjeneste for rettshjelp.[20] Tidligere prøveprosjekter har vist at en førstelinjetjeneste for fri rettshjelp kan løse omtrent 40 prosent av sakene i løpet av én time, og 97 prosent av brukerne oppga at de fikk tilfredsstillende svar på sine spørsmål.[21] Prøveprosjektene viser at en førstelinjetjeneste ikke bare er viktig for den enkelte, men også samfunnsøkonomisk lønnsomt.

Etter rettshjelpsloven § 5 skal søknad om fri rettshjelp avslås, dersom bistandsbehovet kan dekkes av andre ordninger, herunder forvaltningens veiledningsplikt, selv om øvrige vilkår er oppfylt. Subsidiaritetsprinsippet avskjærer i for stor grad mennesker fra å få innvilget fri rettshjelp, selv i saker med stort velferdsmessig behov for rettshjelp. For eksempel hender det at klienter ikke i realiteten klarer å representere egne interesser når lønnssaker tas for forliksrådet. Likevel er dette i praksis unntatt fra rettshjelpsordningen, under henvisning til § 5.

Rettshjelpsloven har i dag skjønnsmessige bestemmelser som gir mulighet til å innvilge fri rettshjelp i andre saker enn de som omfattes av loven. Skjønnsbestemmelsene er viktige for å sikre rettssikkerheten i saker av stor velferdsmessig betydning. FNs menneskerettighetskomité har tidligere kritisert Norge for at det saklige dekningsområdet for rettshjelpsordningen er for snevert. For å oppfylle lovens formål og imøtegå kritikken fra FN, må skjønnsbestemmelsen ha en reell effekt.

En eventuell søknadsportal må utarbeides slik at den er tilstrekkelig tilgjengelig for alle (universelt utformet) og enkel å finne frem til, for at den kan fungere etter sin hensikt. Det er avgjørende at verktøyet skal kunne bli benyttet av alle. Det er også viktig at det tilbys alternativer til digitale søknader, herunder å sende inn en søknad fysisk. Det bør også være tilstrekkelig med informasjon om dette på nettsidene, og det må tilbys god veiledning. Dette vil sikre at alle har lik tilgang til søknadsprosessen.[22] Mange funksjonshemmede og kronisk syke risikerer å møte betydelige barrierer ved at det i praksis legges opp til en digital søknadsprosess.

- - - - -

6.2 Manglende rettshjelp til innsatte

Per i dag har innsatte rett til fri rettshjelp i enkelte saker innen straffegjennomføring. Dette ble tilføyet den offentlige rettshjelpsordningen ved utvidelsen av rettshjelpsloven fra 1. juli 2025, som var et tiltak i riktig retning. Ordningen slik den er nå ivaretar imidlertid ikke i tilstrekkelig grad innsattes rettshjelpsbehov.

Dagens ordning omfatter først og fremst for få saksområder. Mange innsatte står ofte uten juridisk bistand i

19 International Covenant on Civil and Political Rights (2018), Concluding observations on the seventh periodic report of Norway punkt 29 og Economic and Social Council (2020), Concluding observations on the sixth periodic report of Norway punkt 15

20 Sak - stortinget.no

21 Andenæs (2013), Evaluering av pilotprosjekt om førstelinjerettshjelp s. 27

22 https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-forslag-til-ny-rettshjelpforskrift-endringer-i-salarforskriften-og-enkelte-andre-forskrifter-og-forslag-til-mindre-endringer-i-tvangsfullbyrdelsesloven/id3043307/?uid=158104d8-866a-4501-a391-33d57e95eb4a

svært inngripende og belastende saker, deriblant vedtak om kontrolltiltak med elementer av tvang, tilgang på nødvendig helsehjelp og kontakt med nærstående. Disse sakene er blant saksområdene som ikke omfattes av rettshjelpsordningen.

Foruten at dagens ordning omfatter for få saksområder, er et problem ved ordningen at den forutsetter at det treffes formelle vedtak. I mange situasjoner skjer ikke dette, selv om de faktiske forholdene innebærer betydelige inngrep. Se Sivilombudets rapport om faktisk isolasjon, som viser at innsatte blir isolert i mange timer på bemannings- og bygningsmessig grunnlag, uten formelt vedtak.[23] Uten et vedtak mister den innsatte sin klageadgang, og det utløses heller ingen rett til fri rettshjelp. Konsekvensen er at noen av de mest alvorlige belastningene innsatte utsettes for, faller utenfor rettshjelpsordningen.

Ung rettshjelp erfarer at unge innsatte ofte mangler et tilpasset innhold i soningen, og at det ikke tas hensyn til deres sårbarhet. Dette er også anerkjent av kriminalomsorgen gjennom deres fagstrategi om unge innsatte mellom 18 og 24 år. Fagstrategien skal sikre tilrettelegging og tilpasning for unge innsatte som er en sårbar gruppe. Unge innsatte i fengsel får ikke tilrettelagt soningen på en måte som sikrer deres rettigheter, og som verner om deres sårbarhet.

Unge under 25 i fengsel blir utsatt for svært inngripende tiltak fra kriminalomsorgen. Dette gjelder bruk av utelukkelse etter straffegjennomføringsloven § 37, herunder økende bruk av bestemmelsens 9. ledd – som gjelder utelukkelse som følge av bygnings- eller bemanningsmessige forhold. Det er i flere saker snakk om faktisk isolasjon på inntil 22 timer i døgnet. Unge innsatte er særlig utsatt for skadevirkninger ved innlåsing og isolasjon.

Det er svært lang saksbehandlingstid hos fengslene, og at flere unge opplever manglende innsikt i hva som skjer i deres fengselssaker. Lang saksbehandlingstid og manglende kontroll over egen sak skaper frustrasjon. Frustrasjon hos unge innsatte kan føre til uheldig atferd. Dette er atferd som kan påvirke de sikkerhetsmessige vurderingene som skal tas for blant annet permisjoner og prøveløslatelse. Kriminalomsorgen må ta hensyn til de unges sårbarhet i den sikkerhetsmessige vurderingen, og vurderingen av reaksjon for hendelser etter strfgjl. § 40.

De unge innsatte mangler ofte et tilpasset innhold i soningen, og at det ikke tas hensyn til deres sårbarhet. Dersom ressurshensyn begrunner økt bruk av utelukkelse, som er særlig inngripende og skadelig for unge innsatte, må de sikre at tilpasning og tilbakeføring skjer gjennom utvidet bruk av utganger (permisjoner, fremstilling, frigang), fotlenke, overføring til lavere sikkerhet og prøveløslatelse. Det må tåles en større sikkerhetsmessig risiko for å sikre at unge innsatte ikke påføres soningsskader. Når den ressursmessige situasjonen i fengslene ikke bedres, er dette eneste måten å bøte på problemet. Når man samtidig vet at unndragelse/svikt under utganger er svært lav, er det grunn til å senke den sikkerhetsmessige terskelen. Sikkerhet må alltid avveies mot andre hensyn, herunder de store skadevirkningene av isolasjon.

- - - - -

6.3 Advokatordning i fengsel

Den klare hovedregelen er at innsatte ikke har tilgang til en advokat etter at straffesaken er avsluttet. Det ble vedtatt at det skulle etableres en advokatordning i norske fengsler fra 1. januar 2025, som foreløpig ikke er fulgt opp. Innføring av advokatordning i fengsel er på overtid, og at det er viktig at en slik ordning utformes på en måte som sikrer de innsatte den rettshjelpen de har behov for.

Advokatordningen skal dekke rådgivning i alle saker. Dette vil føre til at de innsatte lettere får håndhevet sine rettigheter, noe som også øker de innsattes tillit til kriminalomsorgen. Advokatordningen må inkludere søknads- og klagebistand i saker med elementer av tvangsbruk, straffavbrudd begrunnet i fysisk eller psykisk helse, tilgang på nødvendig helsehjelp og kontakt med nærstående. Disse er saker av stor velferdsmessig betydning som rammer mange innsatte.

Det er videre viktig at advokatene gis et skjønn til å vurdere ytterligere rettslig bistand i andre saker som er av stor velferdsmessig betydning og/eller om det er en reell sjanse for medhold.

23 https://www.sivilombudet.no/wp-content/uploads/2025/03/Sivilombudet-2025-%E2%80%93-Saerskilt-melding-til-Stortinget-om-innlasing-og-faktisk-isolasjon-i-fengslene.pdf

Tilsynsrådet bør kunne anbefale saker overfor advokatordningen. Søknads- og klagebistand i saker anbefalt av Tilsynsrådet burde vurderes, uavhengig av de positivt avgrensede saksområdene.

- - - - -

6.4 Soningskø for forvaringsdømte

Forvaringsstraff skiller seg fra ordinær fengselsstraff ved at løslatelse avhenger av at den domfelte viser en adferdsendring. Det er derfor en forutsetning at forvaringsdømte får særskilt tilrettelegging og oppfølging som kan gi dem en reell mulighet til å endre seg og vende tilbake til samfunnet. Av denne grunn skal forvaringsstraffen gjennomføres i egne forvaringsanstalter som tilbyr rehabiliterende tiltak.

Mange forvaringsdømte får ikke den rehabiliteringen de har krav på, og flere soner på ordinær avdeling i flere år i påvente av ledig plass i forvaringsanstaltene. Ettersom forvaringsstraffen i teorien kan vare livet ut, står forvaringsinnsatte på venteliste til forvaringsplassene på ubestemt tid. Praksisen fører til at forvaringsinnsatte ikke får de rehabiliterende tilbudene som de har krav på. Denne langvarige praksisen kan være i strid med EMK art. 5 nr. 1 om forbud mot vilkårlig frihetsberøvelse.

I 2024 kom Sivilombudet med en uttalelse om soningstilbudet til forvaringsdømte som venter i kø for plass på forvaringsavdelingen.[24] Ombudet påpekte at mangelfull kartlegging og et utilstrekkelig soningstilbud kan føre til at det tar lang tid før forvaringsstraffen får det lovfestede innholdet.[25]

Aktuelle tiltak for å håndtere problemstillingen er å vurdere om den innledende kartleggingen som gjennomføres på forvaringsavdeling, kan gjennomføres ved innsettelse i ordinære fengsler. Det bør også utredes tiltak for å sikre at forvaringsdømte får et soningsinnhold de har krav på, samt å innføre opplæring for alle fengsler der det soner forvaringsdømte. Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI) må utarbeide sentrale retningslinjer om alternative soningsinnhold for forvaringsinnsatte som venter på forvaringsplass.[26]

- - - - -

6.5 Faktisk isolasjon

Bruken av faktisk isolasjon i norske fengsler er høy, noe også Sivilombudet har gjort flere undersøkelser om i norske høysikkerhetsfengsler.[27] Faktisk isolasjon innebærer at den innsatte blir innlåst på cellen sin, uten at det blir fattet formelt vedtak om dette av hverken retten eller Kriminalomsorgen.[28] Mangelen på et formelt vedtak medfører at innsatte blir fratatt klagemuligheten, noe som utgjør en trussel mot deres rettssikkerhet.

I april 2026 vedtok Stortinget en minstestandard for tid utenfor cellen til normalt å være på åtte timer, og aldri mindre enn fire timer. Dette er positivt, men en minstestandard på fire timer gir ikke tilstrekkelige rettssikkerhetsgarantier mot utelukkelse, da innsatte med dette kan holdes innelåst i opptil 20 timer i døgnet uten formelle vedtak eller rettssikkerhetsgarantier. Pressede ressurser og lav bemanning kan gjøre minimumsgrensen på fire timer til hovedregelen i praksis, og derfor bør det lovfestes en rett til minst åtte timer utenfor cellen daglig, eller en maksimal innlåsingstid på 16 timer per døgn.

- - - - -

24 Soningstilbudet til forvaringsdømte som venter i kø for plass på forvaringsavdeling - Sivilombudet

25 Sivilombudet avsnitt 54

26 Sivilombudet avsnitt 55

27 Sivilombudets særskilte melding til Stortinget om innlåsing og faktisk isolasjon i fengslene (2025)

28 Prop.165L (2024-2025) punkt 2.1.2

6.6 Hensynet til barnets beste i saker om utvisning

Utvisning er et av de mest inngripende vedtakene et forvaltningsorgan kan treffe. For at utlendingsforvaltningen skal kunne fatte vedtak om utvisning, må det være forholdsmessig å utvise utlendingen. I vurderingen av om utvisning er forholdsmessig skal det legges vekt på utlendingens tilknytning til riket, herunder om utlendingen har barn i Norge.

Hensynet til barnets beste skal etter Grunnloven, barnekonvensjonen og utlendingsloven være et grunnleggende hensyn i alle avgjørelser som berører barn. Det innebærer at hensynet til barnets beste skal være et grunnleggende hensyn også i vedtak der foreldre utvises fra Norge både for brudd på utlendingsloven, og brudd på straffeloven. Erfaringen er likevel at innvandringsregulerende hensyn nesten alltid veier tyngst. Det er derfor viktig å arbeide for at barnets beste i større grad tillegges vekt i saker om utvisning.

En løsning på problemet kan være at regjeringen instruerer utlendingsforvaltningen om å sikre hensynet til barnets beste i alle saker om utvisning av deres foreldre.

- - - - -

6.7 Vergemålsordningen ivaretar ikke utviklingshemmedes rett til selvbestemmelse og utøvelse av rettslig handleevne

Vergemålsordningen er ment å være en støtte for bl.a. utviklingshemmede, og skal bidra til at de får utøve sin rettslige handleevne på lik linje med andre. I praksis fungerer ikke dagens ordning slik.

Vergemålsloven er fra 2013, og bærer fremdeles preg av det gamle overformynderiet. Selv om det er gjort flere endringer i loven for å fremme selvbestemmelse og ideen om beslutningsstøtte, er ikke loven egentlig laget for å ivareta disse hensynene. Det gjør at vi i dag sitter med et lovverk som er krevende å forholde seg til, og som motsier seg selv på mange områder. Dette går særlig utover utviklingshemmedes rett til selvbestemmelse.

Eksempelvis inneholder loven hjemmel for at vergen kan ta avgjørelser som strider mot det vergehaver gir uttrykk for dersom vedkommende ikke har samtykkekompetanse, jf. vergemålsloven § 33 (2). Mange blir vurdert til å ikke være samtykkekompetent av en fastlege, og mister dermed retten til å fatte egne avgjørelser uten nærmere rettssikkerhetsmekanismer. Videre er det kritikkverdig at diagnose brukes som inngangsvilkår til å få opprettet vergemål, jf. vgml. § 20. Loven inneholder også hjemmel for fratakelse av rettslig handleevne med diagnose som inngangsvilkår, jf. vgml. § 22. Dette er diskriminerende.

I tillegg til at regelverket er mangelfullt, er også praktiseringen mangelfull. Både hos statsforvaltere og verger er det lite kompetanse om vergemål som en støtteordning, og fremdeles holdninger om at vergehaver ikke er i stand til å ta egne valg, og har behov for at noen gjør det på deres vegne. Verger får i liten grad opplæring i hvordan yte beslutningsstøtte, og dette er et særlig stort problem hos profesjonelle verger som ikke kjenner vergehaver personlig. Flere profesjonelle verger har over 100 vergemål, heriblant for personer som har store hjelpebehov, hvor det kan være krevende å finne ut hva som er vedkommendes ønsker og preferanser. Det blir sjelden gjennomført en tilrettelagt samtale med vergehaver når spørsmål om vergemålsmyndigheten skal ta avgjørelser som gjelder vergemålet.

Her er det stort behov for at det blir utarbeidet en egen beslutningsstøtteordning og en tilhørende beslutningsstøttelov som bedre ivaretar selvbestemmelsen til dem som har behov for det. Første steg er at det må settes ned et utvalg for å utrede hvordan en slik ordning kan se ut.

- - - - -

6.8 Fremtidsfullmakt og vergemålsordningen

Demens er en hjernesykdom som blant annet medfører kognitiv svikt. Demens er en progredierende sykdom, og behovet for støttetiltak fra pårørende og andre vil øke etter hvert som sykdommen utvikler seg.

Ordningen med fremtidsfullmakt kom inn i vergemålsloven i 2013. Ifølge årsrapporten til Statens sivilrettsforvaltning for 2025 har det vært en betydelig økning i antall stadfestede fremtidsfullmakter de senere årene. Årsrapporten viser blant annet at fra 2024 til 2025 har

det vært en økning på 21,5 prosent. I 2025 ble det stadfestet 5654 fremtidsfullmakter. Ordningen med fremtidsfullmakt skal etter loven være en beslutningsstøtteordning som er likeverdig med vergemålsordningen. En fremtidsfullmakt som omhandler de framtidige behovene til en person, skal gjøre at det ikke er nødvendig med vergemål.

Praksis viser at det ikke alltid er slik. Offentlige instanser som blant annet Nav, Helsenorge og Skatteetaten har ulike løsninger for registrering og bruk av fremtidsfullmakter. Det samme gjelder private instanser som blant annet banker, forsikringsselskaper og inkassobyråer.

Det finnes flere eksempler på at pårørende med en gyldig og stadfestet fremtidsfullmakt i hånda ikke får utført de oppgavene som er nødvendige for å bistå sin nære, fordi det er for komplisert å finne ut av hvordan fullmakten faktisk skal registreres og brukes. Det innebærer en svekket rettssikkerhet for personer som er avhengige av å bli representert ved en fullmektig, og gjør at ordningen i praksis ikke oppleves som likeverdig med vergemålsordningen.

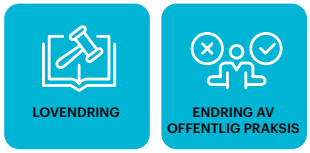

- - - - -

6.9 Eldres menneskerettigheter

Det er flere rettighetsbrudd som gjelder eldre innen helse- og sosialtjenestene. Kommunenes muligheter for å få statlig refusjon for særlig ressurskrevende brukere opphører ved 67 år, noe som kan medføre dårligere tjenester for brukere over 67 år. Tilsvarende gjelder for BPA: Har en hatt ordningen tidligere, kan en fortsatt ha den etter fylte 67 år, men en kan ikke søke om den etter 67 år. Dette er en urimelig forskjellsbehandling basert på alder alene.

Videre er kommunenes praksis når det gjelder helsehjelp til eldre svært ulik. Riksrevisjonens rapport fra våren 2024 viste for eksempel at mange kommuner ikke har tilstrekkelig kompetanse og tilbud innen rehabilitering. Dette vil ramme eldre ekstra hardt, siden det da ofte er yngre som blir prioritert. Den sprikende praksisen kommunene imellom gjelder også på andre felt, slik at tilgangen på helsehjelp avhenger av hvor du bor. Det er et brudd på retten til lik tilgang til helsetjenester. I tillegg opererer noen kommuner og DPS-er med en øvre aldersgrense for psykisk helsehjelp, noe som kan bety at eldre ikke får den hjelpen og behandlingen de har behov for.

Endelig mister eldre som flytter fra eget hjem til sykehjem, ofte tilbud de har hatt rett på og fått innvilget, som hjelpemidler, fysioterapi og dagaktivitet. Meningen er at dette skal dekkes av sykehjemmet, men det er altfor ofte ikke tilfelle.

- - - - -

6.10 Lovmessig forankring i barnevernet

Barneverntjenesten skal i sitt arbeid ivareta to hensyn – sikre riktige vedtak og ivareta innbyggernes rettssikkerhet. Tjenesten er avhengig av tillit i samfunnet. Den svekkes når barnevernet ikke følger lover og regler, og det kan få katastrofale følger for dem som rammes.

Barnevernspedagoger er trent i å vurdere «barnets beste» og gjør en samvittighetsfull og god jobb, men har ikke den juridiske forankringen som skal til for å forstå, tolke og drive rettsanvendelse. Gjentatte dommer i Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) gjør det legitimt å stille spørsmål ved rettsanvendelsen i barneverntjenesten. Videre har tilsynsrapporter fra Statsforvalteren avdekket en rekke brudd på lover og forskrifter.

I 2025 ble det vedtatt et kvalitetsløft i barnevernet. Endringene skal blant annet styrke barns medvirkning, barnevennlige prosesser og rettssikkerheten ved enkelte inngrep. Samtidig blir regelverket mer detaljert og kravene til dokumentasjon, forholdsmessighet og prosess skjerpes. Nye rapporter fra NOKUT viser at barnevernsutdanningene fortsatt ikke gir tilstrekkelig juridisk kompetanse. Barnevernet utøver med andre ord omfattende offentlig myndighet, men bare 6 % av landets kommuner har ansatt jurist i barnevernet.

- - - - -

6.11 Manglende implementering av Kvinnekonvensjonen og Istanbulkonvensjonen

Mange kvinner som driver med prostitusjon, forteller at de opplever diskriminering og et manglende rettsvern. Flere gir uttrykk for at menneskerettighetene i praksis ikke gjelder for dem. Etter FNs kvinnekonvensjon (CEDAW) artikkel 2 og 5 har Norge plikt til å bekjempe diskriminering av kvinner. Videre følger det av artikkel 3 at staten skal sikre kvinners fulle utvikling og deltakelse i samfunnet. FNs kvinnekomité har i flere generelle anbefalinger understreket at kvinner i prostitusjon er særlig utsatt for vold og må gis effektiv beskyttelse. Også EMK artikkel 3, forbud mot umenneskelig eller nedverdigende behandling, og artikkel 14, forbud mot diskriminering, er relevante. I tillegg pålegger Istanbulkonvensjonen artikkel 4 staten å sikre vern mot vold uten diskriminering.

Til tross for dette tar nasjonalt regelverk og praksis ofte ikke tilstrekkelig hensyn til denne gruppens situasjon. Selv om straffeloven §§ 316 og 315 er ment å rette seg mot henholdsvis kjøp av seksuelle tjenester og hallikvirksomhet, er det i praksis selgerne som rammes hardest, gjennom kontroll, utestengelse fra samfunnsdeltagelse og økt risiko for vold og utnyttelse.

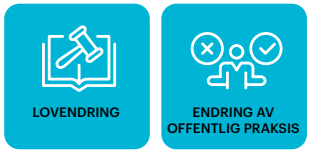

- - - - -

6.12 Diskriminering av kvinner i fengsel

Kvinner utgjør rundt 6 prosent av de innsatte i Norge i dag. Dette tilsvarer omtrent 150 personer. Innsatte i f engsel er en sårbar gruppe, med høy forekomst av psykisk sykdom, overgrepshistorikk, ruslidelser, manglende språkforståelse, lavt utdanningsnivå og lav tilknytning til arbeidslivet. Flere av disse faktorene gjør seg særlig gjeldende for kvinnelige innsatte. For eksempel viser SERAF-rapporten fra 2024 at 78 % av kvinnelige innsatte hadde en psykisk lidelse, og 42 % av de kvinnelige innsatte hadde en alvorlig psykisk lidelse.[29] Disse tallene er betraktelig høyere for kvinner enn for menn. I tillegg har flertallet av kvinnelige innsatte i norske fengsler vært utsatt for seksuelle overgrep i løpet av livet.[30]

Til tross for at kvinner er en gruppe med et særlig alvorlig utfordringsbilde erfarer sivilsamfunnet at kvinnene på mange områder ikke har likeverdige soningsforhold som menn. Sivilsamfunnet trekker for eksempel frem at arbeids- og aktivitetstilbudet for kvinner er langt mer begrenset enn de mannlige innsattes tilbud, og at tilbudet ofte er stereotypt og lite kvalifiserende for arbeidslivet.[31] I tillegg rapporteres det om store mangler i helsetilbudet til innsatte, særlig for innsatte med psykiske lidelser. Helsetjenestene er per i dag i liten grad egnet til å fange opp og imøtekomme de betydelige behovene for helsehjelp som kvinnelige innsatte har. Selv om det har vært enkelte forbedringer de siste årene, er det fremdeles svært høy grad av registrert og faktisk isolasjon overfor kvinnelige innsatte. Sivilsamfunnet påpeker også at innsatte generelt har dårlig tilgang på rettshjelp, og at advokatordningen for innsatte som Stortinget påla regjeringen å gjennomføre i 2024, ikke har blitt innført slik det var forutsatt.[32]

I 2026 er det kun 5 soningsenheter for kvinner i hele landet, og 4 av soningsenhetene er plassert på det sentrale Østlandet. Dette innebærer at nærhetsprinsippet i stor grad blir brutt overfor kvinnelige innsatte, noe som gjør det vanskelig å opprettholde relasjoner med dem utenfor fengselet. Når kvinnene hindres fra å opprettholde kontakt med pårørende under soning, gjør det at overgangen til samfunnet etter soning vanskeligere. Dette er direkte i strid med rehabiliteringsmålsetningen i norsk straffegjennomføring. Sivilsamfunnet etterlyser at det innføres kompenserende tiltak for brudd på nærhetsprinsippet for kvinnelige innsatte omgående.

- - - - -

29 SERAF (2024) «Levekår, rus og psykisk helse blant personer som har vært fengslet eller gjennomført straff i samfunnet», s. 45

30 LDO (2026): «I andre rekke: Soningsforhold og risiko for diskriminering ved Bredtveit fengsel, avdeling Ullersmo» s. 40.

31 Ibid, s. 8.

32 Stortingets vedtak nr. 83 av 21. desember 2023 lyder: «*Stortinget ber regjeringen opprette en advokatordning for innsatte i norske fengsler innen 1.1.2025, og komme tilbake til hvordan en slik ordning kan innrettes i løpet av 2024.*»

6.13 Rettssikkerhetsutfordringer i saker om diskriminering og seksuell trakassering

Til tross for klart forbud i lov mot diskriminering og seksuell trakassering, er det få saker om dette som meldes til Diskrimineringsnemnda og domstolene.[33] Diskrimineringsnemnda er et gratis tilbud, men erfaringer fra sivilsamfunnet tyder på at det i mange tilfeller ikke utgjør et reelt lavterskeltilbud for personer som er utsatt for diskriminering eller trakassering. Uten juridisk kompetanse er det utfordrende for den utsatte å finne frem til og presentere treffende juridiske anførsler på egen hånd. At nemndas kommunikasjon og saksbehandling foregår på norsk eller engelsk, utgjør også et betydelig praktisk hinder for grupper som ikke behersker språket. I kombinasjon med lange saksbehandlingstider[34] kan dette medføre at personer som opplever diskriminering ikke har reell tilgang til avklaring av sin rettstilstand i diskrimineringssaker. Sivilsamfunnet etterlyser derfor at saker etter likestillings- og diskrimineringsloven blir inntatt som prioritert saksområde i rettshjelpsloven.

Diskrimineringsnemnda har også en begrenset adgang til å tilkjenne oppreisning og erstatning. Dette er noe som svekker utsattes mulighet til å oppnå rettferdighet gjennom håndhevingsapparatet. Ved spørsmål om *erstatning* for brudd på bestemmelser i likestillings- og diskrimineringsloven må nemnda i dag være «enstemmig», og har kun mulighet til å idømme erstatning i enkle saksforhold.[35] Videre er det kun arbeidsgivere som kan idømmes *oppreisningsansvar* i nemnda.[36] Den som utøver diskrimineringen eller trakasseringen, må dermed kunne identifiseres med arbeidsgiver for at nemnda skal kunne idømme oppreisning. Dette innebærer at kvinner som blir trakassert av en kollega som ikke kan identifiseres med arbeidsgiver, har et dårligere rettsvern enn kvinner som blir trakassert av arbeidsgiver.

Sett i sammenheng innebærer kombinasjonen av de nevnte faktorene at diskrimineringsvernet i loven for mange oppleves som lite reelt og tilgjengelig.

- - - - -

6.14 Økende bostedsløshet, særlig blant barnefamilier

Dyrtiden fortsetter, og leiemarkedet er stadig presset. Samtidig svekkes flere boligsosiale virkemidler, kommunene har ikke ressurser til å møte behovet for kommunale boliger og fraværet av en nasjonal strategi for boligsosialt arbeid merkes godt. Dette fører til at mangelen på et stabilt og godt sted å bo rammer et høyere antall husstander og flere typer grupper.

Etter en periode med forholdsvis lav bostedsløshet, er trenden nå at antallet bostedsløse øker. Husbanken anslår at det i dag er rundt 5000 bostedsløse i Norge.[37] Bruken av midlertidig botilbud har økt med over 60 % siden 2021, og er det høyeste nivået registrert i KOSTRA noen gang.

Det er særlig bekymringsfullt med den kraftige økningen av bostedsløshet hos barnefamilier. I NIMBR sin kartlegging av bostedsløse i 2025 ble det registrert 500 barn, noe som utgjør en dobling siden 2010.[38] Av SSB sin oversikt over antall husstander med barn i midlertidige botilbud, kan man imidlertid lese at hele 666 familier med barn var plassert i midlertidige botilbud i 2025[39]. Dette betyr at det antagelig er mer enn 1000 barn som mangler en varig bolig og et sted de kan kalle et hjem.

33 Meld. St. 7 (2024-2025) Om seksuell trakassering, kap. 1, s. 8.
34 P.t. 12,3 mnd: https://www.diskrimineringsnemnda.no/saksgangen
35 Jf. Diskrol. § 12 (2) og Prop. 80 L (2016-2017), s. 106
36 Jf. Diskrol. § 12 (1)
37 Husbankens årsrapport 2025 side 39.
38 Nye offisielle tall: Dobbelt så mange barn er bostedsløse - OsloMet
39 12015: Midlertidig botilbud og natthjem (K) 2015-2025

Kirkens Bymisjon publiserte i mars 2026 en rapport om årsaker til og konsekvenser av bostedsløshet blant barnefamilier. Rapporten er basert på kvalitative intervjuer med barnefamilier og unge voksne som har erfart å være bostedsløs.[40] Deres fortellinger viser at ustabile boforhold kan sette dype spor i barns relasjoner, trivsel og opplevelse av trygghet. Barn som må flytte ofte lar for eksempel være å begynne på fritidsaktiviteter eller få seg nye venner, fordi de vet at relasjonene snart vil bli tatt vekk fra dem igjen.[41] Foreldrene forteller om skam, uro, stigma, levekårsstress og en følelse av mislykkethet og utenforskap.[42]

Videre er bostedsløshet blant personer med alvorlig samtidig rus- og psykisk lidelse et stort og økende problem. Det blir slått fast i Riksrevisjonens rapport fra 2025 er stor mangel på egnede boliger,[43] og denne gruppen nedprioriteres systematisk ved tildeling av kommunale boliger.[44] Mange har behov for omfattende oppfølging i tillegg til et sted å bo, men får ofte ikke utløst bistanden de trenger fra det offentlige.

Mange kommuner med pressede kommunebudsjetter evner ikke å oppfylle sine plikter, heller ikke de lovpålagte. Utviklingen bekymrer, og utgjør et stort rettssikkerhetsproblem. Det er også en trussel mot Norges oppfyllelse av menneskerettighetene, som påpekt av Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM).[45]

- - - - -

6.15 Bedre ettervern for barnevernsbarn

Ikke alle ungdommer er klare for voksenlivet i det de fyller 18 år. Ettervern etter barnevernloven skal gjøre det lettere for disse å få til en god overgang til voksenlivet, og ettervern kan tilbys frem til fylte 25 år. Formålet er at ungdom som tidligere har hatt tiltak etter barnevernloven skal loses over til andre tjenester for voksne på en god måte. I dag er loven for lite forpliktende og ungdom risikerer å miste egnede tiltak over natten, bl.a. har ikke barn i fosterhjem et lovfestet krav på å få forlenget fosterhjemstiltak etter fylte 18 år.

Det må være økt fokus på ettervern i barnevernet. I dag er arbeid med ettervern ikke en egen del av barnevernfaget, selv om en ungdom kan ha krav på ettervern i sju år. De som jobber med ettervern, må ha god nok kunnskap om hva voksenlivet egentlig innebærer.

Det offentliges praksis bør endres til at barnevernet må kunne tilby tjenestene ungdom har behov for, slik som tilskudd til husleie og livsopphold. I det ungdommen blir myndig er det i dag altfor mange ungdommer som opplever at de blir presset over til andre instanser i kommunen, noe som kan gi en for brå overgang til voksenlivet. På sikt fører dette til at unødvendig mange utvikler nye sosiale problemer i de første årene i voksenlivet, selv om det kunne vært forebygget med ettervern.

- - - - -

6.16 Barns klagerett må styrkes

Norge har fortsatt ikke ratifisert FNs barnekonvensjons tredje tilleggsprotokoll om individklageordning. Det betyr at barn i Norge er gitt rettigheter etter barnekonvensjonen, som de ikke har adgang til å håndheve på et overnasjonalt plan. En ratifisering av FNs barnekonvensjons tredje tilleggsprotokoll vil styrke barns rettsstilling, og forhåpentligvis medføre at nasjonale klagemuligheter for barn forbedres.

Barn og unge har ikke den samme reelle muligheten til å klage på rettighetsbrudd som voksne. Enten fordi klagemuligheter ikke er kjent eller oppleves utilgjengelige, fordi det er uenighet mellom barnet og foresatte om hvorvidt det skal klages, eller fordi klagemulighetene ikke finnes.

---

40 https://kirkensbymisjon.no/content/uploads/2026/03/KB-rapport_Bostedsloshet-blant-barnefamilier_2026.pdf

41 KB-rapport_Bostedsloshet-blant-barnefamilier_2026.pdf side 30.

42 KB-rapport_Bostedsloshet-blant-barnefamilier_2026.pdf side 34.

43 https://www.riksrevisjonen.no/rapporter-mappe/no-2024-2025/helse-og-velferdstjenester-til-personer-med-samtidig-rusmiddellidelse-og-psykisk-lidelse/

44 Myndighetene svikter en sårbar gruppe

45 En rett til et forsvarlig botilbud for deg og dine - Norges institusjon for menneskerettigheter

Utgangspunktet i norsk rett er at en person først får partsrettigheter ved myndighetsalder. Selv om det finnes enkelte unntak fra dette, blant annet i enkelte barnevernssaker og helsesaker, så ser man at barn og unge på generelt grunnlag ikke har de samme mulighetene til å klage på rettighetsbrudd som voksne. Det er flere årsaker til dette. Det kan være at det ikke finnes en klagemulighet for barnet selv, at klagemulighetene ikke er kjent eller oppleves utilgjengelige for barn.

Selv om både Sivilombudet og Statsforvalteren har utarbeidet klageordninger som er tilgjengelig på nett, er det svært få barn som benytter disse. Mange barn opplever det som vanskelig å vite hva de kan klage på, når de ikke har fått tilstrekkelig informasjon om sine rettigheter. Mange vedtak som berører barn sendes kun til foreldre, og barna vil ikke ha muligheten til å klage.

Norge har også fått anbefaling fra FNs barnekomité om å styrke barns «access to justice» i forbindelse med Norges rapportering til barnekomiteen i 2025 :

Barn i Norge mangler fortsatt tilgang til effektive rettsmidler, og ratifisering av Barnekonvensjonens tilleggsprotokoll vil kunne være med å sikre barns tilgang på klagemuligheter.

Det må komme på plass et utvalg som ser helhetlig på barns prosessuelle rettigheter i Norge med sikte på å styrke barns klagemuligheter.

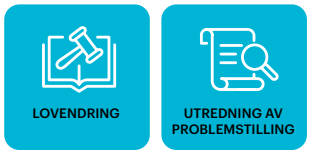

- - - - -

6.17 Romske barns rettssikkerhet i møte med tiltak fra barnevernet

Kirkens Bymisjon har i samarbeid med Universitetet i Tromsø undersøkt situasjonen for romske barn i fosterhjem sin rett til å utvikle en trygg romsk identitet (2020-2024).[46] Funnene i prosjektet viser at romske barns rettssikkerhet ikke er ivaretatt i forbindelse med tiltak fra barnevernet.

Det følger av barnekonvensjonens artikkel 20 nr. 3 at ved plassering av barn utenfor hjemmet skal det tas «tilbørlig hensyn til ønskeligheten av kontinuitet i barnets oppdragelse og til barnets etniske, religiøse, kulturelle og språklige bakgrunn». Det samme følger i stor grad av barnevernsloven § 5-3 tredje ledd som sier at ved valg av tiltak (inkludert plasseringssted) «skal det blant annet legges vekt på barnets mening, barnets identitet og behov for omsorg i et stabilt miljø, behovet for kontinuitet i barnets oppdragelse og barnets etniske, religiøse, kulturelle og språklige bakgrunn». Videre har barn av nasjonale minoriteter et særskilt vern etter barnekonvensjonens artikkel 30. Av artikkelen fremgår det at disse barna ikke skal nektes retten til sammen med andre medlemmer av sin gruppe å leve i pakt med sin kultur, bekjenne seg til og utøve sin religion, eller bruke sitt eget språk. Selv om rettigheten i artikkel 30 er negativt formulert, har barnekomiteen lagt til grunn at statene må treffe positive beskyttelsestiltak for å sikre retten for disse barna.

I dommen i HR-2021-475-A har Høyesterett vist til at både barnekonvensjonen artikkel 20 nr. 3 og artikkel 30 innebærer at barnets kulturelle rettigheter må respekteres og sikres ved valg av tiltak når det er nødvendig å plassere barn utenfor hjemmet, og videre også ved fastsettelsen av samvær.

På tross av dette, er situasjonen i dag at romske barn i de fleste tilfeller plasseres i ikke-romske fosterhjem ved omsorgsovertakelse. En svært høy andel bosettes på sperret adresse (kode 6), søsken separeres, og de fleste blir helt eller delvis avskåret fra det romske fellesskapet, sin kultur og sitt språk.[47] På grunn av manglende kvalifiserte romanestolker i Norge, erfarer også mange at de blir nektet å bruke romanes under samvær. Som følge av manglende oppfølging og tiltak knyttet til å bevare og utvikle språk og kulturell identitet, vokser en høy andel av romske fosterbarn opp med å miste sitt morsmål og tilhørighet til et romsk fellesskap. Dette gjør at eventuell tilbakeføring til biologisk familie kan bli krevende og begrenser romske barns rett til å utvikle en trygg romsk identitet.

- - - - -

46 kirkens-bymisjon-forskningsrapport-romfrem

47 kirkens-bymisjon-forskningsrapport-romfrem, s. 45 flg.

6.18 Papirløse barn

Dette avsnittet omhandler barn og familier uten oppholdstillatelse i Norge, også kalt papirløse.

Barn som er papirløse i Norge, eller lever med foreldre som er papirløse, har i utgangpunktet de samme rettighetene som andre barn etter barnekonvensjonen. Barnekonvensjonen fastslår at alle barn på norsk jord skal behandles som likeverdige individer. På flere områder er barn av papirløse likevel i enda større grad prisgitt sine foreldres juridiske status enn andre barn, og barna diskrimineres på flere områder sammenlignet med andre barn i Norge.

Kirkens Bymisjon ga i mars 2023 ut rapporten «De usynlige barna – erfaringsrapport om papirløse barn og barn av papirløse».[48] I rapporten er det gjennomført intervjuer med papirløse foreldre og barn for å få et bedre innblikk i hvordan familiene opplever hverdagen sin, og hva slags erfaringer de har med ulike instanser dersom de har oppsøkt hjelp i det offentlige.

Norge har i lovverk og retningslinjer begrenset papirløse barns rettigheter til blant annet helsehjelp, utdanning, deltakelse, sosiale rettigheter og grunnleggende behov som bolig, mat og klær samt barnetrygd. Barna påvirkes også negativt av foreldrenes manglende helse- og sosiale rettigheter, av manglende kunnskap om gruppen og deres rettigheter i helse- og sosialvesenet samt blant papirløse selv.

Gjennom arbeidet på Helsesenter for papirløse migranter i Oslo og Bergen erfarer man at barn og gravide ikke får tilgang til sine rettigheter og konsekvensene det innebærer. Barna er i en særlig sårbar situasjon med ekstremt store levekårsutfordringer og frykt for at enten de selv eller en forelder blir rapportert og utvist, noe som medfører økt risiko for dårlig helse sammenlignet med andre barn i Norge. Forskning viser at papirløse gravide har høy risiko for prematur fødsel, akutt keisersnitt og dødfødsel. De har større behov for akutthjelp og er mer alvorlig syke når de kontakter helsevesenet.

Etter FN-konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) artikkel 12 har enhver rett til den høyest oppnåelige helsestandard både fysisk og psykisk. Retten til helse fremkommer også blant annet av barnekonvensjonen artikkel 24. Papirløse barn og gravide har samme helserettigheter som andre i Norge, men de har ikke rett på fastlege. Fastleger og sykehus har heller ikke refusjonsmulighet hvis de gir helsehjelp til papirløse. Fastlegen er primærhelsetilbudet i Norge. Den er også inngangsporten til det øvrige helsevesenet og henviser til og følger opp i etterkant av helsehjelp i spesialisthelsetjenesten. Uten fastlege får ikke papirløse barn og gravide helsehjelpen de har krav på.

- - - - -

6.19 Retten til medvirkning er under press

Retten til medvirkning er en grunnleggende rettssikkerhetsgaranti, som både følger av norsk lovgivning og CRPD artikkel 4.3. Likevel ser man at presset på kommuneøkonomi og effektivisering i stadig større grad påvirker enkeltindividers mulighet til å bli hørt og få reell innflytelse over tjenester og vedtak som angår deres eget liv. Særlig innen helse- og omsorgstjenester kan man se en praksis hvor økonomiske hensyn virker å få forrang fremfor individuelle vurderinger og menneskerettslige forpliktelser om medvirkning.[49] Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) har vært på tilsyn i Stange kommune og uttrykte særlig bekymring knyttet til hvorvidt medvirkningsretten til beboere reelt sett ble overholdt.[50] Dette kan gjelde mange ulike kommuner i landet.

Når kommuner organiserer tjenester etter økonomiske rammer fremfor individuelle behov, svekkes retten til selvbestemmelse og medvirkning. Personer med funksjonsnedsettelser og kronisk syke opplever i større grad at beslutninger tas over hodet på dem. Dette reiser alvorlige rettssikkerhetsutfordringer. Grunnleggende menneskerettigheter kan ikke nedprioriteres som følge av økonomisk press.

48 De-usynlige-barna.pdf (kirkensbymisjon.fra1.digitaloceanspaces.com)

49 Stange-saken https://www.tv2.no/nyheter/innenriks/de-ma-baere-oss-ut/16975724/

50 https://ldo.no/content/uploads/2025/04/Sluttrapport-Ombudets-tilsynsbesok-til-Stange-kommune.pdf

6.20 Behov for økt minoritetsvern

Psykologisk og fysisk trygghet er en forutsetning for å delta i samfunnet, med sin ytringsfrihet, forsamlingsfrihet, religionsfrihet og mye mer. Livssynsminoriteter, særlig muslimer og jøder, har de siste årene fortalt om økt utrygghet og eskalerende hets og hat. Forskning dokumenterer at synlige minoriteter opplever utrygghet, og at det legger begrensninger på hvordan de lever sine liv.

I rettsstatsmeldingen 2025 ble det rapportert om håndhevingsapparatet på diskrimineringsområdet, hvor det ble anbefalt å styrke kompetansen og innføre målrettede tiltak. Dette diskrimineringssporet er viktig. Forskning viser likevel at minoriteter kan utsettes for negative opplevelser som går utover lovbrudd.

Det er mange eksempler på slik forskning. HL-senterets holdningsundersøkelser viser økning i negative holdninger til jøder de siste årene og vedvarende høy andel med negative holdninger til muslimer.[51] Flere studier gir grunnlag for å si at jobbsøkere i Norge blir grovt forskjellsbehandlet, også på bakgrunn av et livssynshierarki.[52] Livssynsminoriteter er en av minoritetsgruppene som behøver et skjerpet fokus og forsterket minoritetsvern for å sikre god samfunnsdeltakelse, men som bør sees i sammenheng med tilsvarende behov i andre minoritetsgrupper. NIM har gjort en undersøkelse der 40 % svarer at de har observert hatprat eller hets mot skeive.[53] SSBs Livskvalitetsundersøkelse viser at dobbelt så stor andel av personer med funksjonsnedsettelse (40 %) opplever mer diskriminering enn befolkningen ellers (18 %).[54]

Minoritetsvern er en rettighetsutfordring, men også en demokratisk deltagelsesutfordring, en forstyrrelse i mange minoriteters rettsfølelse og ikke minst et folkehelseproblem.[55] En rød tråd for de ulike minoritetene er at de gjentatte ganger opplever at spørsmålet om hvorvidt man hører til og har rett på de samme frihetene blir aktualisert, som i seg selv er en belastning.

Antidiskriminering oppleves å bli satt høyt på den politiske agendaen, og det er de siste årene satt i gang flere positive tiltak enn det er plass til å listes opp her. Siden rettsstatsmeldingen 2025 har Likestillings- og diskrimineringsombudet i samarbeid Hatkrimnettverket i politiet i år lansert nettsiden hatkriminalitet.no, med tilbud om gratis advokathjelp.

Erfaringer indikerer likevel at vi enda har mye å jobbe med. Ett eksempel som rammer særlig den muslimske delen av befolkningen er hvordan politiets kommunikasjon etter drapet på Tamima Nibras Juhar i august 2025 førte til mer frykt enn trygghet, til tross for gode intensjoner.[56] Det understreker behovet for videre bred kompetansebygging og rutineforsterking.

Lovverket oppleves i det store og hele tilstrekkelig, og både politiet og håndhevingsapparatet på diskrimineringsfeltet gjør en synlig innsats for å bygge tillit og få flere til å anmelde. Forskningen og erfaringene understreker uansett at en bredere innsats over tid er nødvendig, ikke bare for å få flere saker anmeldt og behandlet, men for at færre saker oppstår i det hele tatt.

- - - - -

51 Se bl.a. holdningsundersøkelsen 2024 https://www.hlsenteret.no/forskning/jodisk-historie-og-antisemittisme/holdningsundersokelsene/holdningsundersokelsen-2024/index.html og «Jødisk liv og antisemittisme i Norge» fra mai 2026 https://www.hlsenteret.no/om/aktuelt/nyheter/2026/rapport-jodisk-liv-og-antisemittisme.-mai-2026-.pdf

52 Blant annet studien «Det etniske hierarkiet» fra Institutt for samfunnsforskning https://www.forskning.no/arbeid-diskriminering-religion/kristne-blir-sjeldnere-innkalt-til-jobbintervju-i-norge/2432637

53 https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2024/06/Undersokelse-om-holdninger-til-skeive-i-Norge.pdf

54 https://www.bufdir.no/statistikk-og-analyse/funksjonsnedsettelse/diskriminering-holdninger/

55 Se bl.a. SINTEFs «Erfaringer med minoritetsstress» fra 2024 https://www.bufdir.no/rapporter/dokumentside/BUF00005861/ og forskning på stigmahåndtering hos de utsatte, som denne 2023-studien av Thiyagarajah og Orupabo https://nva.sikt.no/registration/0198cc790021-25e13bb0-921f-483c-a18d-64a8dafe6e97

56 Politiets egen evaluering under Hatkrim-konferansen 25. april 2026 viste særlig til politiets uttalelser om at det var «3000 slike personer i PST sine systemer» og at «gjennomføringsevnen for videre angrep var lav» rett etter drapet fungerte mer skremmende enn betryggende.

6.21 Rett til livssynsutøvelse i offentlige institusjoner

«Alle innbyggere i riket har fri religionsutøvelse» sier Grunnlovens § 16, som kan utøves «alene eller sammen med andre» i tråd med den europeiske menneskerettighetskonvensjonens artikkel 9.[57,58]

Religionsfriheten handler ikke bare om at det offentlige skal ha armlengdes avstand. I flere tilfeller krever det aktiv tilrettelegging, som i offentlige institusjoner – som et sykehus, et fengsel eller i Forsvaret. Tilretteleggingen blir likevel svekket av både manglende kompetanse hos offentlige ansatte og en underutviklet struktur for en mangfoldig livssynsbetjening som i større grad speiler befolkningen.

På kommunalt nivå har vi lenge hatt et rundskriv (I-6/2009) som understreker ansvaret sykehjem har for å kartlegge religiøse og eksistensielle behov hos beboere og videre kontakte og samarbeide med tros- og livssynssamfunn om tiltak . Dette blir i praksis blir fulgt opp i varierende grad. Ansatte mangler kompetanse om hvordan å kartlegge, og resultatet kan bli at det ikke skjer. Siden dette først ble omtalt i sivilsamfunnets rettsstatsmelding 2025, har regjeringen lansert en strategi for tros- og livssynspolitikk, hvor en oppdatering av rundskrivet er annonsert.

På statlig nivå mangler uansett tilsvarende rundskriv. Riktignok kan det være informasjonssider, som på kriminalomsorgen.no.[60] Likevel fører forbehold som «så langt det er praktisk mulig» i praksis til at terskelen senkes for å avvise tilretteleggingstiltak i en presset hverdag.

Det er lang og god tradisjon for institusjonsprester fra Den norske kirke. De siste årene har i tillegg en mangfoldiggjøring av livssynsbetjeningen vokst frem, med sjelesørgere og livsveiledere fra andre tradisjoner. Deres faktiske tilstedeværelse øker bruken av tilbudet, og deres tilstedeværelse fører til økt bevissthet, kompetanse og trygghet hos ansatte, som igjen gjør det lettere å gjøre kartlegging og tilrettelegging. Tilbudet har dog ikke rukket å bli utbredt før det flere steder er kuttet ned igjen, grunnet ressursmangler og andre utfordringer. Resultatet er geografiske tilfeldigheter for hvorvidt man kan få sine behov møtt.

Religionsfrihet handler også om mat. I 2023 ble en sak om jødiske innsatte i fengsel som ikke fikk kosher-mat offentlig kjent,[61] og muslimer opplever tilsvarende med halal-mat.[62] Dette indikerer at norske myndigheter i for liten grad tilrettelegger for kosthold på religiøst grunnlag.

Denne problemstillingen overlapper med retten til religiøs identitet, som gjør seg gjeldende i andre tilfeller hvor borgere er i kontakt med offentlig ansatte, som i barnevern eller domstoler. F.eks. i barnevernsloven har vi fått paragrafer om at det skal tas hensyn til «religiøse bakgrunn i alle faser av saken».[63] I praksis mangler kunnskap og trygghet til å håndtere det godt i barnevernet. Norge er dømt i EMD for mangelfullt hensyn til et barns religiøse identitet i en barnevernssak.[64] Dermed er det gode grunner til å konkludere at en stor andel av offentlige ansatte mangler kompetanse og trygghet til å ivareta innbyggeres tros- og livssynsfriheter på tilstrekkelig vis.

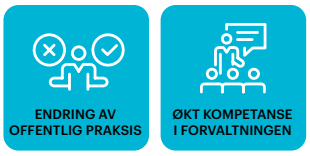

- - - - -

6.22 Likestilling av gravferdsritualet

Gravferdsloven § 1 sier «Gravlegging skal skje med respekt for avdødes religion eller livssyn».[65] For flere minoriteter er det fremdeles hindre for at det skjer i praksis. Hindrene kan for eksempel være tilknyttet tidspunkt, ritual, søknader, lokaler og selve gravplassen.

57 https://lovdata.no/lov/1814-05-17-bm/§16
58 https://lovdata.no/lov/1999-05-21-30/emkn/a9
59 https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/i-62009-rett-til-egen-tros--og-livssynsu/id587577/
60 https://www.kriminalomsorgen.no/religion.527950.no.html
61 https://stl.no/nyheter/det-livssynsapne-samfunn-skal-ikke-stanse-ved-fengselsportene/
62 https://kommunikasjon.ntb.no/pressemelding/17971482/justisministeren-avviser-behovet-for-mer-tilpasset-fengselsmat-for-innsatte-fra-minoritetsreligioner-likestillings--og-diskrimineringsombudet-tar-saken-videre?publisherId=17847468
63 https://lovdata.no/lov/1814-05-17-bm/§16
64 https://www.nhri.no/emd-dommer/abdi-ibrahim-mot-norge-ii/
65 https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1996-06-07-32

For hinduer og sikher er det viktig med rituell askespredning i rennende vann. Per i dag er det kun lov etter søknad til Statsforvalter og bare på åpent hav eller et øde område. Sikher og hinduer ønsker seg først og fremst et fast sted for å spre aske og ha enkle ritualer med nær familie der. For det andre er det ønskelig å bruke stedet for å minnes dem som har fått sin aske spredt der. Dette kommer i tillegg til selve ritualet i forbindelse med kremasjonen, hvor heldigvis mange krematorier tilrettelegger for at pårørende både kan overvære kremasjonen og trykke på startknappen, som er en tilpasning av eldre likbåltradisjoner og viktig for mange.

Særlig for muslimer er det ønskelig at gravlegging skal skje kort tid etter dødsfallet, helst innen ett døgn. Norsk lov sier at det skal skje innen ti dager etter dødsfall, og erfaringsmessig kan det skje etter rundt fem dager. Det er flere praktiske utfordringer knyttet til åpningstider, tining av grav, byråkrati, mv. Mange av disse praktiske utfordringene er det mulig å gjøre mer med, men det varierer hvor god kompetansen og evnen til dette er i alle kommuner.

Det er mangel på verdige og egnede seremonilokaler for flere livssynssamfunn. Om hvert enkelt samfunn skal skaffe egne lokaler for dette, vil det både koste mye penger og ta mye plass, typisk utenfor allfarvei. I dag må flere minoriteter ha seremonier i gymsaler og andre uegnede steder. Det fins flere offentlige, livssynsåpne seremonirom, men de er både få og ofte for små. Det bor religiøse minoriteter i hele Norge, og også små minoriteter kan ha mange pårørende. Derfor bør enda flere kommuner få egnede lokaler overhodet, og større kommuner og geografiske sentre trenger store seremonirom.

Til slutt er det særlig to utfordringer knyttet til selve gravplassene – retning og vigsling. Muslimer, bahá'ier og flere andre ønsker å gravlegges i en spesifikk retning. Gravlunder som forvaltes av Den norske kirke er vigslet. For noen er dette problematisk, hvor noen ønsker å velsigne graven i tråd med sin egen tradisjon, og andre i tillegg vil ønske avvigsling. Noe løses med egne felt, noen tilrettelegger for den enkelte grav, mens andre ikke klarer å tilrettelegge. Variasjonen blant kommunene er for stor. Når en person er død, er det for sent. Det må tenkes gjennom og tilrettelegges på forhånd.

Etter at denne saken først ble omtalt i sivilsamfunnets rettsstatsmelding 2025, er det skjedd noe utvikling. Kommunene Drammen og Oslo har gjort forsøk på å tilrettelegge for helgebegravelser, som møter flere behov. Det er likevel økonomiske, juridiske og praktiske utfordringer. Drammen har både møtt kritikk for å gi økte avgifter til de pårørende og å bli stoppet av Statsforvalteren for mistanke om lovbrudd, da de har prøvd å ha ferdiggravde graver for å omgå frosten på vinteren.[66,67] Oslo kommune har med sin pilot forsøkt å unngå økte kostnader, men pilotprosjektet har blitt innført på områder som ikke er like tilgjengelige for alle minoriteter, og kremasjon er i praksis holdt utenfor, av kostnadshensyn. Erfaringsmessig tar dog gravferdsbyråene enda økt betaling i helger, som gjør at pårørende føler seg presset til å unngå helg likevel, som igjen drar brukertallene ned, som i sin tur stopper utvidelse av piloten.

Oppsummert er det nødvendig å fortsette arbeidet både juridisk og politisk for å finne løsninger for hurtigbegravelser som fungerer i praksis. I tillegg trengs nye initiativ for forbedring av askespredning og seremonilokaler.

- - - - -

66 https://www.utrop.no/nyheter/nytt/368658/

67 https://www.drammen.kommune.no/om-kommunen/aktuelt/gravferd/

6.23 Taushetsplikten til helsepersonell

For personer med demens, og for deres pårørende, kan taushetsplikten etter helsepersonelloven få utilsiktede konsekvenser som svekker både kvaliteten på helsehjelpen og muligheten for å gi et forsvarlig helsetjenestetilbud, jf. helse- og omsorgstjenesteloven § 4-1. I praksis ser man at taushetsplikten i noen tilfeller brukes som begrunnelse for å ikke dele informasjon mellom tjenestene. Dette kan dreie seg om en misforstått håndtering av taushetsplikten i praksis, men også om at loven ikke er tydelig nok på rammene for taushetsplikten.

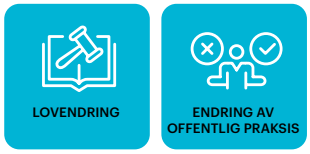

- - - - -

6.24 Effektivt diskrimineringsvern

I tidligere rettsstatsmeldinger har det blitt vist til at Diskrimineringsnemnda ikke tilbyr effektivt diskrimineringsvern og ikke er et reelt lavterskeltilbud med tanke på prosess og saksbehandlingstid. Saker om etnisk diskriminering når sjelden opp på grunn av høye beviskrav og manglende kompetanse og det har blitt oppfordret til en evaluering av nemnda med tanke på dette, men også den manglende muligheten til å tilkjenne oppreisning eller erstatning. En sak som illustrerer dette er Awon Amidus sak om etnisk profilering, der det ble funnet at han var utsatt for diskriminering i 2021, fikk tilkjent erstatning i tingretten i 2025, og venter på ankebehandling senere i 2026. Det betyr at en kan bruke mer enn fem år før en tilkjennes erstatning etter beslutning i Diskrimineringsnemnda i en sak om etnisk diskriminering.

- - - - -

7

Sikkerhet for personer og eiendom

For folk flest vil fravær av alvorlig kriminalitet være en viktig del av opplevelsen av å leve i en rettsstat. World Justice Project definerer kriteriet som at kriminalitet kontrolleres effektivt, herunder at forekomsten er lav av de alvorligste forbrytelsene som kidnapping, drap og ran, og ellers at det er lite tyverier og at folks generelle sikkerhetsfølelse er høy. Videre ser de på fraværet av sivile konflikter, som væpnede konflikter og terrorisme, og i hvilken grad folk griper til vold for å gjøre opp uoverensstemmelser.

7.1 Rettssikkerhetsutfordringer ved ekspropriasjon

Eksproprianter som forsøker å gjennomføre grunnerverv både uavhengig av reguleringsprosess og før formelle ekspropriasjonsvedtak er fattet utfordrer rettssikkerheten til grunneier.

Maktbalansen mellom grunnerverver og grunneier er skjev, der grunnerverver gir beskjed om at her vil det måtte avstås grunn uavhengig av om grunneier ønsker det eller ikke. Dette skaper et press på grunneier om å inngå avtale, ofte uten å være opplyst om adgangen til å innhente juridiske eller landbruksøkonomiske vurderinger.

Det finnes mange eksempler på at grunneier ikke får tilstrekkelig informasjon om sine rettigheter i forbindelse med avståelse. Det er en rettssikkerhetsutfordring å sikre at berørte grunneiere og rettighetshavere på et tidlig stadium får standardisert og lett tilgjengelig informasjon om sine rettigheter.

- - - - -

7.2 Retten til å bo trygt – utleiers adgang til leieboligen

Av de omtrent én million leietakerne i Norge,[68] har om lag en femtedel opplevd at utleier ulovlig har tatt seg inn i deres private hjem.[69] I en undersøkelse av Leieboerforeningen svarte omtrent førti prosent av leietakerne utsatt for utleiers ulovlige inntreden at de hadde latt være å gjøre noe, og svært få hadde brakt saken inn for Husleietvistutvalget.[70]

Endringen av straffeloven av 2005 innebar en avkriminalisering av boligeier sin krenkelse av en leietaker sin bruksrett til boligen.[71] Leietaker er derfor henvist til å benytte seg av sanksjonsmulighetene i dagens husleielov for tilfeller der utleier krenker leietakers bruksrett til leieboligen, som er retting, prisavslag, heving og erstatning. Disse beføyelsene passer imidlertid svært dårlig for de tilfeller utleier ulovlig tar seg inn i boligen.

En leietaker vil ha liten nytte av å kreve retting når utleier allerede har tatt seg inn i boligen, og vil ikke kunne kreve erstatning da vedkommende ikke har lidt et økonomisk tap. Dersom leietakeren vil bli boende i boligen er det ikke aktuelt å heve leiekontrakten, og den eneste aktuelle sanksjonen for utleiers ulovlige inntreden er derfor å kreve et prisavslag av husleien. En forutsetning for å kunne kreve prisavslag er imidlertid at utleiers ulovlige inntreden har ført til at husrommet har fått en redusert leieverdi. Dette byr på en kunstig vurdering da utleiers ulovlige inntreden ikke påvirker boligens verdi som sådan.

Det er nødvendig at det innføres en standardkompensasjon ved utleiers ulovlige inntreden i husleieloven. En standardkompensasjon vil tydeliggjøre leietakers sanksjonsmulighet når utleier ulovlig tar seg inn i boligen, og gjøre det enklere å håndheve retten de i utgangspunktet er ment å ha. I tillegg vil en standardkompensasjon ha en avskrekkende effekt og dermed kunne bidra til at utleiere slutter å ta seg inn i leietakeres hjem.

- - - - -

68 Statistisk sentralbyrå, 2025: https://www.ssb.no/bygg-bolig-og-eiendom/bolig-og-boforhold/statistikk/boforhold-registerbasert/artikler/over-en-million-nordmenn-leier-bolig

69 NOU 2024: 19 side 100

70 NOU 2024: 19 side 100

71 Ot.prp.nr.22 (2008-2009) side 298

7.3 Manglende tilgang på eID

Tilgang til BankID og andre former for elektronisk identitet (eID) er i økende grad en forutsetning for å få tilgang til grunnleggende offentlige og private tjenester. BankID fungerer i dag som en nøkkel til digital kontakt med forvaltningen. Uten BankID får man ikke tilgang til sentrale tjenester som Digipost, Helsenorge og digitale søknads- og signeringsløsninger. Personer uten BankID har derfor begrensede muligheter til å motta informasjon, følge opp egne saker og utøve sine rettigheter.

Utviklingen det siste året gjør denne problemstillingen mer aktuell. Arbeidet med eIDAS 2.0 og digital lommebok er kommet videre, og Digdir koordinerer nå innføringen i Norge. Spørsmålet om hvem som faktisk får tilgang til sikker digital identitet, blir enda viktigere. I tillegg har regjeringen våren 2026 lagt frem forslag til ny lov om datadeling og dataforvaltning for offentlig sektor. Når det offentlige blir mer datadrevet og digitalt tilgjengelig, må også de rettslige forutsetningene for å delta i det digitale samfunnet være på plass.

Gyldig avslag på utstedelse av BankID er betinget av at banken har «saklig grunn» for nektelse. Utstedelse av eID på høyeste sikkerhetsnivå, som inkluderer BankID, er videre betinget av legitimering med «gyldig identitetsbevis», som enten kan være pass eller nasjonalt ID-kort.[72] I tillegg er det et krav om «sikker og entydig kobling» mellom identitetsbeviset og folkeregistrert person.[73]

Bankenes praksis knyttet til hva som kreves for å få utstedt BankID er varierende og tidvis vilkårlig. Videre er det et problem at søknader om BankID ofte avslås muntlig og uten begrunnelse. Selv om enkelte grupper i utgangspunktet skal kunne få BankID, for eksempel personer med reisebevis eller utlendingspass, viser praksis at banker ofte stiller strengere krav til legitimasjon, som nasjonalt pass eller ID-kort. Tilsvarende opplever mange EØS-borgere med D-nummer at de ikke får BankID da bankene stiller krav til norsk personnummer, selv om dette i enkelte tilfeller er mulig. Tilgangen avgjøres av den enkelte bank, og praksis fremstår som lite forutsigbar.

FFOs rettighetssenter har mottatt flere henvendelser angående digital ekskludering, herunder problematikken om BankID for personer med verge. I NOU 2024:21 anbefalte utvalget at fullmaktsordninger kan være en bedre løsning for å håndtere diverse betalinger.[74] Det vil være en forbedring, men ikke nok for å løse utfordringene. I tillegg må det jobbes med løsninger for digital tilgang til offentlige tjenester, og med å øke tilgangen til digitale betalingsmåter.[75]

Det er bekymringsverdig at det i dag kun er private aktører, herunder banker, som kontrollerer tilgangen til eID-systemet. Det utgjør et alvorlig rettssikkerhetsproblem når adgangen til helt fundamentale samfunnstjenester avhenger av vurderinger gjort av en kommersiell aktør. Det offentlige må ta et tydeligere ansvar for å sikre at alle innbyggere får reell og lik tilgang til nødvendige digitale tjenester.

- - - - -

7.4 Manglende tilgang på grunnleggende banktjenester

Tilgang til grunnleggende banktjenester er en forutsetning for å kunne delta i samfunnet på lik linje med andre. Å kunne motta lønn eller trygd, betale husleie, regninger og skatt forutsetter et kundeforhold i bank med betalingskort og tilgang til nettbank. Etter finansavtaleloven § 4-1 kan ikke bankene uten saklig grunn avslå å yte betalingstjenester på vanlige vilkår. Likevel opplever enkelte å få avslag, ofte som følge av strenge og lite fleksible krav til legitimasjon.

Selv om hvitvaskingsforskriften § 4-3 stiller krav til identitetskontroll, har Finanstilsynet åpnet for at alternativ dokumentasjon i visse tilfeller kan aksepteres for å bekrefte identitet.[76] Eksempler på slik dokumentasjon kan være oppholdskort, arbeidskontrakter, stønadsbekreftelser, leiekontrakter eller bekreftelser fra nærstående. Til tross

72 Selvdeklarasjonsforskriften § 19

73 Selvdeklarasjonsforskriften § 18

74 NOU 2024:21 s. 59.

75 FFO sitt høringssvar til NOU 2024:12: https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-nou-2024-21-trygge-og-enkle-betalinger-for-alle/id3075115/?uid=609917f4-c158-4fd7-b422-7d55c4486257

76 Finanstilsynets veileder (rundskriv 4/2022) punkt 4.3.1.9

for dette benyttes denne adgangen sjelden i praksis. Mange banker stiller strengere krav enn det regelverket tilsier, og det forekommer betydelig variasjon i praksis. Dette medfører vilkårlige vurderinger og skaper uforutsigbarhet, noe som svekker rettssikkerheten og bidrar til at enkelte systematisk ekskluderes fra økonomisk deltakelse.

Når personer tvinges til å benytte andres bankkonto for å motta egne midler, skaper det betydelig usikkerhet og øker risikoen for økonomisk utnyttelse. I verste fall tvinges personer over i utrygge økonomiske løsninger med manglende notoritet. For å sikre likebehandling og finansiell inkludering, må myndighetene sørge for at regelverket etterleves i praksis, og at det utvikles løsninger som ivaretar både behovet for identitetskontroll og retten til grunnleggende banktjenester.

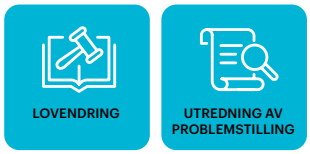

- - - - -

7.5 Bankekskludering og hvitvaskingsregelverket

Et gjennomgående problem er manglende tilgang til banktjenester. Etter finansavtaleloven § 4-1 har forbrukere rett til grunnleggende kontoavtaler og betalingstjenester. Samtidig er banker pålagt strenge plikter etter hvitvaskingsloven §§ 6 og 10 til å gjennomføre kundetiltak og kontrollere midlenes opprinnelse.

I praksis fører dette til at personer som selger seksuelle tjenester mister eller nektes bankkonto fordi de ikke kan dokumentere inntekten på en måte bankene aksepterer. Inntekten er lovlig, men vanskelig å dokumentere innenfor standardiserte systemer. Dette ble nylig illustrert i sak FinKN 2026-473. Banken gjennomførte kundetiltak og ba kvinnen dokumentere at kr 560 000 som hun hadde mottatt fra ulike privatpersoner stammet fra salg av seksuelle tjenester. Kvinnen svarte at hun ikke hadde dokumentasjon som kunne bekrefte dette. Banken valgte å si opp kvinnens kundeforhold. Kvinnen fikk medhold. Avgjørelsen ble avsagt under dissens, ett år etter at kundeforholdet ble sagt opp. En slik praksis viser oss at personer som selger seksuelle tjenester ikke har lik tilgang på banktjenester som andre, og når disse sakene avsies under dissens viser det at det er et svært uavklart rettsområde.

Dette er ikke bare et økonomisk spørsmål. Det er et alvorlig sosialt og strukturelt problem som presser en allerede marginalisert gruppe ytterligere inn i usikkerhet, avhengighet, sårbarhet og øker risikoen for vold og utnyttelse. Hvis man ikke har tilgang til banktjenester, BankID og andre nødvendige tjenester, blir man fort avhengig av at andre håndterer penger og tilganger for deg. Dette utfordrer blant annet retten til privatliv etter EMK artikkel 8, og reell tilgang til samfunnsdeltakelse.

- - - - -

7.6 Rettssikkerhet ved identitetsvurderinger i utlendingssaker

Utlendinger med identitetstvil møter betydelige barrierer i det norske samfunnet: de nektes BankID, og utestenges derfor fra digitale offentlige tjenester. De får heller ikke mulighet til å få permanent oppholdstillatelse eller statsborgerskap – uavhengig av botid i Norge.

For å få innvilget oppholdstillatelse i Norge er det et vilkår at utlendingen sannsynliggjør sin identitet. Identitetsvurderingen er i dag ikke lovfestet, som utgjør et rettssikkerhetsproblem når vurderingen beror på faglig skjønn uten lovmessig forankring. Da er det uklart hvilke momenter som vektlegges, og det blir vanskelig for utlendingen å forutberegne sin rettsposisjon og ivareta retten til kontradiksjon. De relevante vurderingsmomentene bør derfor komme tydelig frem i utlendingsloven.

Det er i praksis svært vanskelig for utlendingen å sannsynliggjøre identiteten sin på et senere tidspunkt. Ofte tillegges ID-dokumenter fra utlendingens hjemland lav notoritet, som gjør at de ikke vektlegges av utlendingsmyndighetene. I enkelte saker opprettholder utlendingsmyndighetene sin vurdering av identitetstvil med utgangspunkt i et asylintervju fra mange år tilbake – selv der utlendingen har benyttet samme identitet sammenhengende siden. Høyesterett har slått fast (HR-2017-2078-A) at langvarig bruk av samme identitet skal vektlegges. Utlendingsmyndighetenes vurdering av identitet bør i større grad forholde seg til om utlendingens identitet faktisk er sannsynliggjort på vedtakstidspunktet, heller enn om utlendingen tidligere har gitt uriktige eller motstridende opplysninger.

Barn av foreldre med identitetstvil rammes av såkalt «avledet identitetstvil» og gis begrensede oppholds-

tillatelser, uten mulighet til permanent opphold eller statsborgerskap – selv om de er født i Norge eller har bodd her hele eller store deler av livet. Barn må ikke gis begrensede oppholdstillatelser som følge av foreldrenes uavklarte identitet, dersom det er sannsynlig at oppholdet i Norge blir varig. Det gjelder særlig i de tilfeller barnet er født i Norge.

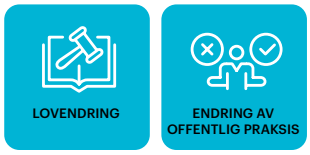

- - - - -

7.7 Rettssikkerhet i saker om ID-tyveri

Svindel som følge av ID-tyveri er et alvorlig og voksende samfunnsproblem. I politiets trusselvurdering for 2026 fremgår det at det i 2025 ble anmeldt bedragerier med et estimert tap på over to milliarder kroner i Norge, samtidig som politiet understreker at mørketallene trolig er betydelige.[77]

Å bli utsatt for ID-svindel kan ha alvorlige konsekvenser som strekker seg over lang tid. Mange svindelofre påføres store økonomiske tap og står i realiteten uten mulighet til å betale for juridisk bistand. Samtidig har ofre for ID-tyveri ikke krav på fri rettshjelp gjennom rettshjelpsloven, og mange saker anmeldt til politiet henlegges på grunn av ressurs- og bevishensyn. Når politiet ikke forfølger sakene, og svindelofrene ikke omfattes av den offentlige rettshjelpsordningen, overlates de i stor grad til seg selv i kampen for å ivareta sine rettigheter.

Behovet for rettshjelp er særlig stort fordi det foreligger et betydelig misforhold mellom banken og svindelofferet. Banken har både store juridiske og økonomiske ressurser, mens offeret ofte står alene i møte med et komplisert regelverk. Banker unnlater å oppfylle sin lovpålagte plikt til å tilbakeføre beløpet som er tapt ved svindelen slik at kunden selv må bære tapet. Konsekvensen er at svindel-offeret alene må utfordre bankens lovbrudd og navigere i finansavtalelovens komplekse regler uten juridisk bistand.

Når staten har gjort BankID til en nødvendig forutsetning for å delta i grunnleggende samfunnsfunksjoner, må staten også sikre at personer som rammes av svikt i systemet har reell tilgang til rettshjelp. Det er derfor nødvendig at svindelofre omfattes av rettshjelpsordningen.

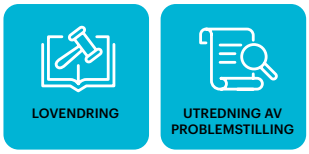

- - - - -

7.8 Manipulasjonssvindel

Økonomisk kriminalitet har blitt digitalisert i takt med digitaliseringen av samfunnet ellers. Fra 2024 til 2025 ble det anmeldte svindelbeløpet ved manipulasjons-svindel nær tredoblet, fra 106 til 310 millioner kroner.[78] Selv om regjeringen har understreket behovet for å beskytte innbyggerne mot digitale trusler og sikre trygg deltakelse i det digitale samfunnet, er vernet mot digital svindel fortsatt for svakt.[79]

Forskningsprosjektet SODI ved UiO rapporterer at ID-misbruk oftest utøves av en nærstående. I disse sakene er det også et tydelig kjønnsperspektiv: Rundt 80 prosent av kvinner som er utsatt for identitetskrenkelse, er svindlet av en nærstående.[80] Slik svindel skjer ofte som en del av et større voldsbilde, hvor de utsatte tvinges til å gi fra seg BankID til voldsutøver. I andre saker kan den utsatte ha gitt fra seg BankID til partneren på grunn av mangelfull språk- og systemforståelse.

Selv om finansavtaleloven ble endret i 2023 for å ivareta svindelutsatte forbrukere, faller mange svindelsaker likevel utenfor lovens virkeområde. Svindlere er raske til å ta i bruk ny teknologi og utnytte digitale sårbarheter på måter som lovgiver ikke har tatt høyde for. I tillegg er avtaleloven utdatert i slike saker, da den ikke tar høyde for dynamikken som preger voldelige relasjoner.

Etter dagens finansavtalelov er det såkalte uautoriserte betalingstransaksjoner som er vernet, altså transaksjoner det ikke er gitt samtykke til. Det vil si at banken i mange tilfeller blir ansvarlig for hele eller deler av det tapte beløpet. Ved manipulasjonssvindel gjennomfører imidlertid bankkunden selv transaksjonen, etter å ha blitt utsatt for bedrag, press eller påvirkning fra svindlere.

77 Politiets trusselvurdering 2026, side 35
78 https://www.finanstilsynet.no/publikasjoner-og-analyser/svindel-og-svindelstatistikk/2025/h2/svindelstatistikk-andre-halvar-2025/
79 https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/norge-skal-bli-verdens-mest-digitaliserte-lan/id3055039/
80 https://www.jus.uio.no/ifp/forskning/prosjekter/sodi/publikasjoner/rapporter-mv/sodi-rapport-1-2022.pdf

Betalingene anses derfor som autoriserte, selv om samtykket er fremkalt ved manipulasjon. Konsekvensen er at tapet som hovedregel bæres av svindelofferet, og at personer som utsettes for manipulasjonssvindel i praksis står uten et reelt økonomisk vern. Det er et betydelig rettssikkerhetsproblem at lovens vern avhenger av hvordan svindelen gjennomføres, fremfor at en person faktisk er blitt utsatt for svindel. I dagens samfunn er digital deltakelse en nødvendighet, uten at innbyggerne samtidig gis et tilstrekkelig vern mot digitale trusler og svindel.

Mange finansinstitusjoner krever politianmeldelse av forholdet, og avviser forbrukernes krav dersom saken blir henlagt. I lys av at svindelsaker svært ofte ender med henleggelse, utgjør dette et betydelig rettssikkerhetsproblem for svindelutsatte. At finansinstitusjonene ofte legger avgjørende vekt på status i straffesaken, innebærer at det feilaktig blir benyttet et strafferettslig beviskrav i sivile saker. Bistandsadvokatens oppdrag omfatter heller ikke bistand med håndtering av den sivilrettslige delen av mishandlingssaken. Uten fri rettshjelp er det derfor en overhengende fare for at svindel- og voldsutsatte *urettmessig* holdes ansvarlige for store pengebeløp. At myndighetene ikke har sikret et mer dekkende vern for personer som utsettes for svindel og økonomisk vold, kan også stride med Norges konvensjonsforpliktelser.[81]

- - - - -

7.9 Nav lønnsgaranti

Navs lønnsgarantiordning dekker ikke lønn som er forfalt mer enn 12 måneder før fristdagen, med unntak av feriepenger opptjent året før og samme år. Fristen er absolutt, også der arbeidstaker har tatt rettslige skritt før konkurs. Til sammenligning er den alminnelige foreldelsesfristen for pengekrav tre år, og den avbrytes ved rettslige skritt.

Det er flere som mister lønn de har arbeidet for, på grunn av at fristen er for kort. I mange saker strekker inndrivelsen seg over mer enn ett år, slik at en arbeidstaker kan starte inndrivelse umiddelbart og likevel falle utenfor ordningen, selv om vedkommende gjør alt riktig. I praksis blir lønnsgarantiordningen dermed best tilpasset arbeidstakere med seriøse arbeidsgivere som ikke trenerer prosessen og som svarer raskt på henvendelser fra arbeidstaker.

Dagens lønnsgarantiordning ivaretar ikke arbeidstakers lønnskrav i tilstrekkelig grad, sett i sammenheng med den tidkrevende lønnsinndrivelsesprosessen. Lønnskrav ved konkurs bør derfor ha samme foreldelsesvern som andre pengekrav.

- - - - -

7.10 Bestridelse av sykemelding

Når arbeidsgiver mener en sykemelding ikke er reell, kan de bestride sykemeldingen. I et slikt tilfelle vil ikke arbeidstakeren få sykepenger i arbeidsgiverperioden, og de vil ikke motta sykepenger fra Nav før saken er ferdig behandlet. Dette medfører store økonomiske påkjenninger for arbeidstakere. Forventet saksbehandlingstid i disse sakene er fire måneder.[82]

Arbeidsgiver bør forskuttere sykepenger der sykemeldingen bestrides, i påvente av at saken behandles hos Nav. Hvis Nav kommer til at arbeidsgiver hadde gyldig grunn til å bestride sykemeldingen, kan arbeidsgiver kreve disse pengene tilbake fra arbeidstaker.

- - - - -

81 Økonomisk vold er listet blant de ulike formene for vold som Istanbulkonvensjonen regulerer, jf. art. 3. Staten har følgelig en plikt til å treffe de tiltakene som er nødvendige for å forebygge denne voldsformen. For nærmere beskrivelse, se Sivilsamfunnets skyggerapport 1 til Istanbulkonvensjonen, s. 52-53: https://foreninger.uio.no/jurk/publikasjoner/I%20skyggerapporter%20til%20Istanbulkonvensjonen/usivilsamfunnets-skyggerapport-til-istanbulkonvensjonen-2025---rapport-1.pdf

82 https://www.nav.no/saksbehandlingstider

7.11 Rettssikkerhet i husleietvistutvalget

Husleietvistutvalget (HTU) har fått en stadig større kompetanse til å fatte vedtak med én saksleder i stedet for tre. Endringene er i hovedsak begrunnet i behov for en mer effektiv saksbehandling.[83]

Tall fra Husleietvistutvalgets årsrapport viser at kun 2,9 prosent av HTUs avgjørelser ble bragt inn til tingretten i 2025.[84] HTU avgjør i all hovedsak saker med endelig virkning, og det er derfor avgjørende at sakene gjennomgår en grundig behandling. Flere saker må avgjøres med tre utvalgsmedlemmer i stedet for kun saksleder, ettersom man vil ha bedre forutsetninger for å fatte riktige avgjørelser når flere har behandlet saken.

HTU vil i realiteten være den første og siste instansen som behandler saken. Tall fra 2025 viser at den gjennomsnittlige bruttolønnen for klienter som tok kontakt med Jussbuss i forbindelse med husleiesaker, var 293 276 kroner.[85] Dette utgjør en brutto månedslønn på rundt 24 000 kroner. De aller fleste er derfor økonomisk avskåret fra å prøve sin sak i neste instans.

Effektivisering av saksbehandlingstiden skal ikke gå på bekostning av forsvarlig saksbehandling. Den utvidede adgangen til å fatte vedtak alene kan skyldes få ressurser, men dette bør ikke gå ut over den enkeltes rettssikkerhet. Av denne grunn bør den tiltrengte effektiviseringen primært komme i form av økte midler til HTU. På den måten kan det ansettes og oppnevnes flere saksledere og utvalgsmedlemmer som kan behandle saker.

- - - - -

7.12 Rettssikkerhet i husleiesaker

Om lag en fjerdedel av norske husholdninger leier bolig,[86] og av disse er 47 % langtidsleietaker.[87] Dette er en stor del av befolkningen, som lenge har manglet nødvendige rettigheter og tilstrekkelig botrygghet. Leietakere har generelt dårligere boforhold enn boligeiere, og mange opplever bosituasjonen som ustabil og uforutsigbar.[88]

Dagens husleielov åpner for høy grad av avtalefrihet mellom partene. Selv om avtalefrihet i utgangspunktet gjør det mulig å forhandle frem fleksible og tilpassede løsninger, har leietakere sjelden en reell forhandlingsmulighet. Dagens leiemarked er under «stort press» og etterspørselen etter utleieboliger er «høyere enn på lenge».[89] Mange føler seg presset til å akseptere ugunstige vilkår for i det hele tatt å få et sted å bo. Dette gjør at husleieloven, som i utgangspunktet er en vernelov for leietakere, ikke fungerer etter sin hensikt. Et illustrerende eksempel er leietakere som ikke tør å påberope seg mangler eller bestride ulovlige leieøkninger, som følge av frykt for å ikke få fornyet leiekontrakten ved dens utløp.

Tilbakehold av leie er det mest effektive virkemiddelet leietakere har for å få utleier til å utbedre mangler i boligen. Dersom beløpet ikke settes på deponeringskonto, risikerer imidlertid leietakeren å bli ansett for å være i betalingsmislighold. At det i dag ikke finnes en lovpålagt plikt for finansinstitusjonene til å tilby deponeringskonto, er derfor et betydelig problem. Dette gjør at leietakeres sterkeste virkemiddel for å håndheve sine rettigheter i realiteten blir illusorisk.

Ved endt leieforhold kan det ofte oppstå konflikt om boligen er levert tilbake i mangelfull stand. Reglene for et ordinært depositum sikrer en ryddig utbetaling av depositumet, der leietakers innsigelser blir hørt. Det samme gjelder imidlertid ikke i tilsvarende grad i de tilfeller leietaker har husleiegaranti i stedet for depositum.

83 https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-forslag-til-endringer-i-forskrift-om-husleielovutvalget-effektivisering-av-saksbehandling-mv/id2989773/?expand=horingsbrev

84 Husleietvistutvalgets årsrapport for 2025 s. 20: https://cdn.sanity.io/files/crrsrg6l/production/255588560d54369374bb78cbdbb2634e514d6428.pdf

85 Årsrapport for Jussbuss 2025, side 18: https://foreninger.uio.no/jussbuss/publikasjoner/arsrapporter/%C3%85rsrapport%202025

86 NOU 2024:19 på s. 15

87 Ibid s. 42

88 Ibid s. 28

89 https://www.finansavisen.no/bolig/2026/04/01/8341084/voldsomt-press-i-leiemarkedet-ma-ty-til-ekstreme-virkemidler

Mangelen på klare rammer kan være konfliktskapende. Utleier presser eksempelvis leietaker til å be om dekning fra garantisten, uten først å ta stilling til leietakers innsigelser. Utleier kan også gå direkte til garantisten, og be om dekning for krav som er udokumenterte og som utleier ikke først har fått rettskraftig dom for. Dette slår skjevt ut for leietakere som ikke evner å kommunisere godt med garantist og utleier. I disse tilfellene vil utleier få gjennomslag der dette ikke er tiltenkt etter reglene i husleieloven eller kontrakten, mens leietaker vil få et urettmessig regresskrav rettet mot seg.

Etter husleieloven § 9-9 kan leieavtaler heves ved vesentlig mislighold. I praksis brukes mistanke om salg av seksuelle tjenester som grunnlag for heving av utleier. I slike tilfeller krever utleier at leieforholdet opphører umiddelbart, uten at leietakeren får lov til å disponere leiligheten i en oppsigelsestid.

Det er flere tilfeller der sexarbeidere har rapportert at leieforholdet deres er avsluttet uten varsel, men de har fortsatt blitt belastet husleie inntil utleier har funnet en ny leietaker. Tolkningen og håndhevingen av hallik-virksomhetsbestemmelsen er så bred at leietakere ikke har effektiv beskyttelse mot oppsigelse, uten forutsigbarhet eller juridisk sikkerhet som leietakere, uten mulighet til å leve trygt.

Fordi utleiere kan risikere straffeansvar, er kvinner som selger seksuelle tjenester ofte ikke i stand til å leie bolig på et trygt og stabilt grunnlag. Det er en konstant risiko for plutselig utkastelse, noe som bidrar direkte til hjemløshet, avhengighet av utrygge boforhold og økt eksponering for vold.

Det er viktig å merke seg at «hallikparagrafen», straffelovens § 315, også kan gjelde når utleier er en kommune eller en bydel. Samtidig er kommunene juridisk forpliktet til å tilby passende boliger til personer som ikke er i stand til å ivareta sine egne interesser på boligmarkedet. Dette skaper en strukturell motsetning som uforholdsmessig skader mennesker i prostitusjon.

- - - - -

7.13 Vold i nære relasjoner

Vold og overgrep mot kvinner utgjør et omfattende samfunnsproblem i Norge. Til tross for at norske myndigheter er forpliktet gjennom Istanbulkonvensjonen til å forebygge og bekjempe vold mot kvinner og vold i nære relasjoner, viser utviklingen de siste årene at situasjonen på flere områder har gått i feil retning. Nye forekomstundersøkelser viser blant annet at hele én av fem kvinner oppgir at de har blitt utsatt for voldtekt[90], noe som utgjør en markant økning fra tidligere nivå. Samtidig har én av ti kvinner blitt utsatt for alvorlig partnervold.[91] De siste årene har det vært en alarmerende økning i antall partnerdrap, og ni av ti drepte er kvinner.[92] Samtidig er oppklaringsprosenten for vold i nære relasjoner[93] og voldtektssaker synkende, mens andelen saker som henlegges er svært høy.[94]

Myndighetenes innsats mot vold i nære relasjoner og voldtekt har de siste årene vært gjenstand for sterk kritikk fra flere ekspertutvalg, blant annet av det regjeringsutnevnte Voldtektsutvalget og fra Riksrevisjonen. Ekspertene har klart uttrykt at til tross for at vold og overgrep omtales som prioriterte områder for regjeringens politikk, svikter myndighetene i arbeidet med å forebygge og bekjempe vold og overgrep i Norge. Det pekes på at disse fenomenene er underkommunisert som samfunns-

90 NKVTS (2023), s. 71.
91 NKVTS (2023), s. 100.
92 Brenna (2025).
93 Riksadvokaten og Politidirektoratet (2024) s. 54.
94 NOU 2024: 4 s.14.

problem og folkehelseproblem, og i liten grad prioritert i fordelingen av offentlige ressurser. Dette på tross av at de samfunnsøkonomiske kostnadene av vold i nære relasjoner ble anslått til å være 93 milliarder kroner i 2021.

Samtidig som utfordringene øker, rapporterer sivilsamfunnsorganisasjoner om stadig vanskeligere rammevilkår for arbeidet mot vold. Den nåværende finansieringsmodellen for krisesentrene gjør sektoren sårbar for kutt på grunn av skjør kommuneøkonomi. Flere krisesentre har blitt lagt ned de siste årene, og også andre hjelpetjenester for voldsutsatte og voldsutøvere er rammet av stadige nedskjæringer. Sivilsamfunnet melder også om at hjelpetilbudet for voldsutsatte for mange oppleves som fragmentert, uoversiktlig og lite koordinert. Det er for lite målrettet forebyggingsarbeid som rettes mot eksisterende og potensielle voldsutøvere, og mange voldsutsatte får ikke de beskyttelsestiltak de har behov for i tide. Det er behov for et langt mer ambisiøst og helhetlig arbeid for å styrke rettsvernet for de som utettes for vold og overgrep i Norge.

Vold i nære relasjoner rammer også eldre. Eldre som utsettes for slik vold kan ha mindre ønske om å varsle, fordi de kan være avhengige av den som utøver volden. I tillegg kan det være utfordringer knyttet til kognitiv svikt som gjør det vanskelig å si fra.

I Helse- og omsorgstjenestelovens § 3-3 a står det: «Kommunen skal ha særlig oppmerksomhet rettet mot at pasienter og brukere kan være utsatt for, eller kan stå i fare for å bli utsatt for, vold eller seksuelle overgrep. Kommunen skal legge til rette for at helse- og omsorgstjenesten blir i stand til å forebygge, avdekke og avverge vold og seksuelle overgrep.»

Bufdir har utviklet TryggEst-modellen som over 100 kommuner har tatt i bruk. Det må være et krav at alle kommuner skal ta i bruk TryggEst-modellen, slik at eldre (og andre voksne utsatte) får lik tilgang til hjelp uavhengig av hvilken kommune de bor i.

Tilbakemeldinger fra ansatte i helsetjenestene og erfaringer fra TryggEst-prosjektet i kommunene, viser at mange opplever at jussen er for komplisert. Det er særlig stor usikkerhet rundt meldeplikt og avvergingsplikt.

Mange opplever balansen mellom taushetsplikt, melde- og avvergingsplikt som vanskelig. Dette utfordrer rettssikkerheten til voldsutsatte, og det vanskeliggjør både forebygging og avdekking av vold i institusjon, i nære relasjoner og i samfunnet for øvrig. I tillegg er det en utfordring at den voldsutsatte selv frykter sanksjoner ved å melde ifra. Dette gjelder også for pårørende. En ønsker gjerne at volden skal ta slutt, men dersom den som utøver volden står deg nær, ønsker du ikke hen straffet.

Riksrevisjonen avdekket i 2022 at også fastlegene er usikre ved vurdering av når avvergeplikten er gjeldende, særlig i saker som gjelder mistanke om vold i nære relasjoner.

- - - - -

7.14 Barns sosioøkonomiske rettigheter må styrkes

Barnekonvensjonen artikkel 3 slår fast at barnets beste skal være et grunnleggende hensyn ved «alle handlinger som berører barn», enten de foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer. Likevel ser man ofte at offentlige myndigheter fortsatt ikke vurderer barnets beste i tråd med de forpliktelser som følger av Barnekonvensjonen og Grunnloven.

Det tas fremdeles i for liten grad hensyn til barns beste i saker hvor foreldre søker sosialhjelp. Flere NAV-kontor velger å legge seg under statens veiledende satser hva gjelder ytelser til barn, uten at det er foretatt en god vurdering av hvorfor det er til barnets beste.

Den 01.07.24 publiserte Helsetilsynet sine funn fra et landsdekkende tilsyn hva gjaldt Nav sin vurdering av barnets beste i saker om økonomisk sosialhjelp til barnefamilier.[95] Tilsynet avdekket at 58 av 68 Nav-kontorer ikke foretok tilstrekkelige individuelle og konkrete vurderinger av barnas behov, i strid med våre konvensjonsforpliktelser.[96]

95 Samfunnets siste sikkerhetsnett må også fange opp barna: https://www.helsetilsynet.no/publikasjoner/rapport-fra-helsetilsynet/2024/samfunnets-siste-sikkerhetsnett-maa-ogsaa-fange-opp-barna/

96 jf. Barnekonvensjonen artikkel 3 og Grunnloven § 104.

97 https://www.noas.no/wp-content/uploads/2025/04/NOAS_2025_Barnets_beste_i_familiegjenforeningssaker.pdf

Barnets beste blir heller ikke tilstrekkelig vurdert i saker etter utlendingsloven. Som eksempel kan nevnes saker som gjelder familieinnvandring.[97] Også i utredninger bestilt av Utlendingsdirektoratet (UDI) selv, kommer det tydelig frem at barn ikke blir hørt i utlendingssaker og at barnets beste ikke blir tilstrekkelig vurdert.[98]

Et annet eksempel fra forvaltningen og vurderinger av barnets beste, er saker som gjelder utlegg, tvangsfravikelse og tvangssalg av namsmyndighetene. Hva som er barnets beste blir ofte ikke vurdert i disse sakene, og at det i flere saker også er andre krenkelser som barna kan utsettes for, i form av manglende personvern.[99]

Dette viser at vurderingen av barnets beste blir lite synlig, konkret og etterprøvbar, så lenge det ikke fremgår av særlovgivningen. Barns rettigheter må styrkes gjennom en tydeliggjøring i lovverket og ansatte som skal vurdere barnets beste må få økt barnefaglige kompetanse. Et slikt grep vil også være pedagogisk slik at parten som et vedtak retter seg mot selv kan lese loven og være klar over at det eksisterer en plikt hos forvaltningen til å vurdere barnets beste.

- - - - -

7.15 Funksjonshemmedes menneskerettigheter må oppfylles i praksis

Et tema som fortsatt er aktuelt er FNs konvensjon for rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne (CRPD). Fra 1. januar 2026 er CRPD inkorporert i menneskerettsloven.[100] Det betyr at menneskerettighetene til mennesker med funksjonsnedsettelse nå har samme rettslige status som blant annet Barnekonvensjonen og Kvinnekonvensjonen. Dette er en historisk seier, etter mange års intensivt arbeid fra funksjonshemmedes organisasjoner og et bredt sivilsamfunn. Men lovendring alene endrer ikke praksis. Uten systematisk oppfølging og implementering vil rettighetene forbli på papiret, og diskriminering og utenforskap fortsette i praksis.

Noen utfordringer er at kommuner bryter med rettigheter i CRPD, og argumenterer for at det er for belastende for kommuneøkonomien.[101] Det er også for lav kunnskap om CRPD på alle forvaltningsnivåer, både i staten, fylkeskommuner og i kommunene. Det er heller ikke avklart i rettsapparatet ennå, hva slags virkning de ulike artiklene i CRPD skal ha. KS mener omfanget av rettigheter i kommunen er for stort og bør reduseres,[102] og at det er for mange retningslinjer, veiledere og rundskriv som kommuner forventes å forholde seg til.[103] Kommunekommisjonen skal se på hvordan kommunene kan bli mer effektive og bruke ressursene bedre, men i første delrapport foreslår de stort sett å fjerne øremerkede midler og krav til kompetanse, noe som er svært uheldig.[104] Dette gjør at rettighetene, og realisering av disse, vil bli enda viktigere.

- - - - -

98 https://www.udi.no/globalassets/global/aktuelt/20240315-kpmg-rapport---barnets-beste-i-asylsaker---uu.pdf
99 https://www.tv2.no/nyheter/innenriks/reagerer-pa-annonser-slik-kan-vi-ikke-ha-det/16925129/
100 https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Vedtak/Beslutninger/Lovvedtak/2025-2026/vedtak-202526-003/
101 https://www.tv2.no/nyheter/trond-saksokte-kommunen-na-er-dommen-klar/18559435/
102 For eksempel Gunn Karin Helgesen under et KS-arrangement under Arendalsuka 2024
103 https://www.ks.no/fagomrader/demokrati-og-styring/stat---kommune/krav-til-bruk-av-lov-og-forskrift/
104 https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2026-1/id3145481/?ch=1

8

Effektiv og rettferdig implementering og håndheving av reguleringer

World Justice Project vurderer også i hvilken grad reguleringer iverksettes og håndheves på en effektiv og rettferdig måte. Vurderingene som gjøres under denne faktoren tar ikke stilling til hvilke aktiviteter som reguleres eller hvilket omfang av reguleringer som anses passende, det undersøkes utelukkende hvordan gjeldende reguleringer er iverksatt og håndhevet.

I praksis innebærer dette punktet en særligere gjennomgang av forvaltningens praksis. I World Justice Project dreier undertemaene seg om å se på hvorvidt reguleringer håndheves uten upassende innblanding, som for eksempel bestikkelser, om saksbehandlingen gjennomføres uten unødvendige forsinkelser og etter rettferdige prosesser, og om myndighetene avstår fra å ekspropriere uten en lovlig prosess og adekvat kompensasjon.

8.1 Bankene som motpart

Etter dagens finansavtalelov har banker en generell omsorgsplikt overfor sine kunder, som innebærer at banken skal opptre forsvarlig og ivareta kundenes interesser og markedets integritet. Imidlertid oppfyller bankene ofte ikke sin omsorgsplikt.

Rettspraksis viser at banker i liten grad holdes ansvarlige for å ikke ha avdekket eller stanset unormale og mistenkelige betalinger som kunden formelt har samtykket til.[105] Dermed bæres risikoen ved digital svindel i stor grad av den enkelte kunde, selv der banken hadde mulighet til å gripe inn. Dette er særlig problematisk når alle bankene i Norge har systemer for å overvåke og stanse mistenkelige transaksjoner.[106] Det er derfor behov for et klarere regelverk som presiserer bankenes plikt til å overvåke, reagere på og stanse mistenkelige transaksjoner.

Banker bryter eller tøyer ofte pliktene sine. For eksempel følger det av finansavtaleloven at bankene har en tilbakeføringsplikt ved ikke godkjente betalingstransaksjoner.[107] Det innebærer at bankene som et klart utgangspunkt er pålagt å tilbakeføre hele beløpet innen én virkedag dersom en kunde bestrider ansvar ved en uautorisert betalingstransaksjon.[108] I 2022 sendte Forbrukertilsynet ut et orienteringsbrev til bankene nettopp fordi denne plikten ikke ble fulgt opp.[109] Til tross for at det er flere år siden orienteringsbrevet ble sendt ut, erfarer Jussbuss at bankene fortsatt ikke overholder tilbakeføringsplikten. Konsekvensen er at bankkunder som svindles for store beløp, kan bli stående lenge uten tilbakebetaling mens det avklares om transaksjonen var uautorisert.

Flere forbrukslånsbanker driver en utlånsvirksomhet der mange forbrukere får innvilget lån de ikke har mulighet til å betjene. Etter finansavtaleloven § 5-2 plikter kredittytere å gjøre en grundig kredittvurdering før de innvilger kreditt. Dersom det ikke er sannsynlig at forbrukeren har tilstrekkelig kredittevne, skal søknaden om kreditt avslås, jf. finansavtaleloven § 5-4. Til tross for de ovennevnte pliktene etter finansavtaleloven er det flere tilfeller der forbrukslånsbanker ikke har foretatt en kredittvurdering i det hele tatt, eller at kredittvurderingene skjer gjennom helautomatiserte prosesser. Det er også eksempler på at forbrukslånsbanker gir ut forbrukslån der forbrukeren selv uttrykker å ha betalingsproblemer eller problemer med spillavhengighet.[110]

Mange forbrukere får dermed lån de ikke kan betjene – lån som aldri skulle vært innvilget. Resultatet av dette blir som oftest at kredittyter «klarer [å] klemme ut pengene til slutt»,[111] mens forbrukerens gjeldsproblemer fortsetter å vokse. Det er for eksempel ikke uvanlig at forbrukeren tar opp nye forbrukslån for å dekke eksisterende gjeld eller refinansierer lånet i sin hovedbank. Problematikken kan avhjelpes ved strengere sanksjonering av forbrukslånsbanker, ved krav til betenkningstid for forbrukeren, og begrensning på antall kredittopptak innenfor et gitt tidsrom.

- - - - -

105 Se f.eks HR-2024-990-A, LB-2025-63192, FinKN-2026-230 og FinKN-2025-1209

106 https://www.finansnorge.no/tema/okonomisk-kriminalitet/svindel/status-og-tiltak-mot-svindel-for-2026/

107 Se prejudikatspørsmål fra Advokatforeningens lovutvalg for bank, finansiering og valuta https://www.advokatbladet.no/files/2026/05/06/Prejudikatssp%C3%B8rsm%C3%A5l%20i%20sivile%20saker%20-%20Advokatforeningen.pdf

108 Finansavtaleloven § 4-32

109 https://www.forbrukertilsynet.no/wp-content/uploads/2022/12/orientering-til-bankene-krav-til-bankenes-tilbakeforing-av-forbrukers-tap-ved-uautoriserte-transaksjoner.pdf

110 Gåssand, Holte, Eide (2025), Fra gjeldsproblemer til gjeldsslave på side 13

111 Harald Berglihn (2025), Mener banker gir ulovlige lån: – Verre enn vi trodde, Dagens Næringsliv

8.2 Kunnskap om hvordan sektorlovene virker i praksis

Innenfor viktige velferdsområder som Nav-loven, sosialtjenesteloven, barnevernloven og introduksjonsloven vet man fortsatt for lite om hvordan borgerne påvirkes av samspillet mellom digital saksbehandling, manglende rettshjelp og varierende juridisk kompetanse i førstelinjen.

Forskningsrådet lyste i 2025 ut 60 millioner kroner til rettsvitenskapelig forskning, med formål om å styrke forskningen, tette kunnskapshull og bidra til bedre regulering og lovgivning. Dette er et viktig skritt i riktig retning. Samtidig er det fortsatt ikke tegn til en målrettet satsing på hvordan sektorlovgivningen faktisk virker i velferdsforvaltningen. Kommunekommisjonen peker i NOU 2026:1 på behovet for bedre koordinering og forenkling av regelverk, men slike reformer bør bygge på kunnskap om hvordan lovene virker i praksis for brukere, forvaltning og rettssikkerhet.

Ny forskning om digital velferdsforvaltning peker også på at utviklingen går i riktig retning enkelte steder, men at det fortsatt er betydelige utfordringer knyttet til hvordan direktorat og departement skal sikre en pålitelig og troverdig digital forvaltning.

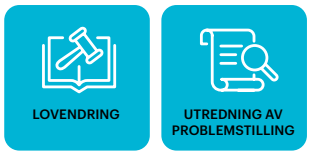

- - - - -

8.3 Ulik rettssikkerhet fra kommune til kommune

Kommunene er en bærebjelke i rettsstaten og utøver offentlig myndighet på områder som griper direkte inn i innbyggernes liv. Mange kommuner mangler juridisk kapasitet. Bare 53 prosent av norske kommuner har ansatt én eller flere jurister i administrasjonen, og små kommuner er gjennomgående svakere stilt (Rambøll 2023). Når kommunen mangler jurist, må ansatte uten juridisk utdanning foreta krevende rettslige vurderinger. Det øker risikoen for feil, ulik praksis og svekket tillit til forvaltningen.

Kommunekommisjonens første delrapport, NOU 2026:1, skisserer endringer i statens styring av kommunesektoren og åpner for å redusere eller fjerne enkelte sektorvise kompetansekrav for å gi kommunene større fleksibilitet. Dette kan gi økt handlingsrom, men innebærer også en klar risiko: Dersom kompetansekrav svekkes uten at kommunenes juridiske kapasitet styrkes, vil rettssikkerhetsutfordringene kunne øke, særlig i små og økonomisk pressede kommuner.

Sivilombudets årsmeldinger viser at den store økningen i klager fortsatte i 2025, og at saksmengden nå er 43 prosent høyere enn i 2023. Mange av klagene gjelder kommunal saksbehandling. Dette viser et behov for høyere juridisk kvalitet i førstelinjen, slik at feil og klagesaker forebygges.

- - - - -

8.4 Behov for lavterskeltilbud for tvisteløsning i stillingsvernsaker

Stillingsvernsaker innstilles regelmessig i forliksrådet, jf. tvl. § 6-11, og har ofte for høye tvistesummer til å få dom der. Sammenholdt med høye kostnader i allmennprosessen innebærer dette at mange arbeidstakere står uten reelle muligheter til å håndheve stillingsvernbrudd.

Mange blir sagt opp eller avskjediget uten særlig begrunnelse. Særlig ved avskjed, der vilkårene er strenge, kan erstatningskravets eksistens være opplagt. Foruten konsekvensene for den enkelte arbeidstaker, har manglende håndheving av stillingsvernet alvorlige konsekvenser for samfunnet. Hvis det ikke straffer seg å bryte reglene, svekkes seriøse arbeidsgivere i konkurranse med useriøse.

Problemet kan også formuleres som et fravær av lavterskeltilbud tilsvarende Husleietvistutvalget (HTU). Blir partene ikke enige, treffer HTU vedtak etter skriftlig saksbehandling. Vedtaket får tvangs- og rettskraft med mindre det bringes inn for tingretten. Betenkelighetene ved forenklet rettergang avhjelpes av muligheten for tingrettsbehandling.

Ved åpenbare stillingsvernbrudd gjør disse betenkelighetene seg uansett ikke gjeldende med særlig styrke, for ansvarsgrunnlaget ligger ofte klart i dagen. I fravær av et lavterskeltilbud i arbeidsretten, har det for mange ingen praktisk betydning at arbeidsgiver har den objektive bevisbyrden for opphørets rettmessighet.

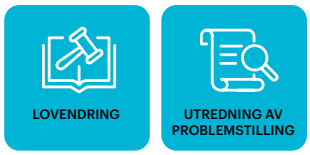

- - - - -

8.5 UDI-retningslinjer

Utlendingsloven § 112 (1)(c) gir EØS-borgere rett til opphold i tre måneder «så lenge vedkommende […] er omfattet av en sykeforsikring som dekker alle risikoer under oppholdet». I rundskrivet RUDI-2011-37 punkt 3.4.1 heter det at «[s]ykeforsikringen dokumenteres gjennom en privat sykeforsikring». Rundskrivet er upresist, fordi det i EU-kommisjonens retningslinjer COM(2009) 313 final side 10 heter at «any insurance cover, private or public […], is acceptable in principle». Det er altså ikke dekning for et generelt krav om at forsikringen er privat, så lenge forsikringen oppfyller vilkåret om å «dekk[e] alle risikoer». Dette vilkåret må alltid vurderes konkret.

Spørsmålet kan særlig komme på spissen for britiske statsborgere, fordi de ikke har europeisk helsetrygdkort som skal godtas, ibid. Britiske statsborgere har på nærmere vilkår rettigheter etter utlendl. § 112 (1)(c), j f. § 125 a med forskrifter. Feilpraktisering er brudd på Norges folkerettslige forpliktelser etter separasjonsavtalen mellom EFTA-landene og UK, artikkel 12 (1).

- - - - -

8.6 Oppsigelse

Hvorvidt – og i så fall hvordan – et arbeidsforhold er brakt til opphør, kan ha betydning for retten til ytelser etter folketrygdloven. Mange som blir avskjediget eller sagt opp muntlig må gå flere runder med Nav før etaten kontakter arbeidsgiver eller innvilger trygdeytelser. Selvsagt kan ikke en person som er sagt opp muntlig vise til en skriftlig oppsigelse. Disse er ofte i pressede økonomiske situasjoner, og trenering fra Nav forsinker utbetalinger de har krav på og tidskritiske behov for.

- - - - -

8.7 Navs begrunnelser

Mange sliter ofte med å forstå vedtak fra Nav. I for mange tilfeller benyttes også feil regler, feil beregningsmodell, og i visse mer alvorlige tilfeller helt usammenhengende språk og argumentasjon.

At forvaltningens forståelse av både jus, faktum, og skjønn fremgår så klart at denne kan ettergås, er det mest effektive botemiddelet mot urett i forvaltningen, og det eneste botemiddelet som er tilgjengelig for alle av etatens brukere. Å settes i stand til selv å kunne klage effektivt forutsetter at klager vet hva vedkommende angriper.

Mangelfulle og dårlige begrunnelser gir også avledete rettssikkerhetsutfordringer. Mange saker går gjennom flere klagerunder i Nav, eventuelt også i Trygderetten, uten at klientene får en tilfredsstillende begrunnelse. I flere av disse sakene har nok ikke klientene et reelt krav. At saken likevel fullt forsvarlig kan og bør gjennom klagesystemet fordi dette ikke er klargjort av Nav selv, er svært belastende. Det bidrar også til lang saksbehandlingstid i Navs klageinstans og Trygderetten, til skade for de mange i køen som har sterkere krav. Nav sin førstelinje må i større grad forstå de relevante reglene, og gi slik begrunnelse at brukerne ikke oppmuntres til å klage, og ellers skape merarbeid for etaten.

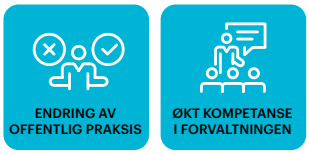

- - - - -

8.8 Leieforhold

For leieboere så vil regulering av boligens tilstand i all hovedsak gjelde deres kontakt med kommunale organer. Kommunale organer forvalter regelverket i forhold til boliger og deres tilstand etter plan- og bygningsloven. I mange tilfeller er kommunene avhengige av å få beskjed fra brukerne av boligene om disse boligenes tilstand.

Noen ganger kan det være forhold som berører boligenes lovlighet etter plan- og bygningsloven, mens det i andre tilfelle kan være bruken av boligen som er i strid med offentligrettslig lovgivning.

Det er reglene om bruksendring som avgjør om en del av boligen er lovlig bruksendret. Slik lovlighetskontroll kan være avgjørende for leieboeres rettigheter. At en bolig ikke er lovlig oppført eller bruksendret etter plan- og bygningsloven betyr i seg selv ikke at den har en mangel etter husleieloven. Imidlertid så kan kommunen etter en lovlighetskontroll pålegge eier forpliktelser til f.eks. å opphøre med bruken. Lovlighetskontroller er imidlertid ressurskrevende for kommunen. Kommunene kan derfor unnlate slik lovlighetskontroll av hensyn til kommuneøkonomi og heller prioritere andre oppgaver som behandling av nye byggetillatelser.

I forhold til slik lovlighetskontroll så er også bruken av boliger til ferie eller pendlerbolig med korttidsutleie blitt påpekt i større byer som Oslo og Bergen. Dette skader bomiljøet og på grunn av manglende regelverk og offentligrettslige krav om registrering/tillatelser så blir boliger brukt i hotell- og overnattingsvirksomhet på en måte som gjør at kommunale myndigheter ikke fanger det opp. Boliger er blitt delt i flere små individuelle enkeltenheter, og brukt til hotellformål. I stedet for at beboere rapporterer om slik ulovlig bruksendring, bruk av bolig i næring, så bør det være krav om tillatelse eller i det minste registrering av slik virksomhet. Dette vil gjøre at kommunen får et større incitament til å konkret foreta en lovlighetsundersøkelse uten å bruke mye ressurser på å finne frem til eller avdekke slike forhold.

Storstilt utleie av boliger i form av næringsaktivitet med utleie til ferie- og fritidsformål tok til etter hvert som utleieplattformer har gjort det mulig å gjennomføre slik aktivitet uten å ha fysisk tilstedeværelse på utleiestedet. Slike utleieplattformer begynte med Airbnb i 2008 og har nå tatt seg opp i et omfang som er så stort at det utgjør et problem for den alminnelige leiesøkende i de større byene og i områder hvor slik utleievirksomhet dekker turistmarkedet.

- - - - -

8.9 Skatt og rettssikkerhet

Etter skatteloven § 5-1 anses man som skattepliktig når man har inntekt, som man med «fordel vunnet ved arbeid, kapital eller virksomhet samt pensjon, føderåd og livrente.» Det er flere saker hvor sexarbeidere har blitt ilagt skatt og tilleggsskatt. Skatteklagenemnda har enkelte saker lagt til grunn at inntekt fra salg av seksuelle tjenester skal anses som arbeid etter skatteloven § 5-1. Når det samtidig foreligger et spenningsforhold mellom Finansdepartementets tidligere syn på skatteplikt og Skatteklagenemndas praksis, og EMK sitt krav om å ikke diskriminere, taler dette etter PION sitt syn for at skattelovens bestemmelser bør tolkes innskrenkende.

EMK artikkel 6 regulerer retten til en rettferdig rettergang i straffesaker. Tilleggsskatt og tilleggsavgift anses som straff etter EMK, og det stilles derfor strengere krav for å ilegge slike reaksjoner enn for å fastsette «vanlig» skatt. Når myndighetene ikke fører en klar og konsekvent håndhevingspraksis, bør de heller ikke straffe borgerne gjennom tilleggsskatt. Retten har tidligere anerkjente at rettstilstanden på dette området fremstår som uklar for de berørte, og vernet dem mot slike inngrep, se TOSLO-2012-196791. Allikevel får sexarbeidere tilleggsskatt fordi de ikke tilstrekkelig kan dokumentere hva transaksjoner på deres konto stammer fra. Det er svært vanskelig for sexarbeidere å finne regnskapsførere eller revisorer som ønsker å bistå en sexarbeider med regnskap. På henvendelser vil man som oftest bli avvist med at det vil være «høy risiko» for regnskapsselskapet, da tilrettelegging for noen som selger seksuelle tjenester, jf. hallikparagrafen. Den eneste rettskilden som sier noe om hvorvidt en sexarbeider må skatte av sin inntekt er sprikende praksis fra Skatteklagenemda. Når det kun er avgjørelser avsagt i nemnd, og ikke noen form for uttalt vilje fra lovgiver, bør det ikke være mulig å konkludere med straffereaksjoner som tilleggsskatt. Straff skal og bør forutsette klar hjemmel i lov.

I en av sakene er det tatt ut stevning i mai 2026, gjennom pro bono-prosjektet til Advokatforeningen.[112]

- - - - -

112 2025-11-18 Skatteklagenemndas vedtak

8.10 Manglende etterlevelse av boligsosialloven

Lov om kommunenes ansvar på det boligsosiale feltet – boligsosialloven – trådte i kraft i juli 2023. Loven har som formål å klargjøre kommunenes ansvar på det boligsosiale området, og sikre at flere vanskeligstilte får nødvendig bistand til å skaffe eller beholde et sted å bo.

Det er ingen tvil om at boligsosialloven er et skritt i riktig retning på et felt som har vært klart mindre rettighetsfestet enn mange andre velferdsområder. Vår oppfatning er at loven i utgangspunktet styrker rettighetene til vanskeligstilte på boligmarkedet, og har potensiale til å bli et viktig verktøy for kommunenes boligsosiale arbeid. Hittil er det imidlertid få vanskeligstilte som kjenner til loven og rettighetene den gir dem.

Våre funn viser at de færreste av kommunene er i gang med å bruke loven, og flere mangler ressurser og rutiner for å følge den opp. Kommunene ser ut til å ha fått loven i fanget uten særlig opplæring. Få kommuner har fått på plass organisering av det boligsosiale arbeidet på tvers av sektorer, slik § 5 forplikter dem til. Som regel tar det svært lang tid og kreves flere purringer for å få kommunen til å fatte vedtak. Videre er det problematisk at kommunene har så vidt skjønn når det kommer til hvilke boligsosiale tiltak de skal tilby i kommunen.

I en undersøkelsen av boligsosialloven illustrerer at det er nødvendig med rask, målrettet innsats for å forhindre at loven ender som en «papirlov» uten reell betydning.[113] Det er behov for øremerkede ressurser til implementering av loven, en faglig veileder til kommunene, rettighetsinformasjon til vanskeligstilte etter loven, og en statlig tilsynsordning. Først da vil boligsosialloven kunne være en del av løsningen i møte med den økende bostedsløsheten, og utfordringene Norge står overfor på boligfeltet fremover.

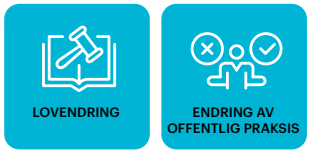

- - - - -

8.11 Helserett

Helserett berører alle mennesker og omfatter svært viktige rettigheter. I sentrum av feltet står ett spørsmål av særlig vekt: om pasienten har mottatt forsvarlig og nødvendig helsehjelp basert på en individuell vurdering av sitt tilfelle.

Hva som kvalifiserer som forsvarlig helsehjelp utgjør en juridisk standard. For pasienter er det imidlertid svært komplisert å bedømme hvorvidt de har fått tilstrekkelig forsvarlig hjelp. Denne usikkerheten strekker seg over flere dimensjoner: kvaliteten på den mottatte tjenesten, men også spørsmålet om en pasient juridisk har krav på bestemte medikamenter eller behandlinger.

Vedtakene som helsetjenesten fatter om dette, er enkeltsaker av betydelig vekt for pasienten og hennes familie – i ekstreme tilfeller handler det bokstavelig talt om liv og død. Helsetjenesten underlegges forvaltningsloven og flere substansielle rettsregler, herunder Helsetjenesteloven § 5, pasient- og brukerrettighetsloven § 2-7 og Helse- og omsorgstjenestelovens § 2-2.

Helsetjenesten neglisjerer nærmest systematisk sin opplysnings- og veiledningsplikt og unnlater å informere pasienter om deres klagerett. Vedtakene mangler også ofte tilstrekkelig individuelle vurderinger av den enkelte pasients situasjon.

Tjenesten selv definerer seg ut av forvaltningsloven ved å skille mellom beslutninger som skjer under «utøving av offentlig myndighet» og beslutninger som tas av behandlere i et behandlingsforløp. Beslutninger som tas på administrativt nivå, over behandleren, som gjelder pasientens rettigheter, oppfattes ikke som et forvaltningsvedtak av tjenesten. Dette selv om beslutningen faller inn under definisjonen av et enkeltvedtak i fvl. § 2. Dette er etter vår mening en kunstig og potensielt ulovlig grensedragning.

Kombinasjonen av disse praksisene og betydelig saksbehandlingstid hos tilsynsmyndighetene har en skadelig effekt: mange pasienter gir opp før sakene blir behandlet gjennom administrativ eller rettslig prosess. Dette skaper klassejus – kun ressurssterke pasienter greier å påklage vedtak om helsehjelp og oppnå forbedringer i sitt tilbud ved medhold.

113 https://kirkensbymisjon.no/content/uploads/sites/26/2025/06/Boligsosialloven_rapport.pdf

Situasjonen er ytterligere forsterket av at Norge allerede har blitt dømt i Den europeiske menneskerettsdomstolen for utilstrekkelige rettsmidler innenfor helseretten.

- - - - -

8.12 Høy omgjøringsrate hos Nav

For å ivareta borgernes rettssikkerhet er det avgjørende at Nav fatter riktige vedtak til rett tid. Mange brukere møter et krevende og lite tilgjengelig system i en situasjon hvor de har redusert helse, lite overskudd og ofte begrenset evne til å ivareta egne rettigheter.

Navs egne tall viser at omgjøringsraten fortsatt er betydelig. I Navs årsrapport for 2025 fremgår det at den samlede omgjøringsprosenten i førsteinstans gikk ned fra 29 prosent i 2024 til 26 prosent i 2025. Nedgangen er positiv, men nivået innebærer fortsatt at mer enn én av fire klager som behandles i førsteinstans fører til omgjøring. På flere av ytelsene som er særlig viktige for alvorlig syke og deres familier, er omgjøringsprosenten enda høyere.

På sykepengeområdet ble 31 prosent av klagene omgjort i førsteinstans i 2025. For grunn- og hjelpestønad var omgjøringsprosenten 28 prosent, for arbeidsavklaringspenger 24 prosent og for uføretrygd 13 prosent. Samtidig er saksbehandlingstiden i uføresaker svært lang, og Nav har selv karakterisert måloppnåelsen for produktivitet på uføreområdet som «svært mangelfull». I tillegg kommer omgjøringer i klageinstansen og Trygderetten, hvor omgjøringsandelen er 12 prosent i hver instans.

Klage- og omgjøringsstatistikken viser likevel bare en del av problemet. Den omfatter bare sakene hvor brukeren faktisk klager. Noen lar være fordi de har tillit til at Nav har vurdert saken riktig. Andre har ikke helse, krefter eller overskudd til å stå i en klageprosess. Det er derfor grunn til å frykte at flere brukere går glipp av ytelser de har krav på.

Den juridiske kompetansen i de lokale Nav-kontorene og vedtaksinstansen må styrkes, slik at brukerne sikres riktig vedtak i førsteinstans.

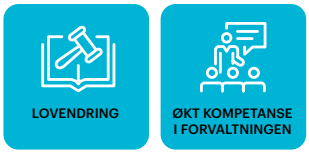

- - - - -

8.13 Utfordringer med håndhevingsapparatet på diskrimineringsfeltet

Diskrimineringsnemnda fungerer i praksis ikke som et reelt lavterskeltilbud for mange som utsettes for etnisk diskriminering. Mange vegrer seg for å klage uten juridisk støtte, og møter lange saksbehandlingstider, kompliserte prosesser og lav gjennomslagsrate.

Alvorlige hendelser anerkjennes ofte ikke som diskriminering i juridisk forstand. Høye beviskrav, manglende rettshjelp og begrenset kompetanse om hvordan rasisme kommer til uttrykk i praksis, bidrar til at mange saker ikke fører frem.

Dette reiser spørsmål om hvorvidt dagens håndhevingssystem gir tilstrekkelig vern mot diskriminering og om lovverket praktiseres i tråd med diskrimineringslovens formål. Det er positivt at departementet de senere årene har arbeidet for å rekruttere et mer mangfoldig utvalg nemndmedlemmer. Dette er et viktig skritt i riktig retning og kan bidra til bedre behandling av saker som gjelder rasisme og etnisk diskriminering.

- - - - -

8.14 Rasistisk mobbing og trakassering i skolen

Rasistisk motivert mobbing og trakassering fremstår som et vedvarende problem i norsk skole. Mange foreldre melder om tilfeller der barn utsettes for mobbing knyttet til hudfarge, etnisitet eller religiøs tilhørighet, samtidig som de opplever at skolens oppfølging er mangelfull.

Dette gjelder både håndteringen av enkeltsaker og skolens systematiske arbeid for å forebygge, avdekke og følge opp diskriminering. Flere saker peker på en gjennomgående

mangel på kunnskap og kompetanse om rasisme blant skoleledelse og ansatte. Det er også en økning i digital mobbing og trakassering gjennom sosiale medier og chatteplattformer.

Et gjennomgående tema er at rasisme ofte blir bagatellisert eller oversett. Dette gjelder særlig mer subtile former for rasisme, som mikroaggresjoner, stereotypisering og gjentatte kommentarer som isolert sett kan framstå som små, men som over tid har alvorlige konsekvenser for elevenes trivsel, trygghet og tilhørighet.

Mange elever forteller at de lar være å si fra om rasisme fordi de tidligere har erfart at hendelsene ikke blir tatt på alvor eller blir forklart bort som misforståelser eller «spøker».

Samtidig er det utfordringer knyttet til skolens aktivitetsplikt. Selv om aktivitetsplikten er et sentralt verktøy for å sikre elevenes rett til et trygt skolemiljø, er rasisme ikke eksplisitt nevnt i opplæringsloven etter at begrepet ble tatt ut av lovteksten i 2017.

I praksis må rasistiske hendelser ofte forstås som mobbing, trakassering, vold eller trusler for at aktivitetsplikten skal utløses. Dette kan føre til ulik praksis mellom skoler og til at enkelte former for rasisme ikke identifiseres eller håndteres på en tilfredsstillende måte.

Lovverket gir begrenset veiledning om hvordan aktivitetsplikten skal forstås i saker som gjelder rasisme og diskriminering. Samtidig håndheves aktivitetsplikten ofte for svakt i praksis. Det er behov for økt kompetanse om hvilke krav aktivitetsplikten stiller til undersøkelser, dokumentasjon, tiltak og oppfølging.

Man må også styrke foresattes rettssikkerhet. Mange opplever det som krevende å stå i møte med skolen når de mener at barnet deres utsettes for rasisme eller diskriminering. Maktforholdet mellom skole og foresatte kan oppleves skjevt, og flere etterlyser bedre informasjon om hvilke rettigheter de har og hvilke muligheter som finnes dersom aktivitetsplikten ikke følges opp.

- - - - -

8.15 Administrative sanksjoner

Forvaltningen har flere enn 100 hjemler til å sanksjonere lovovertredelser administrativt, særlig i regulering av næringsvirksomhet. Materielt sett er sanksjonene straff, og de regnes som straff etter EMK. Likevel gjelder ikke rettssikkerhetsgarantiene i straffeloven og straffeprosessloven.

I 2016 sluttet Stortinget seg til regjeringens retningslinjer for hjemler til bruk av administrative sanksjoner, og Stortinget vedtok samtidig et nytt kapittel om administrative sanksjoner i forvaltningsloven. Likevel ser man gang på gang at nye ordninger med administrative sanksjoner ikke blir drøftet helhetlig på grunnlag av de retningslinjene Stortinget og regjeringen har oppstilt. I stedet ender forslagene fra departementene med reguleringer som ikke er tilstrekkelig utredet. Blant annet foreslår departementene høye øvre grenser for overtredelsesgebyr, uten at behovet for grensene er vurdert grundig.

I hovedsak gjelder forvaltningslovens regler for behandling av saker om administrative sanksjoner. Reglene er imidlertid ikke tilpasset denne typer saker. Det er nødvendig med regler som gir garantier for at sanksjonssaker behandles med tilstrekkelig rettssikkerhet.

I forbindelse med Stortingets behandling av ny forvaltningslov i 2025 ba Stortinget regjeringen «sørge for at rettssikkerheten ivaretas når staten ilegger privatpersoner og virksomheter administrative sanksjoner og ber regjeringen utrede hvordan kravene til saksbehandling som EMK artikkel 6 oppstiller for slike saker kan ivaretas.»

For de kommunale helse- og omsorgstjenestene mangler statsforvalterne både nødvendige ressurser til tilsyn og veiledning og sanksjonsmuligheter når rettighetene brytes. Det gjør sårbare grupper mer utsatt for brudd på rettigheter.

- - - - -

9

Behandlingen av sivilrettslige konflikter

Muligheten til å løse konflikter fredfullt og effektivt gjennom det sivile rettssystemet er en helt grunnleggende del av en rettsstat. World Justice Project har definert en del mekanismer som må fungere for at systemet som håndterer sivile konflikter skal fungere. Rettssystemet og nødvendig rettshjelp må være tilgjengelig og ha en overkommelig pris, og fungere fritt for diskriminerende mekanismer eller korrupsjon. Rettssaker må gjennomføres uten urimelig forsinkelse og avgjørelsene må kunne iverksettes effektivt. Alternative tvisteløsningsmekanismer må være tilgjengelige, upartiske og effektive.

Befolkningen har et behov for å få avgjort sivile tvister. Mange av disse er av stor velferdsmessig betydning, for eksempel saker om oppsigelse i arbeidsforhold, samvær med barn eller asylsaker. Også saker som i større grad omhandler økonomiske interesser, og/eller der partene primært er næringsdrivende, må få en god domstolsbehandling. Tilgangen på rettferdig og god tvisteløsning i sivile saker skaper ro i samfunnet og gir grunnlag for økonomisk vekst med et næringsliv som kan ha tillit til kontraktene som inngås. Systemet for håndtering av sivile saker er altså viktig for rettsstaten på mange plan.

9.1 Sakskostnader

Tilkjente sakskostnader i tingretten økte med 92 prosent fra 2009 til 2018, inflasjonsjustert. Økningen var 96 prosent i saker mellom foretak og 39 prosent i saker mellom privatpersoner, og den var størst i de lengste og dyreste sakene[114]. Selv om økningen er lavere i saker mellom privatpersoner, er det et alvorlig rettssikkerhetsproblem at den reelle muligheten for domstolsprøving svekkes for store deler av befolkningen. Dette ble også fremhevet i rettsstatsmeldingen 2025.

Et annet perspektiv kan eksemplifiseres ved norske bønder. Bonden driver som regel et lite, personlig eid foretak, og har ofte ikke økonomisk handlingsrom til å bære en større kostnadsrisiko. Samtidig opplever stadig flere bønder å bli saksøkt av interesseorganisasjoner i spørsmål om drift og tiltak i landbruks-, natur- og friluftsområder. Slike organisasjoner kan ha erfaring med prosess, fagkompetanse og finansiering i ryggen. For bonden kan selve kostnadsrisikoen bli avgjørende, uavhengig av hvor sterk saken til bonden er. Han kan da velge å gi etter heller enn å få saken sin prøvd.

Mange relativt ukompliserte saker får førstegangsbehandling i tingretten. Det skyldes i stor grad at forliksrådet ikke kan behandle visse sakstyper, som saker om opphør av arbeidsforhold. I tillegg har forliksrådet vid adgang til å avvise saker ut fra et uklart kompleksitetsvilkår, uten nærmere begrunnelse. Det rammer ofte erstatningssaker.

Når saken først står for tingretten, får mange en kostnadsrisiko de ikke kan bære. Selv i småkravprosess kan hver vinnende part få tilkjent inntil 50 000 kroner i sakskostnader. Verken denne grensen eller domstolenes satsing på aktiv saksstyring løser problemet helt. For mange er 50 000 kroner en uakseptabel risiko. Da blir hver sak en sak man ikke har råd til å tape, og dermed heller ikke råd til å føre. Trusselen om sakskostnader kan lett bli et maktmiddel for den parten som har mest ressurser.

For å løse problemet må vi vite hva som faktisk driver kostnadene. Tallene tyder på at det først og fremst er tidsbruken. En gjennomsnittlig tvistesak tok 39 prosent lengre tid i domstolen i 2018 enn i 2009, og det brukes flere vitner, sakkyndige og tolker per sak[115]. Timeprisene har steget mindre. For advokater som i hovedsak har privatklienter, økte timeprisen med 14 prosent, altså langt mindre enn kostnadene i slike saker[116]. Omtrent halvparten av tingrettssakene ankes, og ankebehandlingen er ofte mer omfattende og dermed svært kostbar.[117]

Derfor bør vi prioritere tiltak som sparer tid og penger for både parter og domstoler. Det kan for eksempel være strammere saksstyring, mindre plass til ubestridte forhold og en ankebehandling som er mer konsentrert enn førsteinstans. Målet bør være en rettsstat som fungerer godt nok for alle, ikke bare for de få som har råd til å bære risikoen

- - - - -

114 Gjennomsnittlige sakskostnader: NOU 2020: 11, tabell 24.1

115 Antall tolker, sakkyndige og vitner i lagmannsretten: Vedlegg til NOU 2020: 11

116 Timepris til advokater som i hovedsak jobber med privatklienter: Advokatforeningens bransjeundersøkelser 2009 og 2018. Sammenfaller med SSBs indeks over pris på juridiske tjenester (SSB tabell 09526) justert for inflasjon

117 Ankefrekvenser: NOU 2020: 11, figur 24.9

9.2 Lønnsinndrivelsesprosessen

I 2025 behandlet Jussbuss 131 saker om lønn. Av disse var om lag 54 prosent utenlandske arbeidstakere, og klientene hadde en gjennomsnittsinntekt på 244 237 kr.

Arbeidslivskriminalitet er i dag et alvorlig og voksende problem.[118] I dagens system er det utformingen av de rettslige mekanismene gjør det mulig for useriøse og kriminelle arbeidsgivere å spekulere i lønnstyveri. Dette skyldes delvis svakheter i den sivilrettslige inndrivelsesprosessen, og delvis manglende håndheving i det straffe-rettslige sporet.

Forliksrådene er lite egnet til å ivareta arbeidstakers rettssikkerhet. Det stilles verken krav om juridisk kompetanse eller særskilt kunnskap om arbeidsrett for å sitte i forliksrådet. På grunn av kompetansemangel, avsier forliksrådet sjelden dom i arbeidsrettssaker. Det har vært flere saker der arbeidstaker har et åpenbart lønnskrav, men likevel må redusere kravet og inngå ugunstige forlik, ettersom klienten ikke har økonomiske forutsetninger for å anke videre og føre sak for domstolene.

Selv om lønnstyveri ble kriminalisert i 2022, blir politianmeldelser nærmest automatisk henlagt, noe som har vært mye omtalt i media det siste året.[119] Når straffesporet ikke fungerer, står arbeidstakerne igjen med forliksrådet eller konkursbegjæring som eneste mulighet for å inndrive lønn. For mange arbeidstakere er dette en prosess de i praksis ikke har ressurser til å gjennomføre. Resultatet er et system som legger til rette for lønnstyveri og ikke ivaretar arbeidstakeres reelle lønnskrav.

I dag er saker om lønnstyveri dekket av ordningen med fritt rettsråd. I realiteten er ikke dette tilstrekkelig for å sikre effektiv håndheving av kravene. Selv der arbeidstaker får bistand til å fremme kravet, oppstår de største utfordringene i den videre prosessen med å få lønnen fra arbeidsgiver – særlig knyttet til å få medhold i kravet og faktisk motta lønnen.

- - - - -

9.3 Forliksrådet

Mange klientgrupper trenger et billig lavterskeltilbud for konfliktløsning med både doms- og meklingskompetanse. Likevel er dagens ordning ikke tilfredsstillende, så lenge det ikke stilles krav til kursing eller annen kompetanseutvikling blant forliksdommere, og det heller ikke stilles krav til at sekretariatet besittes med en jurist.

Gitt disse forholdene er det ikke i overensstemmelse med rettsstatens grunnverdier om forutberegnelighet, etterrettelighet, og likhet at forliksrådet har vid adgang til å avvise saker, samt avsi dom uten begrunnelse.

- - - - -

9.4 Styrking av Husleietvistutvalget

Domstolene bistår i liten grad leieboere som søker domstolens bistand til å reise søksmål eller overprøve avgjørelser. Leieboere flest er ikke er i stand til å bære den økonomiske byrden ved å føre en sak i tingretten, og i enda mindre grad til å føre den videre oppover i domstolene. Følgen er at leieboere har en rett som de er ute av stand til å forfølge i domstolsapparatet fra tingrettene og oppover. Dette har ikke endret seg, og det er et stadig tilbakevendende problem at leieboere ikke har anledning til å reise sine krav i domstolsapparatet av økonomiske årsaker.

Husleietvistutvalget er på den annen side et lavterskeltilbud til både utleiere og leieboere. Husleietvistutvalget har uten tvil blitt benyttet for å få en rimelig avslutning på konflikt mellom utleier og leieboere. Husleietvistutvalget har blitt slått sammen med Husbanken administrativt, men beholder sin uavhengighet som en selvstendig enhet. Det blir nå opplyst på Husleietvistutvalgets hjemmeside at det vil ta omtrent 10 måneder før Husleietvistutvalget starter behandlingen av en innsendt sak. Husleietvistutvalgets saksbehandlingstid har eskalert etter at det ble landsdekkende 1. sept. 2021, til tross for at Husleietvistutvalget har økt antallet saker som blir behandlet årlig langt utover det som økningen av budsjett og ansatte skulle tilsi.

118 Handlingsplan mot sosial dumping og arbeidslivskriminalitet

119 Mener for mange saker henlegges | Klassekampen

Det må skje en sterkere og bedre finansiering av Husleietvistutvalget for å oppnå de sammenslåingseffektene som ble tiltenkt oppnådd ved å legge Husleietvistutvalget inn i Husbanken.

- - - - -

9.5 Systemvold, fortsettelsesvold og barnets beste i ny barnelov

Sivilsamfunnet erfarer at problematikken knyttet til systemvold og fortsettelsesvold i liten grad er anerkjent eller tematisert i norsk domstols- og forvaltningspraksis. Med systemvold menes situasjoner der voldsutøver benytter offentlige instanser som barnevern, familievern, politi eller rettssystemet i barnefordelingssaker for å videreføre krenkelser og utøve psykisk vold mot den utsatte, også etter et samlivsbrudd. Denne formen for vold aktualiseres særlig i avveiningen mellom voldsutøvers rettigheter, eksempelvis til likestilt foreldreskap, og hensynet til beskyttelse av voldsutsatte. Fortsettelsesvold viser til vold som vedvarer etter at den utsatte har brutt ut av relasjonen, og systemvold utgjør én form for slik vedvarende vold. Disse dynamikkene gjør seg særlig gjeldende ved samlivsbrudd og i saker om foreldreansvar og samvær. Sivilsamfunnet erfarer at det er et klart behov for økt bevissthet og rettslig anerkjennelse av slike former for vold og hvilke konsekvenser dette har for voldsutsatte.[120]

En særlig aktuell problemstilling innenfor denne tematikken er de utfordringer som knytter seg til den nye barneloven hvor det skal lovfestes delt daglig myndighet mellom foreldre etter samlivsbrudd, uavhengig av barnets faktiske bosted eller omsorgssituasjon.[121] Store deler av fagmiljøet har advart mot at en slik ordning kan forsterke konflikter i familier med allerede høyt konfliktnivå, særlig der det foreligger tidligere vold i relasjonen. Når foreldre med betydelige samarbeidsproblemer pålegges å ta felles beslutninger i barnets dagligliv, øker risikoen for at beslutningsmekanismer i systemet brukes som arena for videre utøvelse av makt og kontroll. I slike tilfeller vil hensynet til lik fordeling av myndighet kunne gå på bekostning av både barnets beste og den voldsutsattes rettssikkerhet.

Den nye barneloven tyder på at myndighetene i for liten grad har tatt høyde for at foreldresamarbeid i enkelte tilfeller kan fungere som en arena for fortsatt voldsutøvelse etter samlivsbrudd. Barnefordelingssaker utgjør allerede en betydelig del av belastningen på domstolene, som er presset på ressurser. Den nye barneloven kan bidra til å øke dette presset ytterligere, ettersom det i mange tilfeller vil være begrensede muligheter for å løse slike konflikter uten domstolsbehandling.

- - - - -

9.6 Manglende tilgang til rettigheter i sivile saker

Dagens rettighetslovgivning gir ofte et «særlig vern til personer eller grupper som ellers ville stille svakt i konflikt med en motpart som representerer sterke private eller offentlige interesser».[122] Dette er i utgangspunktet en styrke for den enkeltes rettssikkerhet. Samtidig har lovverket også blitt mer omfattende og komplekst, med den følge at det er mange som ikke har reell mulighet til å avklare sine egne rettigheter.

Kunnskap om gjeldende rettsregler er en forutsetning for å kunne avklare egne rettigheter og plikter. For å kunne tilegne seg slik kunnskap må en ha tilgang til rettskildene. Folk flest har imidlertid ikke «tilgang til digitale søkemotorer som samler og strukturer rettskildene på meningsfullt vis»,[123] da disse er bak betalingsmur. Dette medfører i praksis at de fleste er avhengige av det offentlige, advokat eller annen rettshjelper for å avklare egne rettigheter.

- - - - -

120 Fenomenet er bl.a. belyst i artikkelen til Bjørnholt, M. (2021). I skyggen av likestillingen: Voldsutsatte mødre i Norge

121 Prop. 117 L (2024–2025) - Lov om barn og foreldre (barnelova)

122 NOU 2020:5 Likhet for loven, pkt. 2.1 på side 16

123 Løvlie, Rettsstat bak betalingsmur, Lov og Rett. 2022;61(10):611–2

9.7 Klageadgangen i forvaltningen

Sivilombudet la nylig frem en særskilt melding til Stortinget om manglende svar og lang saksbehandlingstid i forvaltningen. Etter Sivilombudets syn kan lang saksbehandlingstid og manglende svar se ut til å være en systemsvikt som kan «utgjøre en trussel mot rettssikkerheten», og at dette svekker «respekten for lover og regler og ikke minst tilliten til myndighetene».[124] Det gjør også at klageretten i flere tilfeller ikke blir reell.[125]

Kvaliteten på behandlingen i klageinstansene i forvaltningen har også vært gjenstand for kritikk. For eksempel har det blitt rettet kritikk mot klageinstanser i trygdesaker i forbindelse med Nav-skandalen,[126] samt kritikk rettet mot Utlendingsnemnda.[127] Sistnevnte har for eksempel tapt en høy andel av sakene som bringes inn for de alminnelige domstolene.[128] Også rettshjelpstiltakene har over tid rettet kritikk mot vedtak fra det offentlige. Herunder at det ikke foretas selvstendige vurderinger, men at vedtakene istedenfor preges av «klipp og lim» fra maler.[129]

- - - - -

9.8 Rettsvern og KI i høyere utdanning

Det er en utvikling av økende juridiske problemstillinger knyttet til behandling i saker innen KI-fusk. KIs inntog i høyere utdanning må skje på en forsvarlig måte, der studentene må sikres en rettferdig og korrekt vurdering. Det er derfor et behov for tydelige nasjonale retningslinjer for bruk av KI for hele sektoren, både på individ- og systemnivå. Antallet saker som blir behandlet i Felles klagenemnd vil sannsynligvis gå videre opp. I 2025 ble det behandlet 56 klagesaker knyttet til KI. Dette er en femdobling siden 2024, da det kun var tre saker som omhandlet KI.

Det er grunn til å være bekymret for studentenes rettssikkerhet i forslaget til endringen i dekningen av advokatutgifter i studentsaker. Stortinget har nå vedtatt å sette makstak for dekningen i studenters advokatutgifter.

- - - - -

9.9 Rettshjelpsdekning i private forsikringer

Alle bør ha reell mulighet til å få saken sin prøvd av domstol. Det er likevel en kjensgjerning at rettsvesenet ikke er tilgjengelig for alle. I sivile saker er man prisgitt egen økonomisk situasjon, dersom man ikke faller inn under kriteriene for fri rettshjelp.

Adekvate rettshjelpsforsikringer er et nødvendig supplement til fri rettshjelp som skal bidra til lik mulighet til å få sin sak prøvd for domstol. Beløpsgrensen i rettshjelpsforsikringene på 100 000 har imidlertid vært uendret de siste 20 årene. Kostnadsutviklingen i samfunnet og omkostninger for domstolsbehandling skulle tilsi at dekning i dag som et minimum burde være 250 000. I tillegg opererer forsikringsselskapene med en rekke unntak som ofte utelukker bruk av rettshjelpsdekning, som for eksempel i tvister som gjelder yrkesskader og/eller sikredes erverv mv.

Samtlige forsikringsselskaper bør la rettshjelpsforsikring omfatte også juridiske tvister som gjelder sikredes erverv, herunder yrkesskadesaker. I alle tilfelle bør skader på reise mellom hjem og arbeidssted omfattes. I utgangspunktet er slike skader ikke å regne som yrkesskader, men i de tilfellene der skadelidte er omfattet av tariffavtale som dekker slike skader, så gjør selskapene unntak fra rettshjelpsdekningen fordi det da er å regne som yrkesskade. I vilkår for innbo- og reiseforsikring er det unntak for

124 Særskilt melding til Stortinget om manglende svar og lang saksbehandlingstid, Dokument 4:2 (2024-2025) på side 5.

125 Ibid pkt. 4.3 på side 34

126 Sveen, Trygdeskandalen: – Alle aktører har sviktet, også advokatene, NRK (2019)

127 Andersland, Utlendingsnemnda og rettssikkerheten, Aftenposten (2021)

128 Haugsbø, UNE tapte nesten halvparten av rettssakene i fjor: – En altfor høy tapsprosent, VG (2023)

129 Se eksempelvis: Gåssand, «Klipp og lim» svekker rettssikkerheten, Rettspolitisk debatt (2023) og Kindberg, Det haster med Nav-reform, Dagsavisen (2023)

tvister der skadelidte er part i egenskap av eier eller bruker av motorvogn. Dersom bilen blir totalskadet og ikke lenger er aktuell å forsikre, står skadelidte altså uten rettshjelpsdekning. Dette unntaket bør derfor endres, slik at det bare gjelder for saker der skadelidte er dekket av rettshjelpsforsikring som eier eller bruker av motorvogn.

Flere forsikringsselskaper har en begrensning når det gjelder utgifter til sakkyndig erklæring. Eksempelvis er maksimal dekning av sakkyndig erklæring hos If nå kroner 20 000. Det betyr at de dekker en erklæring til kostnad på 25 000 (egenandel 5000,- rettshjelpsdekning 20 000, -) I dag koster en erklæring sjelden under 50 000, -. Med andre ord blir egenandelen for en erklæring i dette tilfellet 30 000. Dette er en svært urimelig innskrenkning av rettshjelpsdekningen.

Lovgiver bør foreta en nærmere utredning av bransjepraksis og vurdere lov- og forskriftsjusteringer som tydeliggjør og sikrer at også forsikringsbransjen har et ansvar for å sikre borgeres tilgang til rettsapparatet.

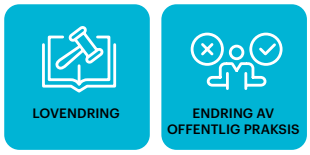

- - - - -

9.10 Saksbehandling i pasientskadesaker

Saksbehandlingen i Norsk pasientskadeerstatning (NPE) og Nasjonalt klageorgan for helsetjenesten (Helseklage) har i lang tid fått kritikk fra mange bruker- og interesseorganisasjoner, men også fra Riksrevisjonen mht saksbehandlingstid.

I august 2024 mottok Helse- og omsorgsministeren rapporten «Riktig vedtak til rett tid».[130] Ekspertgruppen som var oppnevnt for å evaluere saksbehandlingen i pasientskadeordningen la frem 33 anbefalinger om tiltak som vil kunne bedre ordningen og styrke skadde pasienter sitt rettsvern.

Mandatet til ekspertgruppen som fikk i oppdrag å evaluere pasientskadeordningen var begrenset til å omfatte saksbehandlingen frem til endelig vedtak i Helseklage. Helseklages behandling i rettsprosesser ble derfor ikke evaluert. En helt sentral del av pasientskadeordningen gjenstår altså å evaluere og det er behov for en bredere og mer helhetlig gjennomgang av ordningen slik at også domstolsprøving og sakkyndigarbeid i saker for domstol mv. blir utredet, jf. Riktig vedtak til rett tid kap.1.1.2.

- - - - -

130 https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/riktig-vedtak-til-rett-tid/id3050434/

10

Behandlingen av strafferettslige konflikter

En rettsstat er avhengig av et effektivt system for å håndheve kriminalitet, slik at personer utsatt for overtredelser gis oppreisning, og personer som begår forbrytelser straffeforfølges. Et slikt system må ivareta rettssikkerheten til hele befolkningen, både de som utsettes for forbrytelser og de som utøver disse. Ifølge World Justice Project krever et fungerende system for å løse strafferettslige konflikter at etterforskning og domstoler må være effektive og ha akseptable saksbehandlingstider, straffesystemet må virke rehabiliterende, kriminalsystemet være upartisk og fritt for korrupsjon og offentlig innblanding og det må gjennomføres rettferdige og lovmessige prosesser mot personer som er mistenkt, siktet eller tiltalt i straffesaker. I World Justice Project ser man på alle aktører i systemet, herunder politiet, advokater, dommere og ansatte i fengslene.

10.1 Soningsudyktighet

Hensynet til syke eldre i fengsler, spesielt eldre med kognitiv svikt bør bli hensyntatt i diskusjonen om soningsudyktighet. Det er usikkert om fengslene har kompetanse til å vurdere, behandle og håndtere innsatte med demens eller annen kognitiv svikt.

Andelen eldre innsatte i norske fengsler er økende. Det vil få konsekvenser for fengselsomsorgen i fremtiden. Det er viktig at eldre innsatte i fengsler får like gode helse- og omsorgstjenester der som hjemme og på institusjon. Innsatte har like rettigheter til velferdstjenester som andre innbyggere. Økt behov for tjenester må det tilrettelegges og planlegges for, både i bygningsmasse og i tjenesteleveranse. Dette må skje i samarbeid mellom Justis- og beredskapsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet.

- - - - -

10.2 Tilrettelagte avhør av særlig sårbare mistenkte

I dag er kompetansen liten til å gjennomføre tilrettelagte avhør av eldre personer med demens/kognitiv svikt. De kan ikke sidestilles med personer med utviklingshemming. Det må være noen med spesialkompetanse på demens som gjennomfører avhør. En studie av Nordlandsforskning (2017) viser at verken politiet, statsadvokatembetene eller domstolene har gode rutiner for å avdekke om en person har en kognitiv funksjonsnedsettelse. Det brukes generelt lite kartleggingsverktøy for å avdekke kjente former for kognitive funksjonsnedsettelser.

Retten til tilrettelagte avhør gjelder barn og andre særlig sårbare fornærmede og vitner. Det er uklart om «særlig sårbare» er godt nok definert, og om dette benyttes i tilstrekkelig grad overfor dem som burde være omfattet. Det er et behov for tilrettelagte avhør også for andre grupper av sårbare voksne, for eksempel personer med demens eller annen kognitiv svikt.

- - - - -

10.3 Påtalemyndigheten

Påtalemyndigheten har en helt spesiell stilling i rettsstater som bygger straffeprosessen sin på samme måte som oss. I Norge blir likevel påtalemyndigheten i stor grad glemt, utelatt, eller forsvinner i omtalen av politiet. En sentral medvirkende faktor til dette er trolig den særnorske ordningen med at påtalemyndighetens laveste nivå er integrert i politiet, og som i alt utenom fagledelse er underlagt Politidirektoratet.

Påtalemyndigheten i politiet håndterer en stadig større og mer krevende straffesaksporteføljе. Når kapasiteten i påtaleleddet ikke står i forhold til saksmengden, går det utover rettssikkerheten – både for fornærmede, for mistenkte og for samfunnet som helhet. I 2025 ble det påtaleavgjort nærmere 349 500 straffesaker, en økning fra året før. Restanser og saksbehandlingstid gikk opp, og oppklaringsprosenten falt til 39,4 %. Et betydelig antall ferdig etterforskede saker blir liggende i påvente av påtaleavgjørelse og videre oppfølging. Dette viser at flaskehalsen i straffesakskjeden i økende grad ligger hos påtalemyndigheten.

- - - - -

10.4 Hatkriminalitet

Politiets nasjonale hatkrimrapport for 2025 viser at seks av ti saker om anmeldt hatkriminalitet er knyttet til hudfarge og etnisitet. Rasisme utgjør dermed den største andelen av registrert hatkriminalitet i Norge.

Hatkriminalitet rammer ikke bare enkeltpersoner. Den rammer hele grupper, skaper utrygghet og svekker grunnleggende verdier som likeverd, tillit og demokratisk deltakelse.

Mange som er utsatt for rasisme, hatkriminalitet og hatefulle ytringer velger å ikke anmelde. Noen vet ikke at det de har opplevd kan være straffbart. Andre mangler tillit til systemet eller ønsker ikke belastningen som følger med en straffesak.

Rapporten bekrefter også at statistikken over anmeldt hatkriminalitet ikke gir et fullstendig bilde. Mørketallene er betydelige.

Samtidig ser man en økende normalisering av rasistiske ytringer og holdninger, både i det offentlige rom og på digitale plattformer. Mange personer med minoritetsbakgrunn trekker seg fra samfunnsdebatten som følge av hets og sjikane. Dette utgjør en utfordring for både ytringsfriheten og demokratiet.

Hatkriminalitet kan i ytterste konsekvens føre til alvorlige voldshandlinger og tap av liv. Når dette er realiteten, er det behov for tydelige prioriteringer og en helhetlig innsats fra politi, påtalemyndighet og rettsvesen.

- - - - -

10.5 Etnisk diskriminering i politiet

I rapporter de siste årene og gjennom en sak der Diskrimineringsnemnda slo fast at advokat Awon Amidu i Trondheim ble utsatt for urettmessig forskjellsbehandling etter en rekke politikontroller over to år, har overkontroller av etniske minoriteter blitt anerkjent som en utfordring av myndighetene og arbeides med blant annet i Oslo politidistrikt. Likevel er det fortsatt uenighet om overkontroller skjer på grunn av etnisk-profilering eller fordi minoriteter er overrepresentert i områder med høy grad av kriminalitet, som det kommer frem blant annet i utredning om visitasjonssoner for våpenkontroll. Arbeidet mot etnisk diskriminering i politiet bør styrkes med fokus på mangfoldskompetanse, samt at det bør sørges for notoritet ved politikontroller for å kunne etterprøve om det foregår etnisk profilering.

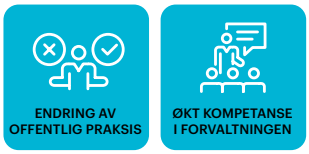

- - - - -

